

รายงานวิจัยร่างสมบูรณ์แก้ไข ครั้งที่ ๑

โครงการย่อยที่ ๑

แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

Guideline Development of Buddhist Communication Innovation

ภายใต้แผนงานวิจัย

การพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย

Development of innovative Buddhist communication space for media literacy among Thai youths.

โดย

นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์

พระครูสุเมธจันทสิริ,ดร.

ดร.กิตติธัช นาชัย

นางสาวบุญรัตน์ อุตส่าห์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS

รายงานวิจัยร่างสมบูรณ์แก้ไขครั้งที่ ๑

โครงการย่อยที่ ๑

แนวทางการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

Guideline Development of Buddhist Communication Innovation

ภายใต้แผนงานวิจัย

การพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย
Development of innovative Buddhist communication space for media
literacy among Thai youths.

โดย

นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์

พระครูสุเมธจันทสิริ,ดร.

ดร.กิตติธัช นาชัย

นางสาวบุญรัตน์ อุตส่าห์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Guideline Development of Buddhist Communication Innovation.

Under Research plan

Development of innovative Buddhist communication space for media literacy among Thai youths.

By

Mr.Isarapong Kraisin

PhrakruSumate Janthasiri,Dr.

Dr.Kittithat Nachai

Miss. Buncharat Ausa

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buriram Buddhist college

B.E. 2565

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

ชื่อผู้วิจัย: นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์, พระครูสุเมธจันทสิริ, ดร. ดร.กิตติชัย นาชัย, และนางสาวบุญรัตน์ อุตสา

ส่วนงาน: วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๕

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ๒. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธและ๓. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ผลการวิจัยพบว่า

๑. การพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ โดยถอดบทเรียนการจัดกิจกรรมนวัตกรรมการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ออกเป็น ได้แก่ ๑. นวัตกรรมการสื่อสารการเรียนรู้วิถีพุทธ ๒. สร้างกิจกรรมให้เกิดความต่อเนื่อง ๓. นวัตกรรมการสื่อสารการฝึกจิตภาวนาใช้หลักธรรมในการสร้างเกราะดำเนินชีวิตหลักธรรมนำการศึกษามาพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารให้เข้าไปด้วยกันกับ ๔. การจัดสร้างเครือข่ายสถานศึกษาการสร้างเครือข่ายของสถานศึกษาเป็นการร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน

๒. วิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยพื้นที่นวัตกรรมต้นแบบ มีองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์พื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษา การเรียนรู้วิถีพุทธ เป็นการบูรณาการพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษากับวิถีพุทธเข้าการดำเนินการพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธ

๓. การนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพิ่มพลังความคิดพลังความคิดเป็นปัจจัยการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ สนับสนุนบทบาทผู้สอนในการเสริมสร้างสมาธิของผู้เรียนสมาธิ เพื่อการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normalNew Normal ฝึกผู้เรียนให้คิดและทำ บนพื้นฐานของความรู้ที่เป็นปัจจุบันและถูกต้อง มีทักษะในการแสวงหาความรู้ ทักษะการถอดบทเรียนสู่สังคมของการสร้างเครือข่ายการเรียนการสอน

Research Title Guideline Development of Buddhist Communication Innovation.

Researchers: .Mr.Isarapong Kraisin, Phrakrusumadchanthasiri,Dr.MrKittitat Nachai
and Miss.Bunyarat Ausa.

Department: Burirum College Mahachulalongkornrajavidyalaya/University

Fiscal/Year: 2565/2022

Research/Scholarship/ Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya/University

ABSTRACT

This research study on the development method of Buddhist communication innovation. The objectives are: 1) Study the guidelines for the development of Buddhist communication innovation; 2. The analyze the components and indicators of Buddhist communication innovation; and 3. The present the guidelines for the development of Buddhist communication innovation areas.

1. Development of Buddhist communication innovations By removing lessons in organizing innovative communication activities in various forms as follows: 1. Communication innovation for learning Buddhist way of learning 2. Creating activities for continuity 3. Innovation in communication to practice meditation using Dharma principles. In building a life shield, dharma principles bring education to develop communication innovations to go together with 4. Building a network of educational institutions. Building a network of educational institutions is a collaboration with the public and private sectors.

2.Analysis of components and Buddhist communication innovation Synthesis of knowledge gained from research of prototype innovation areas of knowledge gained from the synthesis of innovative educational areas learning Buddhist ways. It is an

integration of an educational innovation area with Buddhist way of life into the operation of an innovative area of education in Buddhist.

3. Presentation guidelines the development innovative Buddhist communication areas to increase thinking power as a creative learning factor Support the role of the teacher in enhancing the concentration of the learner's concentration. For creative learning in New normal students to think and act. Based on current and accurate knowledge have the skills to seek knowledge Lessons learned to society in creating teaching networks.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ” สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี ด้วยความกรุณาจากพระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระศรีปริยัติธาดา , ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์,ผศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต, รศ.ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน ที่ปรึกษาผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ด้านวิชาการ ที่ได้กรุณาสละเวลาให้ความรู้ คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา รวมทั้งตรวจสอบข้อบกพร่องเพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษาในทุกขั้นตอน ตลอดจนให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลหลักในการสนทนากลุ่มทุกท่านที่ได้สละเวลาให้ความร่วมมือในการทำวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัย ครูบาอาจารย์และหลายๆท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอบพระคุณเจ้าของแนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาวิจัยต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาได้นำมาใช้ และอ้างอิงในการศึกษาครั้งนี้

ท้ายที่สุด ขอขอบพระคุณและขอมอบความสำเร็จทั้งหมดนี้ให้แก่บิดา มารดา และสมาชิกในครอบครัวของผู้ศึกษาที่ได้สนับสนุนการศึกษา และเป็นกำลังใจที่สำคัญยิ่งแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอดจนทำให้งานวิจัยในครั้งนี้ ประสบผลสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่ตั้งใจไว้ด้วยดี

นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์

๒๙ กันยายน ๒๕๖๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้คำย่อ

งานวิจัยเล่มนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
อง.จตุกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธัมมบท (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย) =	อภิธัมมปิฎก ธัมมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.ก. (ไทย) =	อภิธัมมปิฎก กถาวตถุ (ภาษาไทย)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย... ..	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารยุคปัจจุบัน.....	๗
๒.๒ ความหมายและแนวคิดการสื่อสารในพระพุทธศาสนา.....	๑๔
๒.๓ บริบทสังคมในสมัยพุทธกาลกับการสื่อสารธรรม.....	๑๕
๒.๔ วิธีการสื่อสารธรรม ในพระพุทธศาสนา.....	๑๗
๒.๕ เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๒๘
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๓๒
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย	๓๓
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๓๓
๓.๒ พื้นที่การวิจัย.....	๓๓
๓.๒ ประชากร/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มเป้าหมาย/กลุ่มตัวอย่าง	๓๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๓๔
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๓๔

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๓๔
๓.๖ สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย	๓๔
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๓๖
๔.๑ ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ.....	๓๖
๔.๒ วิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ.....	๕๑
๔.๓ แนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ.....	๖๑
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๗๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๗๒
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๗๖
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๘๑
บรรณานุกรม	๘๒
ภาคผนวก ก. เครื่องมือการวิจัย.....	๘๗
ภาคผนวก ข แบบตอบรับการตีพิมพ์บทความวิชาการ.....	๙๕
ภาคผนวก ค กิจกรรมการลงพื้นที่.....	๙๘
ภาคผนวก ง หนังสือตอบรับการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย.....	๑๐๑
ภาคผนวก ฉ. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง.....	๑๐๔
ประวัติผู้วิจัย.....	

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ

การสื่อสารเป็นการแสดงออกของมนุษย์ ที่มีการให้และการรับกับบางสิ่งบางอย่าง เกิดการสื่อความหมายในตนเองและผู้อื่นสิ่งอื่น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในระดับต่างๆ ตั้งแต่บุคคล ระหว่างบุคคล กลุ่มคน และสังคม เพราะว่าทุกอย่างมีการเคลื่อนไหว มีปฏิริยาการให้การรับซึ่งกันและกัน เกิดปฏิสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ร่วมกัน การสื่อสารจึงมีมาตั้งแต่เริ่มต้นของประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์

การสื่อสารโดยทั่วไปยังมีปัจจัยอื่น ๆ เกิดขึ้นในขณะที่ทำการสื่อสาร เช่น สภาพสิ่งแวดล้อม จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการสื่อสารและผลสะท้อนกลับหรือปฏิริยาตอบกลับ(feedback)ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่มเล็ก-กลุ่มใหญ่ หรือการสื่อสารมวลชน เพราะปฏิริยาสะท้อนกลับนี้จะเป็นตัวบ่งชี้ได้ถึงผลของการสื่อสารในแต่ละครั้งว่าผู้รับสารมีความรู้สึกรับรู้คิดอย่างไรต่อสารที่ได้รับนั้นนอกจากนั้นปฏิริยาสะท้อนกลับจะทำให้องค์ประกอบของการสื่อสารครบบริบูรณ์ขึ้นคือมีการสื่อสารทั้งจากผู้ส่งสารและผู้รับสารที่เรียกว่า Two-way Communication หรือการสื่อสารสองทาง

การสื่อสารมีบทบาทมายาวนานในประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามในแวดวงของนักนิเทศศาสตร์นั้นในบางส่วนก็ได้เริ่มมีการก้าวตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสคลื่นการพัฒนาระลอกใหม่ จากจุดยืนของนักนิเทศศาสตร์ เชื่อว่า ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาแบบไหนอย่างไร การสื่อสารต้องมีบทบาทเข้าไปร่วมอยู่ด้วยเสมอ แต่ทว่า การสื่อสารนั้นจะมีบทบาทอย่างไร มากน้อยแค่ไหน เป็นสื่อประเภทใด เป็นสารแบบไหน ฯลฯ คำถามเหล่านี้ยังไม่มีคำตอบที่แน่ชัด และเรียกร้องให้มีการศึกษาค้นคว้าใหม่ ๆ^๑ การสื่อสารจะถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมและขยายกระบวนการพัฒนานั้นๆ ผลักดันให้สังคมพัฒนาไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เมื่อคนในสังคมมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในตัวบุคคลและสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาต่อไป

จากองค์ประกอบพื้นฐานของการสื่อสารที่ประกอบไปด้วย ผู้ส่งสาร (sender) ตัวสาร (message) ช่องทางการสื่อสาร (channel) และผู้รับสาร (receiver) หรือที่รู้จักกันทั่วไปแบบย่อๆว่า S-M-C-R กล่าวได้ว่าในทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาให้น้ำหนักกับสิ่งเหล่านี้ทุกประการ แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญมากคือตัวสาร message หรือ หลักธรรม โดยพระองค์ให้ความสำคัญกับพระธรรมเทียบเท่า

^๑ กาญจนา แก้วเทพและคณะ, การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

กับพระองค์เอง ดังความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระวัชกาลิว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ส่วน ผู้ใดไม่เห็นพระ
 สัจธรรมถึงจะเห็นก็ถือว่าไม่เห็นเราซึ่งสวดคล้องกับคำที่พระองค์ทรงตรัสกับพระอนานทีในคราวก่อนที่จะเสด็จ
 ดับขันว่า ธรรมวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราลวงลับไปแล้วธรรมเหล่านั้นก็จะเป็น
 ศาสดาของเธอทั้งหลาย^๒

การสื่อสาร” ในภาษาบาลี ที่เป็นศัพท์บัญญัติเฉพาะในพระไตรปิฎกมิได้ถูกบัญญัติขึ้นโดยตรง
 อย่างไรก็ตาม คำในภาษาบาลีที่หมายถึง “การสื่อสาร” คือ “นิเวทนอนณฺญมณฺญสมฺพนธ”^๓ ที่แปลว่า การ
 บอกล่าว การสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนั้น เป็นศัพท์ที่ เอ.พี.พุทธทัตตะมหาเถระ (A.P.Buddhadatta
 Mahàthera) ได้ผูกศัพท์ขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบันจากคำว่า “Communication” ในภาษาอังกฤษ ดังนั้น จึงไม่
 ปรากฏคำว่า “การสื่อสาร” อยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นเรื่องราวหรือเป็นหมวดหมู่ที่
 เกี่ยวกับการสื่อสารตามคำอธิบายเกี่ยวกับการสื่อสารในปัจจุบัน แต่กระนั้นหากพิจารณาจากนิยามความหมาย
 ต่างๆ ที่ให้ไว้ซึ่งจะได้กล่าวในประเด็นถัดไป พฤติกรรมการสื่อสารในพระพุทธศาสนาก็มีอยู่ เนื่องจากเป็น
 กิจกรรมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาของมนุษย์ ไม่เว้นแม้บรรพชิต หรือคฤหัสถ์ บุคคล กลุ่มคน โดยปรากฏในรูป
 ของหลักธรรมและเนื้อหาเรื่องราวที่หลากหลาย แนวคิดการสื่อสารในทัศนะพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นการ
 สื่อสารหลักธรรมคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การสื่อสารธรรมภายในตนเองของบุคคล และ
 ระหว่างบุคคล ตลอดจนกลุ่มคนและสังคมหมู่ใหญ่แนวคิดการสื่อสารในพระพุทธศาสนาที่กล่าวข้างต้นนี้ ตรง
 กับทฤษฎีการสื่อสารสมัย ใหม่ที่เบอร์โล ได้กล่าวไว้ ในแบบจำลองการสื่อสาร S M C R อย่างใกล้เคียงกันว่า
 ช่องทางในการสื่อสารของมนุษย์ ได้แก่ประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกายสัมผัส ที่เป็นช่องทาง
 สำหรับการรับเข้าและส่งออกของการสื่อสาร แต่แนวคิดของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นก่อนและรวมถึงนามธรรมด้วย
 นั่นคือ ใจ ซึ่งเป็นมโนทวารนั่นเอง

วิธีการตอบปัญหาและวิธีการถามปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้จำเพาะกับกลุ่มลัทธิ
 อื่นเท่านั้น แต่ทรงใช้กับบุคคลทั่วไป รวมถึงภิกษุ สมณ พราหมณ์ด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสาวกของลัทธิ
 อื่นมักเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อการสนทนาธรรม ทูลถามปัญหาและโต้วาทะ ซึ่งการถามก็มีลักษณะบาง
 ประการในการถามทั้ง ๕ อย่างนั้น เช่น ถามให้ชี้แจงเรื่องที่เคยทราบมาแล้ว เพื่อเทียบเคียงกันดูกับเรื่องที่ตนรู้
 มาแต่เนื่องจากเรื่องที่เคยทราบนั้นเป็นเรื่องที่ถูกอธิบายตามลัทธิของตน ซึ่งไม่ตรงกับหลักของพระพุทธศาสนา
 เช่น เรื่อง กรรม ที่อุบาลีคหบดีได้มาโต้วาทะกับพระพุทธเจ้า^๔ หรือมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไป เช่น เรื่องการ

^๒ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๓ A.P.Buddhadatta Mahàthera, **English-Pali Dictionary**,(Willshire : Antony Rowe, 1992).

^๔ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๙-๖๘/๕๗-๖๖.

ให้ผลของกรรม ที่เจ้าวูปศากยะสนทนาค้างอยู่กับพระโมคคัลลานะ^๕ การถามเพื่อให้คลายความสงสัย เช่น สีหเสนาบดีได้ทูลต่อพระพุทธเจ้า ถึงข้อกล่าวหา ๘ ประการ^๖ เป็นต้น

วิธีการสื่อสารธรรม กรณีการโต้วาทะ พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการสื่อสารแบบเฉพาะบริบทอีกด้วย กล่าวคือ ทรงวางเงื่อนไขก่อนทำการสื่อสาร (โต้วาทะ) เช่น กรณีของอุบาลีคหบดีที่ว่าให้ยึดมั่นในคำสัตย์แล้วสนทนากัน^๗ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นฝ่ายรุกแทนการตั้งรับในการตอบคำถาม^๘ ซึ่งการที่จะสื่อสารด้วยวิธีการเช่นนี้ได้ สะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติของพระพุทธองค์ว่าทรงรู้จักผู้รับสารเป็นอย่างดี ทรงวิเคราะห์และประเมินผู้รับสารก่อน อีกทั้งรอบรู้เนื้อหาสาระของลัทธิอื่นที่มีสาวกมาโต้วาทะด้วย รวมทั้งรู้บริบทเรื่องกาลสถานที่และสถานการณ์ในการสื่อสารธรรมเป็นอย่างดี

การสื่อสารธรรมให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ นั้น ต้องเข้าใจประเด็นปัญหาของคนรุ่นใหม่ เพื่อจะนำหลักธรรมช่วยแก้ปัญหาต่างๆให้เขาได้ เช่น ปัญหาเรื่องการบริโภคนิยม เงิน กามารมณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เทคโนโลยี อัตลักษณ์ ความเครียดความเบื่อ ความโดดเดี่ยวและความตาย ธรรมะของคนรุ่นใหม่ไม่เน้นพิธีกรรม เป็นสูตรสำเร็จไม่เน้นคัมภีร์ ประยุกต์ใช้งานได้จริง ตอบสนองความสุขแบบโลก ลาก ยศ ชื่อเสียง เป็นธรรมะสีเขียวใส่ใจต่อโลกและสุขภาพ

วิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสาร ผู้ส่งสาร มีทักษะในการสื่อสาร การพูด การเขียน การคิดและการใช้เหตุผล มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก เป็นคนทันสมัยที่เข้าใจจิตคนรุ่นใหม่ สื่อสารธรรมตรงประเด็นที่คนรุ่นใหม่สนใจ มีความเข้าใจโครงสร้างสังคม บูรณาการหลักธรรมเข้ากับสังคมสมัยใหม่ สารที่ส่งออกไปเป็นถ้อยคำภาษาที่ทันสมัยสั้นกระชับง่ายและเร็ว จูงใจชวนติดตาม ยกตัวอย่างประกอบที่ร่วมสมัย มีกิจกรรมสนับสนุนการสื่อสารธรรม และช่องทางการสื่อสารใช้สื่อสมัยใหม่ มีชีวิตที่เป็นแบบอย่างที่ดี

เมื่อมนุษย์เป็นสังคมที่ต้องมีการสื่อสารข้อมูลถึงกันและกัน ในสมัยโบราณ มนุษย์สื่อสารข้อมูลด้วยวิธีการที่ไม่ซับซ้อนนัก ในระบบการสื่อสารภายใต้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยได้รับอิทธิพลสำคัญจากการเปลี่ยนแปลงตามความสามารถในการพัฒนาของมนุษย์ โดยข้อมูลข่าวสารเป็นผลมา จากกระบวนการสื่อสารทางสังคมที่เป็นเนื้อหาสาระหรือบริบทที่สำคัญยิ่งในการกำหนดและเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของประชาชน ทั้งนี้ เพราะการสื่อสารสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นหรือทัศนคติของบุคคล ตลอดจนอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและแบบแผนแห่งความเป็นอยู่ เกิดการประยุกต์ศาสนธรรมในสังคม ทำให้พระพุทธศาสนาร่วมสมัย นำไปปรับใช้ได้จริง คนรุ่นใหม่สนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น ผลต่อด้านการเมืองและสันติภาพ เกิดการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี นำธรรมมาแก้ไขปัญหาสังคม เกิดสังคมแห่งสติมีการยับยั้งชั่ง

^๕ ดูรายละเอียดใน อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๕/๒๙๒-๒๙๖.

^๖ ดูรายละเอียดใน อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๖-๒๓๔.

^๗ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๑/๕๙.

^๘ ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, หน้า ๘๖.

ใจ ดำรงอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างและขัดแย้ง ผลต่อต้านสังคมและวัฒนธรรม เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ดำรงร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน เคารพต่อธรรมชาติ มีวิถีชีวิตพึ่งตนเอง ไม่พึ่งพิงไปกับวัตถุนิยม ผลต่อต้านการสื่อสารธรรม เกิดการสื่อสารธรรมด้วยภาษาธรรมดาที่เข้าใจง่าย ไม่ใช่ภาษาบาลี ใช้สื่อสมัยใหม่ เกิดรูปแบบการบรรยายธรรม, สันทนาธรรม, ปาฐกถา เกิดการจัดลำดับธรรมเป็นหลายระดับ ระดับต้น ระดับกลาง ระดับสูง ทำให้การสื่อสารธรรมเข้าถึงคนรุ่นใหม่ ทำให้คนรุ่นใหม่สนใจธรรมมาก

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อยกระทั่งเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับสังคม เช่น การสื่อสารโฆษณาส่งผลให้คนในสังคมบริโภคเกินพอดี (over consume) จนนำไปสู่สังคมบริโภค หรือการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและความทันสมัย ส่งผลให้ปัจเจกบุคคลมุ่งแต่ปรนเปรอชีวิตด้วยสุข ในวัตถุและสังคมกลายเป็นสังคมวัตถุนิยม เป็นต้น อันนำไปสู่สังคมที่ขาดความสมดุล และเกิด ความทุกข์ทั้งของปัจเจกชนและสังคม โดยรวมจากปัญหานานัปการ เป็นต้นว่าการมองข้ามคุณค่า ของความเป็นมนุษย์และการพัฒนาจิตใจ วิกฤตการณ์เงิน วิกฤตสังคมทั้งด้านสังคม จริยธรรม วัฒนธรรม การเบียดเบียน แย่งชิง และทำร้ายกัน ศีลธรรมเสื่อมถอย และสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ทำให้ชีวิตในสังคมเต็มไปด้วยความเร่าร้อนขาดความสงบ ไม่ว่าจะ การเปลี่ยนแปลงสังคมจะมีสาเหตุมาจากภายในระบบ หรือ เกิดจากสาเหตุภายนอก ระบบ ก็ตาม การสื่อสารก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงนั้น ในฐานะที่เป็นตัวกลางหรือเครื่องมือที่จะนำสารไปสู่ผู้รับสารในสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะนำการสื่อสารนั้นๆไปใช้อย่างไร ด้วยแนวคิดอะไรและเพื่ออะไร ซึ่งแนวโน้มของวิธีการสื่อสารคนมีความสนใจปฏิบัติธรรมมากขึ้น จึงทำให้เนื้อหาที่ลึกลับที่ลึกซึ้งเรื่อยๆ เพื่อนำคนไปสู่การพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริงแนวโน้มด้านรูปแบบ ธรรมชาติจะเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารธรรมมากขึ้น และพิธีกรรมต่างๆ จะลดน้อยลง และแนวโน้มด้านตัวบุคคล บุคคลที่ทำหน้าที่สื่อสารธรรมต้องมีชีวิตที่เป็นแบบที่ดีในทางธรรมอย่างแท้จริง

ในปัจจุบันพบว่า สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการรับรู้ข่าวสารของประชาชนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากมีความก้าวหน้าและอิทธิพลเพิ่มขึ้นมาก มีการเกิดขึ้นของสื่อมวลชนใหม่ๆ หลายประเภท อาทิ สื่ออินเทอร์เน็ต ระบบโทรคมนาคม หรือเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งสื่อเหล่านี้ได้ส่งผลให้ผู้รับสารสามารถเข้าถึงเนื้อหาข้อมูลข่าวสารได้อย่างไร้ขีดจำกัด สภาพการณ์เช่นนี้นอกจากจะส่งผลดีต่อผู้รับสารแล้ว ขณะเดียวกันก็ยังส่งผลร้ายด้วยเช่นกัน เพราะความเร็วของสื่อมวลชนสมัยใหม่อาจทำให้การควบคุมสื่อและเนื้อหาสื่อที่ไม่พึงประสงค์ยากขึ้น และด้วยความซับซ้อนของสื่อเอง ก็อาจส่งผลถึงผู้รับสารบางกลุ่มที่ยังไม่มีความพร้อมในการรับข้อมูลข่าวสารบางประเภท นำไปสู่การให้ข้อมูลหรือการโน้มน้าวชักจูงใจโดยสื่อมวลชนไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงควรสร้างความรู้และทักษะในการเปิดรับสื่อและข้อมูลข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพให้แก่ผู้รับสารหรือที่เรียกว่า การสร้างกระบวนการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) นั่นเองการสื่อสารธรรมในยุคปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังรวมถึงมิติของบริบทต่างๆ ในการสื่อสารด้วย เช่นบริบทของตัวผู้ส่งสาร-ผู้รับสาร บริบทของตัวสื่อ บริบทของตัวสาร กาลและ/เวลาของการสื่อสาร เทศะ/พื้นที่ของการสื่อสาร และบรรยากาศทางจิตวิทยาของการสื่อสาร สิ่งเหล่านี้แม้จะมีผลต่อการทำการสื่อสารให้สัมฤทธิ์ผลก็ตาม หากแต่ว่า “เป้าหมาย

ของการสื่อสาร” นั้นจะทำหน้าที่เป็น “จรวดนำวิถี” ให้ตัดสินใจเพื่อที่จะเลือกกลยุทธ์การสื่อสาร^๙ หรือ กระบวนการสื่อสารนั่นเอง ในปัจจุบันมีการศึกษาวิเคราะห์วิธีการสื่อสารให้สัมฤทธิ์ผลนั้น จำเป็นต้องศึกษา ทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเนื่องจากทฤษฎีสื่อสารมวลชนเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เพิ่งถือกำเนิดเป็นตัวตน ในศตวรรษนี้เอง โดยที่ก่อนหน้านี้ มีองค์ความรู้จากสาขาวิชาอื่นๆ ที่ก่อตัวเป็นรูปร่างดำรงอยู่แล้ว เช่น สาขาที่เก่าแก่ที่สุดคือ ปรชญา ศาสนา วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ต่อมาที่มีอายุกลางแก่กลางใหม่คือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และที่ตามมาล่าสุด คือ สังคมศาสตร์สาขาต่างๆ ในขณะที่เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นมาที หลัง จึงเป็นธรรมดาของหลักการแห่งความรู้โดยทั่วไปที่ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ย่อมมีสายใยเชื่อมโยงอยู่กับ ฐานความรู้เก่า^{๑๐} ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงศึกษาวิธีการสื่อสารตามแนวทางพระพุทธศาสนาและทฤษฎีการสื่อสาร อื่นๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะบริบทในสังคมปัจจุบัน มีความซับซ้อนและเร่งด่วนเพื่อตอบสนองให้ทันต่อความต้องการ ของชีวิตในโลกยุคใหม่ การสื่อสารธรรมในยุคนี้ จึงขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่นการประยุกต์หลักธรรมให้เข้ากับ ยุคสมัยได้ดี การใช้ภาษาที่เหมาะสมกับบริบทสังคมสมัยใหม่ หรือการเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันเข้าสู่ ธรรม เป็นต้น และอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความจำเป็นและสำคัญมากคือ ความสามารถทางการสื่อสารของผู้ส่งสาร ที่มีความรู้ในตัวสาร และผู้รับสารเป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถเลือกช่องทาง วิธีการที่เหมาะสม ดังนั้นผู้วิจัยจึง เลือกทำการศึกษาวิเคราะห์วิธีการสื่อสารธรรมสู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการ สื่อสารธรรมในสังคมสมัยใหม่เนื่องจากการสื่อสารในในศตวรรษที่ ๒๑ สถานการณ์โลกมีความแตกต่างจากกัน ไปตามกันไป ด้วยระบบการพัฒนาเพื่อกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้ คนยุคใหม่ที่ห่างไกลจากกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา ไม่ได้เข้าวัดฟังธรรม อยู่บ้านก็ไม่ได้สวดมนต์ทำสมาธิ ทำให้เยาวชนไม่คุ้นเคยกับการสวดมนต์ ดังนั้นจึงควรจะต้องพัฒนาเยาวชนให้มีสมาธิเพื่อการศึกษาอยู่เสมอ สอดรับกับการบริหารจัดการด้าน การศึกษาแบบใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑

พระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นศาสนาแห่งที่ก่อให้เกิดสันติภาพ และการเน้นการรู้จักให้อภัยอย่างแท้จริง เพราะพระพุทธศาสนา สอนให้เรามีความรัก รวมไปถึงการให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์ อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ดังปรากฏในวัฒนธรรมของสังคมไทยชาวพุทธ เมื่อเราพลั้งเผลอ ทำผิดต่อกัน เกิดความเข้าใจผิดต่อกัน เกิด ความขัดแย้งกันเราก็จะแสดงความรักความเมตตาและมักให้อภัยซึ่งกันและกัน ข้อนี้เป็นการแสดงออกถึง วัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมคำสอนมาจากพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

ดังนั้น พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีความสำคัญในการพัฒนาชาติ ความเป็นพุทธและความเป็นไทย จึงมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแยกกันไม่ออก ผู้คนในสังคมตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ขุนนาง และประชาชน ต่างก็ ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาและนำหลักธรรมคำสอนตามหลักพุทธธรรมมา ใช้แบบเนื่องกับวิถีชีวิตความ เป็นอยู่อย่างกลมกลืน เช่น การ สมาทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ เพื่อเป็นหลักประกันความสงบสุขของสังคม โดยรวม ป้องกันการ เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน อีกทั้งช่วยในการพัฒนาประเทศให้อยู่อย่างสงบร่มเย็น เป็นปัจจัย เอื้อต่อความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของประเทศได้อีกทางหนึ่ง วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม

^๙ เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

^{๑๐} กาญจนา แก้วเทพ, สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑.

ล้วนมีรากฐานมาจากพุทธธรรม เป็นวิถีชีวิตแบบพุทธ นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามากมาย จนพระพุทธศาสนานั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย

ฉะนั้น ผู้วิจัย มีความสนใจที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามานำไปประยุกต์ใช้กับวัตรกรรมการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาสำหรับการแก้ปัญหา โดยให้เข้าถึงวิถีคิดจากเหตุปัจจัยและหลักการปฏิบัติให้พันทุกข์ด้วยแก่นธรรม ผ่านกระบวนการพัฒนาการสื่อสารที่ตรงประเด็น และก่อให้เกิดการเข้าใจในสิ่งต่างๆ ซึ่งจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ที่ได้รับความรู้และเกิดปัญญา ทำให้ประสบผลในการพัฒนาและต่อเนื่องสู่ความสุขที่ยั่งยืนร่วมกันของคนในสังคมไทยต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวทางการพัฒนาวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ถอดองค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตรกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เลือกดำเนินการในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์

ด้านสภาพปัญหา การสื่อสารในยุคของความทันสมัยในจนก่อให้เกิดปัญหาด้านต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการนำแนวคิดไปปรับใช้ในวิถีชีวิตได้

ด้านองค์ประกอบของชุมชน ชุมชนมีเอกภาพและ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดของกลุ่ม มีวัด โรงเรียน รัฐและซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมพื้นฐานทางสังคมได้อย่างดีต่อไป

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑. การศึกษาครั้งนี้จะครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งหมด ๓ ด้าน ดังนี้
ด้านเนื้อหา ได้แก่ สภาพปัจจุบันและปัญหาในการสื่อสารผ่านพุทธวัตรกรรมในการถ่ายทอดของคนในสังคมไทย ปัจจุบันโดยพระสงฆ์เป็นคนส่งสารผ่านหลักพุทธสันติที่ใช้สื่อเช่น สัมมาวาจา พุทธลีลาในการสื่อสาร โอวาปาฏิโมกข์ กถาวัตรอุสิบ เสดียวัตร สาราณียธรรม

๒. ด้านแนวคิดและทฤษฎีตะวันตกเกี่ยวกับการสื่อสารทั่วไป เช่น ทฤษฎี SMCR ทฤษฎี 5W1H ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อสันติภาพ

๓.ด้านประสบการณ์ ได้แก่ พระสงฆ์ที่ใช้สื่อออนไลน์ในการสร้างนวัตกรรมเพื่อการเผยแผ่ และส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยการให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผ่านทักษะการใช้สื่อออนไลน์ ระหว่างการอบรมและสัมภาษณ์กลุ่ม Focus Group

ขอบเขตด้านกลุ่มประชากร (Population) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ ๑. โรงเรียนมัธยมจุลฉวีศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ๒. โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล จังหวัดสุรินทร์

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไป โดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวเองโดยทำให้เกิดรูปแบบ วิธีการ และวิธีการที่แตกต่างกัน

นวัตกรรม หมายถึง การสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ตามสถานะและความต้องการของแต่ละพื้นที่

การสื่อสารเชิงพุทธ หมายถึง การนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อเผยแผ่หรือให้เกิดการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างสงบสุข

องค์ประกอบและตัวชี้วัด หมายถึง องค์ประกอบและตัวชี้วัดในการสื่อสารเชิงพุทธ

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ได้แนวทางการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

๑.๖.๒ ได้องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

๑.๖.๓ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธผู้วิจัยได้ผลการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารยุคปัจจุบัน
- ๒.๒ ความหมายและแนวคิดการสื่อสารในพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ บริบทสังคมในสมัยพุทธกาลกับการสื่อสารธรรม
- ๒.๔ วิธีการสื่อสารธรรม ในพระพุทธศาสนา
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารยุคปัจจุบัน

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารตะวันตกสมัยใหม่

การสื่อสารมีบทบาทมายาวนานในประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ในแวดวงของนักนิเทศศาสตร์นั้นในบางส่วนก็ได้เริ่มมีการก้าวตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสการพัฒนาโลกใหม่ จากจุดยืนของนักนิเทศศาสตร์ เชื่อว่า ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาแบบไหนอย่างไร การสื่อสารต้องมีบทบาทเข้าไปร่วมอยู่ด้วยเสมอ แต่ทว่า การสื่อสารนั้นจะมีบทบาทอย่างไร มากน้อยแค่ไหน เป็นสื่อประเภทใด เป็นสารแบบไหน ฯลฯ คำถามเหล่านี้ยังไม่มีคำตอบที่แน่ชัด และเรียกร้องให้มีการศึกษาค้นคว้าใหม่ ๆ การสื่อสารจะถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมและขยายกระบวนการพัฒนานั้นๆ ผลักดันให้สังคมพัฒนาไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เมื่อคนในสังคมมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในตัวบุคคลและสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาต่อไป^๑

๒.๑.๒ ความหมายของการสื่อสาร

การสื่อสาร หมายถึงการกระทำร่วมกันในบางสิ่งบางอย่าง คือการถ่ายทอดหรือการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ ความคิดซึ่งกันและกันของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม

วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm) อธิบายว่า การสื่อสารคือการมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร

ชาร์ลส์ อี ออสกู๊ด (Charles E. Osgood) กล่าวว่า การสื่อสารจะเกิดขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้ส่งสาร มีอิทธิพลต่ออีกฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้รับสาร โดยใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งถูกส่งผ่านสื่อที่เชื่อมระหว่างสองฝ่ายเข้าด้วยกัน

^๑ กาญจนา แก้วเทพและคณะ, การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^๒ จินตวีร์ เกษมสุข, การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

วอร์เรน ดับเบิลยู วีเวอร์ (Warren W. Weaver) อธิบายว่า การสื่อสารมีความหมายกว้างครอบคลุมถึงกระบวนการทุกอย่างที่จิตใจของคน ๆ หนึ่ง อาจมีผลต่อจิตใจของคนอีกคนหนึ่ง การสื่อสารจึงไม่หมายความแต่เพียงการเขียนและการพูดเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงดนตรี ภาพ การแสดง บัลเลต์ และพฤติกรรมทุกพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย^๗

ปรมา สตะเวทิน ให้ความหมายว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการถ่ายทอดสาร จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าผู้รับสาร โดยผ่านสื่อใดสื่อหนึ่ง^๘ จากความหมายต่าง ๆ ข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการของการถ่ายทอดสาร (message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (channel) ต่าง ๆ ทั้งวจนะภาษาและอวจนะภาษา

๒.๑.๓ .องค์ประกอบการสื่อสาร

สำหรับองค์ประกอบของการสื่อสารโดยทั่วไปมี ๔ ประการ^๙ คือ

๑. ผู้ส่งสาร (Sender) คือ ผู้เริ่มต้นการสื่อสาร (เริ่มต้นสร้างและส่งสารไปยังผู้อื่น) ในการสื่อสารครั้งหนึ่ง ๆ นั้น ผู้ส่งสารจะทำหน้าที่เข้ารหัส (Encoding) อันเป็นการแปลสารให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นแทนความคิดได้แก่ ภาษา(ภาษาพูด,ภาษาเขียนหรือวจนะภาษา) และอาจทำปฏิกิริยาทำทางต่าง ๆ (อวจนะภาษา) สารที่ถูกเข้ารหัสแล้วนี้จะถูกผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยผ่านทางติดต่อทางใดทางหนึ่ง

๒. สาร (Message) คือ เรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษา หรือสัญลักษณ์ใด ๆ ก็ตามที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ สาร จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารเกิดความคิดขึ้น และต้องการจะส่งหรือถ่ายทอดความคิดนั้นไปสู่การรับรู้ของผู้อื่น (ผู้รับสาร) การส่งสารนั้น ก็โดยการที่ผู้ส่งสารแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างเพื่อแทนความคิดที่เกิดขึ้น พฤติกรรมที่ว่านี้ก็เช่น การพูด การเขียน การวาดการแสดงอาการหรือกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ และพฤติกรรมในการแสดงออกซึ่งความคิดนี้ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับทักษะของผู้กระทำทั้งสิ้น

๓. ช่องทางการสื่อสาร หรือ สื่อ (Channel) ในการสื่อสารใด ๆ ก็ตาม ผู้ส่งสารย่อมต้องอาศัยช่องทางหรือสื่อให้ทำหน้าที่นำสารไปยังผู้รับสาร โดยทั่วไปแล้วสารที่ถูกผู้ส่งสารถ่ายทอดไปยังผู้รับสารจะเข้าไปสู่ระบบการรับรู้ของมนุษย์โดยผ่านประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่ง หรือหลายทาง ได้แก่ ทางการเห็นโดยประสาทตา ทางการได้ยินโดยประสาทหู ทางการได้กลิ่นโดยประสาทจมูก ทางการสัมผัส โดยประสาทกาย และทางการลิ้มรสโดยประสาทลิ้น ถ้าพิจารณาในแง่แล้ว การสื่อสารระหว่างบุคคล ๒ คนที่อยู่ต่อหน้ากัน สารก็จะผ่านช่องทางเหล่านี้ไปสู่การรับรู้ของผู้กระทำการสื่อสารทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ในการสื่อสารสำหรับคนที่อยู่ห่างไกลกัน มนุษย์ไม่สามารถจะอาศัยทางติดต่อที่มนุษย์มีอยู่ได้ มนุษย์จึงได้สร้างสื่อขึ้นมาเป็นเครื่องช่วยให้การติดต่อระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารมีความเป็นไปได้ มองในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่า แม้คำว่า "ช่องทาง" และคำ

^๗ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒-๓.

^๘ ปรมา สตะเวทิน, **หลักนิเทศศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖.

^๙ ศุภรัตน์ ฐิติกุลเจริญ, **ทฤษฎีการสื่อสาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

ว่า "สื่อ" จะมีความหมายใกล้เคียงกัน และอาจใช้แทนกันได้ แต่แท้ที่จริงแล้วคำทั้ง ๒ มีความหมายแตกต่างกัน คำว่า "ช่องทาง" หมายถึงทางซึ่งทำให้ผู้ส่งสารกับผู้รับสารติดต่อกันได้ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ส่วน "สื่อ" นั้น หมายถึงสื่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ อากาศ แสง เสียง ตลอดจนอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อใช้ติดต่อส่งสารไปถึงกันและกัน

๔. ผู้รับสาร (Receiver) เป็นองค์ประกอบประการสุดท้ายในกระบวนการของการสื่อสารและเป็นองค์ประกอบ สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนกว่าองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารใด ๆ ก็ตามจะไม่ประสบผลสำเร็จได้เลยหรืออาจประสบผลสำเร็จไม่เต็มที่ ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจหน้าที่และบทบาทของตนเองที่มีต่อการสื่อสาร

๒.๑.๔ .ทฤษฎีการสื่อสาร

เมื่อกล่าวถึงคำว่าทฤษฎี แสดงให้รู้ว่าได้มีการทดลองใช้งานมาแล้ว จนเป็นที่ยอมรับในวงการนักการสื่อสารมาพอสมควรแล้ว ดังนั้นทฤษฎีการสื่อสาร จึงหมายถึง คำอธิบายข้อเท็จจริง หรือปรากฏการณ์ของกระบวนการสื่อสารที่ตรวจสอบแล้ว หรือยอมรับกันแล้วตามสมควร นั่นก็คือ ยอมรับว่าหากเกิดปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกอธิบายแต่ทฤษฎีการสื่อสารขั้นพื้นฐานเท่านั้น ทั้งนี้เพียงเพื่อให้เห็นถึงแนวคิดทางการสื่อสารตะวันตกสมัยใหม่บ้างเท่านั้น เพราะโดยประเด็นเนื้อหาของงานวิจัยในบทนี้จะมุ่งเน้นไปที่วิธีการสื่อสารในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ และทฤษฎีการสื่อสารที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นทฤษฎีแบบง่ายๆ เหมาะที่จะนำไปจัดประเภทหมวดหมู่ของการสื่อสารธรรมในพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกคัมภีร์ทางศาสนาต่อไป

๒.๑.๕ ทฤษฎีการสื่อสารขั้นพื้นฐานที่แบ่งตามขนาดของสังคม^๖ (Social Organization) หรือจำนวนผู้เข้าร่วมในกระบวนการสื่อสาร มีทฤษฎีต่างๆ ดังนี้คือ

๑. การสื่อสารภายในตัวบุคคล (Intrapersonal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นในบุคคลเพียงคนเดียว ที่เกิดขึ้นภายในตัวของบุคคล มีคนเพียงคนเดียวที่กระทำหน้าที่ในการสื่อสาร คือเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร เป็นกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายในระบบประสาทและความนึกคิดของบุคคล คลุมไปถึงโครงสร้างของความคิด (Cognitive structure) การพัฒนาด้านสติปัญญา (Intellectual development) การรับรู้ (Perception) การเรียนรู้ (Learning) การแปลข่าวสาร (Interpretation) และการรับรอง (Recognition)

๒. การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) เป็นกระบวนการของการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลสองคน (Dyadic) หรือ มากกว่านั้นขึ้นไป อาจเป็นกลุ่มย่อย (Small-group) ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง (direct) และเป็นการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person-to-person) หรือเป็นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication)

๓. การสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Large group Communication or Public Communication) เป็นการสื่อสารที่ประกอบด้วยคนจำนวนมากซึ่งมารวมอยู่ในที่เดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน ผู้ส่งสารกับผู้รับสารอยู่ห่างไกลจากกัน บางทีเรียกว่า การสื่อสารสาธารณะ

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙-๓๑.

๔. การสื่อสารในองค์กร (Organizational Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานที่เป็นทางการ มีวัตถุประสงค์ นโยบาย มีการจัดองค์การมีการแบ่งงานกันทำ เพื่อปฏิบัติภารกิจขององค์กรหรือหน่วยงานให้บรรลุเป้าหมาย

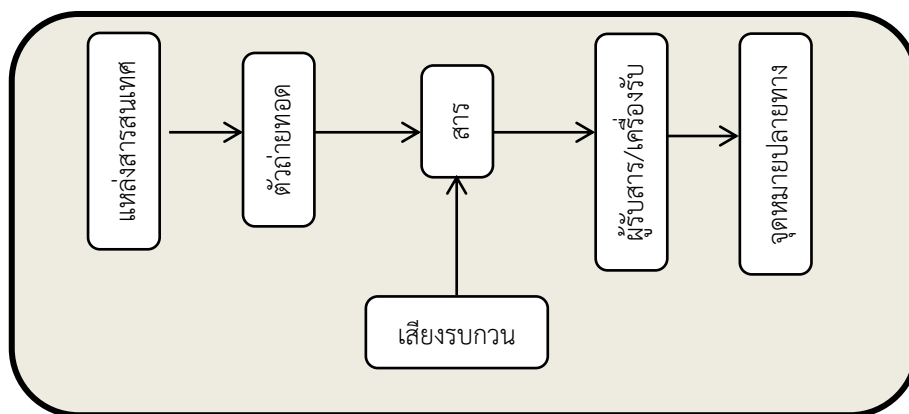
๕. การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) ปัจจุบันการสื่อสารมีความสลับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก เป็นสังคมของข้อมูลข่าวสาร (Information Society) มากขึ้น จึงต้องอาศัยระบบการสื่อสารมวลชน(Mass Communication) และเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ ๆ

๒.๑.๖ แบบจำลองของทฤษฎีการสื่อสาร^{๑)}

แบบจำลองการสื่อสารที่จะกล่าวในที่นี่ จะมีเพียง ๕ แบบจำลอง จากหลาย ๆ แบบ จำลองที่เป็นแบบจำลองหรือทฤษฎีการสื่อสารขั้นพื้นฐานที่สำคัญ ๆ ดังนี้

๑. แบบจำลองการสื่อสารขั้นพื้นฐานตามแนวคิดของแชนนันและวีเวอร์

แชนนัน (C. Shannon) และวีเวอร์ (W. Weaver) ได้สร้างแบบจำลอง การสื่อสารขั้นพื้นฐานเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๒ ซึ่งถือเป็นแบบจำลองที่รู้จักกันแพร่หลายในวงการสื่อสารยุคเริ่มต้นในชื่อว่า แบบจำลองการสื่อสารเชิงทฤษฎีคณิตศาสตร์ (The Mathematical Theory of Communication) แนวความคิดของแชนนัน นักคำนวณด้านวิศวกรรมไฟฟ้า และเพื่อนร่วมงานที่ชื่อว่า วีเวอร์นั้นเป็นแบบจำลองกระบวนการสื่อสารทางเดียวในเชิงเส้นตรง คือ ถือว่าการสื่อสารเกิดขึ้นจากการกระทำของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งองค์ประกอบของการกระทำการสื่อสารตามแบบจำลองของแชนนันและวีเวอร์ มีด้วยกัน ๖ ประการตามแผนภาพดังนี้

รูปที่ ๒.๑ แบบจำลองการสื่อสารขั้นพื้นฐานตามแนวคิดของแชนนันและวีเวอร์

จากแบบจำลองนี้ จะเห็นได้ว่า "แหล่งสารสนเทศ" จะทำหน้าที่ สร้างสารหรือเนื้อหาข่าวสารซึ่งอาจเป็นรูป คำพูด ข้อเขียน ดนตรี หรือ รูปภาพ เป็นต้น ซึ่งสารนี้จะถูกส่งออกไป โดยสารนั้นจะถูกสร้างขึ้นเป็นสัญญาณโดย "ตัวถ่ายทอด" หรือ "ตัวแปลสาร" สัญญาณนี้จะถูกปรับเปลี่ยนโดยเหมาะสมกับ "ทางติดต่อ" หรือ "ผ่านช่องสาร" ไปถึง "ผู้รับ" หน้าที่ของ "ผู้รับ" จะแปลงสัญญาณที่ได้รับกลับมาเป็นสาร แสดง

^{๑)} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๙.

ว่า "สาร" ไปถึงจุดหมายปลายทางของการสื่อสาร แบบจำลองการสื่อสารเชิงคณิตศาสตร์ ของแชนนันและวีเวอร์นี้ ถือได้ว่าเป็นต้นแบบแห่งความคิดและกระตุ้นให้นักวิชาการเกิดความสนใจในการคิดค้นแบบจำลองการสื่อสารของมนุษย์มากยิ่งขึ้น

๒. แบบจำลองการสื่อสารขั้นพื้นฐานตามแนวคิดของลาสเวลล์

ฮาโรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันได้เสนอบทความที่เป็น การเริ่มต้นอธิบายการสื่อสารที่มีคนรู้จักมากที่สุด ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ โดยเสนอว่า วิธีที่สะดวกที่จะอธิบายการ กระทำการสื่อสารก็คือ การตอบคำถามต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ใคร (who)
๒. กล่าวอะไร (says what)
๓. ผ่านช่องทางใด (in which channel)
๔. ถึงใคร (to whom)
๕. เกิดผลอะไร (with what effect)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น สามารถเขียนเป็นแบบจำลองการสื่อสารได้ดังนี้

รูปที่ ๒.๒ แบบจำลองการสื่อสารขั้นพื้นฐานตามแนวคิดของลาสเวลล์

แบบจำลองการสื่อสารของลาสเวลล์เป็นทฤษฎีการสื่อสารที่อธิบายกระบวนการสื่อสารเชิง พฤติกรรม เป็นการศึกษาปฏิกริยาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เนื้อหาข่าวสารชนิดของสื่อ และผลที่เกิดจาก การกระทำการสื่อสารนั่นเอง แบบจำลองนี้ถือว่า ผู้ส่งสารมีเจตนาในอันที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร เพราะ ช่วงระยะเวลาที่ลาสเวลล์ให้คำอธิบายนี้ เป็นระยะที่นักวิชาการผู้สนใจวิชาการทางด้านนี้มีความเชื่อว่า

กระบวนการสื่อสารนั้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นกระบวนการในเชิงโน้มน้าวใจ และถือว่า สารที่ส่งไปนั้นจะต้องมีผลเสมอไป และโดยส่วนตัวแล้วลาสเวลล์เป็นผู้ที่สนใจต่อการสื่อสารทางการเมืองและการโฆษณาชวนเชื่อแบบจำลองนี้จึงเหมาะแก่การใช้วิเคราะห์การโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองและการโน้มน้าวใจ

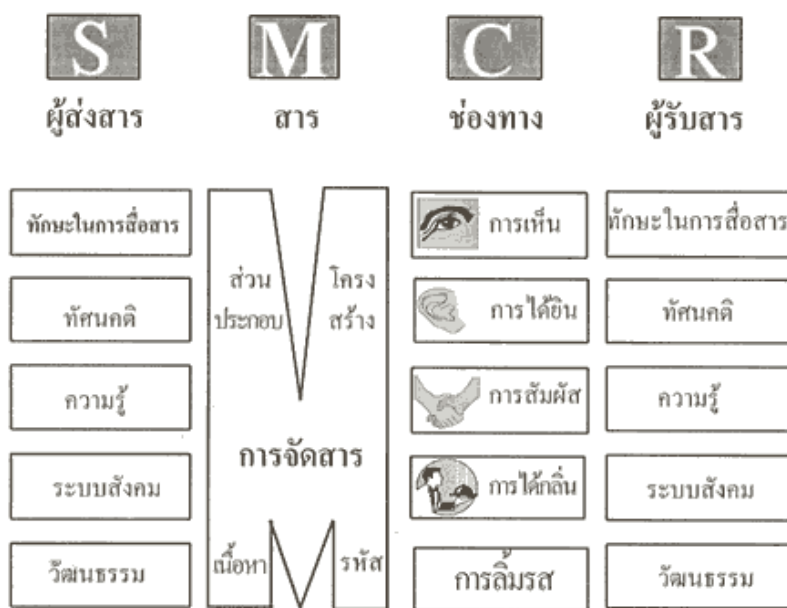
การสื่อสารโดยทั่วไปยังมีปัจจัยอื่น ๆ เกิดขึ้นในขณะที่ทำการสื่อสาร เช่น สภาพสิ่งแวดล้อม จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร และผลสะท้อนกลับหรือปฏิกิริยาตอบกลับ(feedback) ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในกระบวนการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่มเล็ก-กลุ่มใหญ่ หรือการสื่อสารมวลชน เพราะปฏิกิริยาสะท้อนกลับนี้จะเป็นตัวบ่งชี้ได้ถึงผลของการสื่อสารในแต่ละครั้งว่าผู้รับสารมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรต่อสารที่ได้รับนั้น นอกจากนั้น ปฏิกิริยาสะท้อนกลับจะทำให้องค์ประกอบของการสื่อสารครบบริบูรณ์ขึ้น คือ มีการสื่อสารทั้งจากผู้ส่งสาร และผู้รับสารที่เรียกว่า Two-way Communication หรือการสื่อสารสองทาง

๓. แบบจำลองการสื่อสารตามแนวคิดของเบอร์โล

เดวิด เค เบอร์โล (David K. Berlo) เสนอแบบจำลองการสื่อสารไว้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยอธิบายว่า การสื่อสารประกอบด้วยส่วนประกอบพื้นฐานสำคัญ ๖ ประการ คือ

๑. ต้นแหล่งสาร (communication source)
๒. ผู้เข้ารหัส (encoder)
๓. สาร (message)
๔. ช่องทาง (channel)
๕. ผู้ถอดรหัส (decoder)
๖. ผู้รับสาร (communication receiver)

จากส่วนประกอบพื้นฐานสำคัญ ๖ ประการนั้น เบอร์โล ได้นำเสนอเป็นแบบจำลองการสื่อสารที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปว่า "แบบจำลอง SMCR ของเบอร์โล"(Berlo's SMCR Model) โดยเบอร์โลได้รวมต้นแหล่งสารกับผู้เข้ารหัสไว้ในฐานะต้นแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร และรวมผู้ถอดรหัสกับผู้รับสารไว้ในฐานะผู้รับสาร แบบจำลองการสื่อสารตามแนวคิดของเบอร์โลนี้ จึงประกอบไปด้วย S (Source or Sender) คือ ผู้ส่งสาร M (Message) คือ สาร C (Channel) คือ ช่องทางการสื่อสาร R (Receiver) คือ ผู้รับสาร ซึ่งปรากฏในภาพต่อไปนี้

รูปที่ ๒.๓ แบบจำลองการสื่อสารตามแนวคิดของเดวิด เค เบอร์โล

แบบจำลองการสื่อสาร S M C R จากแบบจำลองการสื่อสารตามแนวคิดของเบอร์โลข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้ส่งสาร (Source or S) คือ ผู้เริ่มต้นการสื่อสาร ทำหน้าที่ในการเข้ารหัส ซึ่งผู้ส่งสารจะทำหน้าที่ในการสื่อสารได้ดีเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติต่าง ๆ ๕ ประการคือ

๑. ทักษะในการสื่อสาร เช่น ความสามารถในการพูด การเขียน และ ความสามารถในการคิดและการใช้เหตุผล เป็นต้น

๒. ทักษะคิด หมายถึง วิธีการที่บุคคลประเมินสิ่งต่าง ๆ โดยความโน้มเอียงของตนเองเพื่อที่จะเข้าถึงหรือเป็นการหลีกเลี่ยงสิ่งนั้น ๆ เช่น ทักษะคิดต่อตนเอง ต่อหัวข้อของการสื่อสาร ต่อผู้รับสาร ต่อสถานการณ์แวดล้อมการสื่อสารในขณะนั้น เป็นต้น

๓. ความรู้ หมายถึง ความรู้ของผู้ส่งสาร ในเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ บุคคลหรือกรณีแวดล้อมของสถานการณ์การสื่อสารในครั้งหนึ่ง ๆ ว่ามีความแม่นยำหรือถูกต้องเพียงไร

๔. ระบบสังคม ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรรมการสื่อสารของบุคคล เพราะบุคคลจะขึ้นอยู่กับกลุ่มทางสังคมที่ตนเองอยู่ร่วมด้วย

๕. ระบบวัฒนธรรม หมายถึง ขนบธรรมเนียม ค่านิยม ความเชื่อ ที่เป็นของตัวมนุษย์ในสังคม และเป็นตัวกำหนดที่สำคัญในการสื่อสารด้วย เช่น การสื่อสารระหว่างบุคคลต่างวัฒนธรรมกัน อาจประสบความล้มเหลวได้เนื่องจากความคิดและความเชื่อที่มีไม่เหมือนกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

ในแง่ของสาร (Message or M) นั้น เบอร์โล หมายถึง ถ้อยคำ เสียง การแสดงออกด้วยสีหน้า อากัปกิริยาท่าทาง ที่มนุษย์สร้างขึ้นในขณะที่เป็นผู้ส่งสาร ถ้าความหมายเป็นทางการ ก็คือ ผลผลิตทางกายภาพที่เป็นจริงอันเกิดจากผลการเข้ารหัสของผู้ส่งสารนั่นเอง ตามความคิดของเบอร์โลนั้น สารมีคุณสมบัติ ๓ ประการคือ ๑). รหัสของสาร (message code) เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาท่าทาง หรือรหัสอื่น ๒). เนื้อหา (content) ๓). การจัดสาร (treatment) คือ วิธีการที่ผู้ส่งสารเลือกและจัดเตรียมเนื้อหา

ของสาร เช่น การใช้ภาษา ไวยากรณ์ ศัพท์ รวมถึง คำถาม คำอุทาน ความคิดเห็น เป็นต้น สารที่ถูกจัดเตรียมไว้ดี จะทำให้เกิดการรับรู้ความหมายในผู้รับสารด้วย

ส่วนช่องทาง (Channel or C) ช่องทาง ซึ่งเป็นพาหนะนำสารไปสู่ผู้รับสาร และตามทัศนะของเบอร์โลท ทางติดต่อหรือช่องทางที่จะนำสารไปสู่ประสาทรับความรู้สึกทั้ง ๕ ประการของมนุษย์ ได้แก่

- ๑). การเห็น
- ๒). การได้ยิน
- ๓). การสัมผัส
- ๔). การได้กลิ่น
- ๕). การลิ้มรส

ประการสุดท้ายในด้านของผู้รับสาร (Receiver or R) นั้น ก็จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติด้านต่าง ๆ ๕ ประการ เช่นเดียวกับผู้ส่งสาร คือ ทักษะในการสื่อสาร ทักษะคติ ความรู้ ระบบสังคมและระบบวัฒนธรรม

๒.๒ ความหมายและแนวคิดการสื่อสารในพระพุทธศาสนา

เนื่องจาก คำว่า “การสื่อสาร” ในภาษาบาลี ที่เป็นศัพท์บัญญัติเฉพาะในพระไตรปิฎกมิได้ถูกบัญญัติขึ้นโดยตรงอย่างไรก็ตามคำในภาษาบาลีที่หมายถึง “การสื่อสาร” คือ “นิเวทนอณณมณฺญสมพฺพณ”^๔ ที่แปลว่า การบอกกล่าว การสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนั้น เป็นศัพท์ที่ เอ.พี.พุทธทตตะมหาเถระ (A.P.Buddhadatta Mahàthera) ได้ผูกศัพท์ขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบันจากคำว่า “Communication” ในภาษาอังกฤษ ดังนั้น จึงไม่ปรากฏคำว่า “การสื่อสาร” อยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นเรื่องราวหรือเป็นหมวดหมู่ที่เกี่ยวกับการสื่อสารตามคำอธิบายเกี่ยวกับการสื่อสารในปัจจุบัน แต่กระนั้นหากพิจารณาจากนิยามความหมายต่างๆ ที่ให้ไว้ซึ่งจะได้กล่าวในประเด็นถัดไป พฤติกรรมการสื่อสารในพระพุทธศาสนาก็มีอยู่ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาของมนุษย์ ไม่เว้นแม้บรรพชิต หรือคฤหัสถ์ บุคคล กลุ่มคน โดยปรากฏในรูปของหลักธรรมและเนื้อหาเรื่องราวที่หลากหลาย แนวคิดการสื่อสารในทัศนะพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นการสื่อสารหลักธรรมคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การสื่อสารธรรมภายในตนเองของบุคคล และระหว่างบุคคล ตลอดจนถึงกลุ่มคนและสังคมหมู่ใหญ่

การสื่อสารธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นไปเพื่อหลัก ๒ ประการ คือเป็นไปเพื่อการพ้นทุกข์ กับเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ดังนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าที่สื่อสารออกมาจึงปรากฏอยู่ ๒ หมวดใหญ่ๆ คือหมวดสังฆธรรม และหมวดจริยธรรม ดังในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า ที่จะตรัสก็เพราะวาจานั้นเป็นวาจาที่จริงและเป็นประโยชน์ โดยทรงรู้กาลที่จะตรัส^๕ ชีวิตที่ดำเนินไปบนโลกนี้ย่อมเกิดการสื่อสารขึ้นตลอดเวลา สื่อสารภายในตนเองและสื่อสารระหว่างบุคคลอื่น

ตามทัศนะพระพุทธศาสนานั้น ชีวิตที่ติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก สัมพันธ์กับโลก ชีวิตในทางปฏิบัติหรือชีวิตโดยความสัมพันธ์กับโลกนี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ ภาค แต่ละภาคมีระบบการทำงาน ซึ่งอาศัยช่องทางที่ชีวิตจะติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกได้ ซึ่งเรียกว่า “ทวาร” (ประตู, ช่องทาง) ดังนี้ ภาครับรู้และเสพส่วยโลก อาศัย ทวาร

^๔ A.P.Buddhadatta Mahàthera, *English-Pali Dictionary*, (Willshire : Antony Rowe, ๑๙๙๒).

^๕ ดูรายละเอียดใน ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘.

๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับรับรู้และเสพเสวยโลก ซึ่งปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะและอาการต่างๆ ที่เรียกว่า อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ๒) ภาคแสดงออกหรือกระทำต่อโลก อาศัย ทวาร๓ คือ กาย วาจา ใจ (กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร) สำหรับกระทำต่อโลก โดยแสดงออกเป็นการทำ การพูด และการคิด (กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม)^{๑๐}

แนวความคิดสื่อสารในพระพุทธศาสนาที่กล่าวข้างต้นนี้ ตรงกับทฤษฎีการสื่อสารสมัยใหม่ที่เบอร์โลได้กล่าวไว้ในแบบจำลองการสื่อสาร S M C R อย่างใกล้เคียงกันว่า ช่องทางในการสื่อสารของมนุษย์ ได้แก่ประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวสัมผัส ที่เป็นช่องทางสำหรับการรับเข้าและส่งออกของการสื่อสาร แต่แนวคิดของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นก่อนและรวมถึงนามธรรมด้วย นั่นคือ ใจ ซึ่งเป็นมโนทวารนั่นเอง

๒.๓ บริบทสังคมในสมัยพุทธกาลกับการสื่อสารธรรม

บริบทสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น มีความหลากหลายในศาสนาและปรัชญาต่างๆ ภายใต้ลัทธิศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องพรหมลิขิต เทพเจ้าบันดาล ความเชื่อเรื่องการบูชาขี้อัญญา ความเชื่อเรื่องการล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องวรรณะ ตลอดจนอิทธิพลของลัทธิครูทั้ง๖ ที่แผ่อิทธิพลครอบคลุมสังคมอยู่ในขณะนั้นด้วย

๒.๓.๑ ความเชื่อเทพเจ้าบันดาลและการบูชาขี้อัญญา

ลัทธิศาสนาพราหมณ์นับถือเทพเจ้าหลายองค์ ที่สำคัญมี ๓ องค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะหรือพระอิศวร และพระวิษณุหรือพระนารายณ์^{๑๑} ชาวอินเดียจึงมีความเคารพบูชา เชื่อมมั่นถือเทพเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้เป็นสรณะ มีการสวดอ้อนวอนขอสิ่งที่ตนต้องการ สืบเนื่องจากการสวดอ้อนวอนให้พระเจ้าโปรดปรานและบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้ มีการประดิษฐ์พิธีกรรมที่เรียกว่า “การพลีกรรม” โดยการบูชาขี้อัญญาด้วยชีวิตของสัตว์ เช่น แกะ แพะ ม้า วัว ไก่ เป็นต้น ถ้าเป็นการบูชาขี้อัญญาใหญ่ถึงกับใช้ชีวิตเด็กหญิงชายบูชาขี้อัญญาที่เคยมี ชาวอินเดียสมัยนั้นได้ฝากชีวิตของตนไว้กับเทพเจ้า^{๑๒}

ในประเด็นนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงสื่อสารธรรมต่อต้านลัทธิความเชื่อถือนี้ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ทรงสอนให้บุคคลพึ่งตนเอง เว้นชั่วทำดีด้วยตนเอง การทำความดีนั่นเอง คือการสะเดาะเคราะห์ไปในตัว และทรงสอนให้บูชาขี้อัญญาเสียใหม่ด้วยการช่วยเหลือชีวิตสัตว์ทั้งหลาย แทนการทำลายชีวิตของมัน

๒.๓.๒ ความเชื่อเรื่องการอาบน้ำล้างบาป

พวกพราหมณ์นิยมเชื่อถือเรื่องการอาบน้ำล้างบาป โดยเชื่อว่าแม่น้ำคงคาโดยเฉพาะที่ท่าเมืองพาราณสีนั้นศักดิ์สิทธิ์มาก สามารถล้างบาปได้ พวกพราหมณ์จึงพากันลงอาบน้ำล้างบาปอย่างน้อยวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้าและเย็น ถือว่าบาปที่ทำตอนกลางวัน ล้างได้ด้วยการอาบน้ำในตอนเย็น ส่วนบาปที่ทำตอนกลางคืนก็ล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเช้า ที่เชื่อกันว่ากระแสน้ำในแม่น้ำคงคาศักดิ์สิทธิ์นั้น เพราะเชื่อว่าได้

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม(ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๑} อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ, **หนังสือเรียนสมบูรณ์แบบ ส ๐๔๘ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ภาคเรียนที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๒} เอนก พ. อนุกุลบุตร และคณะ, **แบบศึกษา-ทดสอบ สังคมศึกษา รายวิชา ส ๐๔๘ พระพุทธศาสนา ชั้น ม. ๔ ภาคเรียนที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๔.

ไหลมาจากมวยผมของพระศิวะ ทำน้ำแห่งแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสีจึงเป็นบุญสถานของชาวอินเดียทั้งปวง^{๑๓}

ประเด็นการอาบน้ำล้างบาปและระบบวรรณะทั้ง ๔ พระพุทธเจ้าเคยสนทนากับพวกพราหมณ์ผู้ไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อล้างบาปเป็นใจ ความว่า ถ้าต้องการล้างบาปไม่จำเป็นต้องไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคา ขอให้ชำระกาย วาจา ใจให้บริสุทธิ์ คือเว้นทุจริตทางกาย วาจา ใจ และประพฤตีสุจริตทางกาย วาจา ใจ นั่นแหละคือการอาบน้ำล้างบาปมีในศาสนาของพระองค์ ถ้าประพฤตีสุจริตแล้ว แม่น้ำดื่ม น้ำอาบธรรมดา ก็จะกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย อนึ่ง ถ้าน้ำในแม่น้ำคงคาสามารถล้างบาปได้จริงและอำนวยผลให้ผู้ลงไปอาบไปสวรรค์ได้ จริงแล้ว พวกกุ้ง หอย ปู ปลา ก็มีโอกาสไปสวรรค์ได้มากกว่ามนุษย์เพราะอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้นตลอดเวลา

๒.๓.๓ ความเชื่อเรื่องระบบวรรณะ

คัมภีร์พระเวท ระบุเรื่องราวของวรรณะไว้ว่าวรรณะทั้ง ๔ เกิดจากพระพรหม โดยพระพรหมสร้างวรรณะต่าง ๆ จากอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของพระองค์เอง อันได้แก่พราหมณ์สร้างจากพระโอษฐ์ กษัตริย์สร้างจากพระหัตถ์ แพศย์สร้างจากกระเพาะ และศูทรสร้างจากพระบาท และเพื่อกำหนดหน้าที่ อาชีพของคนในแต่ละวรรณะ โครงสร้างของสังคมอินเดียจึงอยู่ภายใต้ระบบวรรณะ คือการแบ่งคนออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามสีผิวและอาชีพที่ตกทอดกันมาในตระกูลเพื่อให้คนกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ปกครอง และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้อยู่ใต้ปกครอง ประชาชนชาวชมพูทวีปจึงถูกแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น เรียกว่า วรรณะทั้ง ๔^{๑๔}

พระพุทธเจ้าต่อต้านและหักล้างความเชื่อถือในเรื่องวรรณะ พระพุทธเจ้ามิให้ถือชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ ให้ถือคุณธรรมความสามารถและความประพฤติปฏิบัติเป็นเครื่องแยกวัดความทรามและความประเสริฐของมนุษย์ พระพุทธเจ้าสอนให้ตระหนักว่าวรรณะไม่สามารถกีดกันจำกัดขอบเขตความสามารถของมนุษย์ บุคคลทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะใดก็มีความเป็นมนุษย์เท่ากัน และสามารถทำตนให้ดีเลิศได้จนถึงที่สุดเท่า ๆ กัน ควรได้รับสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะเลือกทางชีวิตและการปฏิบัติ ของตนเอง

๒.๓.๔ ความเชื่อในลัทธิครุทั้ง ๖

บริบทภายใต้ลัทธิครุทั้ง ๖^{๑๕} ได้แก่ ๑) ลัทธิครุบูรณกัสสป ปฏิเสธกฎเกณฑ์ของศีลธรรมบุญไม่มีบาปไม่มี ความดีไม่มี ความชั่วไม่มี ๒) ลัทธิครุมักขลิโคสาล เชื่อว่ากรรมที่บุคคลทำไว้แล้วในอดีต ไม่มีผลไปถึงในอนาคต ๓) ลัทธิครุอชิตเกสกัมพล บุญและบาปไม่มี การทำบาปไม่มีผล การทำบุญทำทานก็ไม่มีผล ๔) ลัทธิครุบุพฺพทกัจจายนะ อดูและจิตเป็นของเที่ยงแท้ ๕) ลัทธิครุนิครนถนภุบุตร ถือการทรมานกายเป็นทางไปสู่ความพ้นสอนว่าความจริงมีหลายเงื่อนหลายแง ๖) ลัทธิครุสัณฺฑิยเวฬุภุตรมีทรรศนะคำสอนต่าง ๆ ที่ไม่แน่นอน ชัดส่าย ลื่นไหล

^{๑๓} อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ, หนังสือเรียนสมบูรณ์แบบ ส ๐๔๘ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ภาคเรียนที่ ๑, หน้า ๑๑ - ๑๒.

^{๑๔} ธิติมา พิทักษ์ไพรวรรณ, ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๗๖.

^{๑๕} พระครูอุดมญาณภีร์ (ชั้นทอง คำแพง), “การศึกษาทรรศนะทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อลัทธิครุทั้ง ๖”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

ในประเด็นนี้พระพุทธเจ้าทรงจัดสรรคนเหล่านี้ว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ทั้งสิ้น โดยสรุปลงในมิจฉาทิฎฐิ ๒ ประการ คือ สัสสตทิฎฐิ ที่มีพรรณนะว่าสรรพสิ่งมีความเที่ยงแท้, มั่นคง, ยั่งยืน และอุจเฉททิฎฐิ ที่มีพรรณนะแนวคิดที่ถือว่าอัตตาและโลกชาติสูญปฏิบัติเสถียรความไม่มีแห่งผลของการกระทำทุกอย่างนั่นเอง

๒.๔ วิธีการสื่อสารธรรม ในพระพุทธศาสนา

วิธีการสื่อสารธรรมในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะทรงแสดงที่ใดและแก่ใคร ย่อมมีจุดหมายเป็นแนวเดียวกัน คือ มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงแล้วให้มีทัศนคติและปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้องในทางที่เป็นประโยชน์แก่ตนและบุคคลอื่น แต่เนื้อเรื่องและวิธีการ ย่อมยกเยื้องต่างกันไป ตามอุปนิสัย ความถนัด และความสนใจของผู้ฟัง สุดแต่เรื่องใด วิธีใดจะช่วยให้เขาเข้าใจในธรรมได้^{๑๖} ในประเด็นการศึกษา^{๑๗} ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวม วิธีการสื่อสารธรรมในพระพุทธศาสนา แบ่งได้ ๘ วิธีการ คือ

๒.๔.๑ วิธีการสื่อสารธรรมกับกลุ่มผู้นำ และผู้ปกครองทางการเมือง

วิธีการสื่อสารธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารกับกลุ่มผู้นำ หรือผู้ปกครองทางการเมือง เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาสารที่ทรงมุ่งสื่อสาร พบว่ามีรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างกัน ซึ่งแบ่งได้ ๒ ประเภทคือ ๑) ประเภทเนื้อหาที่แสดงถึงหลักในการประพฤติปฏิบัติตน อันเป็นคุณสมบัติของผู้นำ ผู้ปกครอง และแนวทางการบริหารปกครองในด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากในปกครอง และ ๒) ประเภทเนื้อหาที่มุ่งนำพาผู้นำผู้ปกครองให้เลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา หรือมุ่งยกระดับจิตใจของผู้นำผู้ปกครองเอง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้นำผู้ปกครองเอง^{๑๘} ซึ่งสามารถยกตัวอย่างได้ ดังนี้

๑. ประเภทเนื้อหาที่แสดงถึงหลักในการประพฤติปฏิบัติตน อันเป็นคุณสมบัติของผู้นำ ผู้ปกครอง และแนวทางการบริหารปกครองในด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากในปกครอง เช่น ราชสังคหวัตถุ หรือหลักสงเคราะห์ที่ตีสยามของพระราชา^{๑๙} จักกวัตติสูตร ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วยจักรวรรดิวัตรอันประเสริฐหรือธรรมที่ทำให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ^{๒๐} ทศพิธราชธรรม หรือธรรมที่พระราชาดำรงอยู่^{๒๑} ราชอภิธานียธรรมธรรมที่นำแต่ความเจริญมาสู่เมืองหรือสังคมชุมชน^{๒๒} เป็นต้น

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗๙.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๐-๔๗, ๘๓.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๔-๑๙๕, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๓ และ ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, หน้า ๔๐-๔๑.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑-๘๔/๖๐-๖๓ และ ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, หน้า ๔๐-๔๓.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๑๗๕-๑๗๖/๑๑๒, ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๑๒/๖๓.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๐ และพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร:บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๑-๒๑๒, และ ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, หน้า ๔๔-๔๖.

ในการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารธรรมกับกลุ่มคนจำนวนมากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มนักบวช พราหมณ์ ประชาชนทั่วไป ในคราวเดียวกัน มิได้แสดงธรรมเฉพาะแก่ผู้นำผู้ปกครองเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกทั้งหมดในสังคมได้รับสารที่สื่อออกไป ซึ่งนอกจากประชาชนทั่วไปแล้วยังรวมถึงกลุ่มผู้นำผู้ปกครองให้เกิดความเข้าใจพร้อมๆ กัน ทรงแสดงธรรมในลักษณะของการตรัสเล่าเรื่องราวในอดีต ด้วยการยกนิทานเปรียบเทียบ การสาธกนิทานในอดีตมาสนับสนุนหลักคำสอนของพระองค์ เช่น ทรงเล่าเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิทัพเหนมิ ในจักกวัตตสูตร เรื่องพระเจ้ามหาวชิตราช ในกุกกัณฐสูตร^{๒๒} หรือเรื่องราวในชาดก ที่กล่าวถึงทศพิชราชธรรม เช่นในมหาหังสชาดก^{๒๓} สุวณณสามชาดก^{๒๔} เป็นต้น

๒. ประเภทเนื้อหาที่มุ่งนำพาผู้นำผู้ปกครองให้เลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา หรือมุ่งยกระดับจิตใจของผู้นำผู้ปกครอง เนื้อหาในลักษณะหลังนี้โดยมากทรงสื่อสารกับผู้นำผู้ปกครองเองโดยตรง ซึ่งมีความแตกต่างกันไปเป็นกรณีๆ ไป เช่น ที่ทรงสื่อสารกับพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู โรชะมัลลกษัตริย์ เป็นต้น

พระเจ้าพิมพิสารเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยชาวมคธจำนวนมาก พระเจ้าพิมพิสารมีพระราชศรัทธาในฐานเดิมอยู่แล้ว ดังที่ทรงแสดงความปรารถนา ๕ ประการ คือ ๑) ปรารถนาได้ครองราชย์สมบัติ ๒) ปรารถนาขอให้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาสู่แว่นแคว้น ๓) ปรารถนาขอให้พระองค์เข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาค ๔) ปรารถนาขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่พระองค์ และ ๕) ปรารถนาขอให้พระองค์รู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาค^{๒๕} ในการสื่อสารหรือแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารในครั้งนี้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอนุปพิภพตามด้วยอริยสัจ ๔ ซึ่งยังผลให้ความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสารเป็นไปดังปรารถนาครบทุกประการ^{๒๖}

ส่วนการสื่อสารกับพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นมีลักษณะเป็นไปตามความต้องการของผู้รับสารเป็นหลัก รูปแบบวิธีการสื่อสารโดยมากจึงเป็นการถาม-ตอบ ตามที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถาม ซึ่งยังพระราชศรัทธาให้เกิดแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล โดยปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ หลายพระสูตรในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค โกสลสังยุต^{๒๗} และในพระสูตรอื่นๆ เช่น ในกัณณกัถลสูตร^{๒๘} ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเรื่องความเป็นสัพพัญญู ความบริสุทธิ์ของวรรณะ ๔ จำพวก เทวดา และพรหม ในเขมาสูตร^{๒๙} ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกหรือ เป็นต้น

ในขณะที่การสื่อสารกับพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น เป็นการตอบคำถามเช่นกัน ซึ่งเป็นคำถามที่สำคัญและยังความสบายพระทัยแก่พระเจ้าอชาตศัตรูได้ เนื่องจากแต่เดิมนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเคยกระทำผิดต่อ

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ที.สี.(ไทย) ๙/๓๓๔-๓๔๘/๑๓๐-๑๔๕.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อสิตติ.(ไทย)๒๘/๑๗๕-๑๗๖/๑๑๒.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.(ไทย) ๒๘/๔๑๐-๔๑๑/๒๔๔.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๗/๖๘-๖๙.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๕-๕๗/๖๕-๖๙.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๑๒-๑๓๖/๑๒๗-๑๓๔.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๕-๓๘๒/๔๕๙-๔๗๐.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๑๐/๔๗๐-๔๗๒.

พระพุทธเจ้า และต่อพระราชบิดาของพระองค์เอง ด้วยการร่วมมือกับพระเทวทัตปองร้ายพระพุทธเจ้า และปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดาของพระองค์ ซึ่งหากพระเจ้าอชาตศัตรูมิได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้วไซ้ ปรโยชน่อย่างยิ่งอันเป็นปรโยชนต้นของพระเจ้าอชาตศัตรู คือ การได้ดวงตาเห็นธรรม หรือการบรรลุอริยมรรคจะเกิดขึ้นแก่พระองค์แน่นอน ดังที่พระพุทธองค์รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระราชาองค์นี้ถูกขจัดเสียแล้ว ถูกทำลายเสียแล้ว หากท้าวเธอจักไม่ปลงพระชนม์พระราชบิดาผู้ทรงธรรม ธรรมจักขุ”^{๑๐} อันไร้อุบัติ คือ กิเลส ปราศจากมลทิน จักเกิดขึ้นแก่ท้าวเธอ ณ ที่ประทับนี้ที่เดียว”^{๑๑} อย่างไรก็ตามเมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูมีความสบายพระทัย และเข้าพระทัยในคำตอบและคำอธิบายของพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ที่สาคัญต่อมา

สำหรับโรชะมัลลกษัตริย์นั้น แต่เดิมพระองค์ไม่ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธ ศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารธรรมด้วยการแผ่เมตตาจิตไปยังโรชะมัลลกษัตริย์ จากนั้นจึงทรงแสดงอนุพุพิภิกขา และอริยสัจ ๔ ทำให้โรชะมัลลกษัตริย์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและเกิดดวงตาเห็นธรรม อันเป็นปรโยชนต้นของโรชะมัลลกษัตริย์

๒.๔.๒ วิธีการสื่อสารธรรมกับกลุ่มลัทธิอื่นและปฎิวัติหลักคำสอน หลักความเชื่อบางประการของลัทธิศาสนาตั้งเดิม

วิธีการสื่อสารธรรมกับกลุ่มสาวกคนสำคัญของลัทธิอื่นนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีแนวความคิด ความเชื่อ หรือทฤษฎีที่แตกต่าง คนกลุ่มนี้จึงมักเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อการสนทนาธรรม ทูลถามปัญหาและโต้ว่าทะเล ดังนั้น ลักษณะรูปแบบ วิธีการสื่อสารธรรมโดยมากจึงเป็นไปในลักษณะของการสนทนา ตอบปัญหา โต้ว่าทะเล

ในปัญหาพยากรณ์สูตร ว่าด้วยวิธีการตอบปัญหา^{๑๒} ได้แจกแจงวิธีการตอบปัญหาไว้ ๔ ประเภท คือ ๑) เอกังสพยากรณ์ปัญหา หรือปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว ๒) วิภังชพยากรณ์ปัญหา หรือปัญหาที่ควรแยกตอบ ๓) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา หรือปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม และ ๔) ฐปนียปัญหา หรือปัญหาที่ควรงดตอบ

นอกจากวิธีการตอบปัญหาแล้ว พระพุทธเจ้ายังมีวิธีการถามปัญหาอีก ๕ อย่าง คือ^{๑๓}

๑. อทัญญุชิตนาปุจฉา-การถามให้แสดงเรื่องที่ตนไม่เคยเห็นไม่เคยรู้มาก่อน
๒. ทัญญุสังสันทนาปุจฉา-ถามให้ชี้แจงเรื่องที่เคยรู้มาแล้วเพื่อเทียบดูกับเรื่องที่ตนรู้มา
๓. วิมติเนทนาปุจฉา- การถามเพื่อให้คลายความสงสัย
๔. อนุมติปุจฉา-การถามเพื่อให้มีความคิดเห็นคล้อยตาม
๕. กถตุกามยตาปุจฉา-การถามเพื่อมุ่งจะกล่าวชี้แจงต่อ เป็นลักษณะถามเองตอบเอง

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าวิธีการตอบปัญหา และวิธีการถามปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้จำเพาะกับกลุ่มลัทธิอื่นเท่านั้น แต่ทรงใช้กับบุคคลทั่วไป รวมถึงภิกษุ สมณ พราหมณ์ด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสาวกของลัทธิอื่นมักเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อการสนทนาธรรม ทูลถามปัญหาและโต้ว่า

^{๑๐} ดวงตาเห็นธรรม หมายถึง การเห็นอริยสัจ ๔ และการบรรลุมรรค ๓ เบื้องต้น แต่โดยทั่วไป หมายถึงการบรรลุโสดาปัตติมรรค เช่นในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรและในสามัญญผลสูตร

^{๑๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๓/๘๖.

^{๑๒} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

^{๑๓} ดุรายละเอียตในเชิงอรรถ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๙/๔๘๘.

ทะ ซึ่งการถามก็มีลักษณะบางประการในการถามทั้ง ๕ อย่างนั้น เช่น ถามให้ชี้แจงเรื่องที่เคยทราบมาแล้ว เพื่อเทียบเคียงกันดูกับเรื่องที่ตนรู้มา แต่เนื่องจากเรื่องที่เคยทราบนั้น เป็นเรื่องที่ถูกอธิบายตามลัทธิของตน ซึ่งไม่ตรงกับหลักของพระพุทธศาสนา เช่น เรื่อง กรรม ที่อุบาสิกหบดีได้มาโต้ว่าทะกับพระพุทธเจ้า^{๓๔} หรือมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไป เช่น เรื่องการให้ผลของกรรม ที่เจ้าวัปปศากยะสนทนาค้างอยู่กับพระโมคคัลลานะ^{๓๕} การถามเพื่อให้คลายความสงสัย เช่น สีหเสนาบดีได้ทูลต่อพระพุทธเจ้า ถึงข้อกล่าวหา ๘ ประการ^{๓๖} เป็นต้น

วิธีการสื่อสารธรรม กรณีการโต้ว่าทะ พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการสื่อสารแบบเฉพาะบริบทอีกด้วย กล่าวคือ ทรงวางเงื่อนไขก่อนทำการสื่อสาร (โต้ว่าทะ) เช่น กรณีของอุบาสิกหบดีที่ว่าให้ยึดมั่นในคำสัตย์แล้วสนทนากัน^{๓๗} นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นฝ่ายรุกแทนการตั้งรับในการตอบคำถาม^{๓๘} ซึ่งการที่จะสื่อสารด้วยวิธีการเช่นนี้ได้ สะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติของพระพุทธองค์ว่าทรงรู้จักผู้รับสารเป็นอย่างดี ทรงวิเคราะห์และประเมินผู้รับสารก่อน อีกทั้งรอบรู้เนื้อหาสารของลัทธิอื่นที่มีสาวกมาโต้ว่าทะด้วย รวมทั้งรู้บริบทเรื่องกาลสถานที่และสถานการณ์ในการสื่อสารธรรมเป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ทัศนคติความเชื่อที่ยังลึกในสังคมนตรีในสมัยพุทธกาลนั้น มีลัทธิความเชื่อที่หลากหลาย ที่มีอิทธิพลต่อสังคมทั้งในแง่ของระบบโครงสร้างสังคม ระบบความสัมพันธ์ ตลอดจนจิตคิด และธรรมเนียมปฏิบัติของคนในสังคม นั่นคือ ความเชื่อในคำสอนของศาสนาพราหมณ์ พิธีกรรมและธรรมเนียมปฏิบัติที่สำคัญที่อยู่บนรากฐานความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น วิธีการสื่อสารธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อยู่เสมอ ก็คือการอธิบายหรือบรรยายให้ผู้รับสารเข้าใจอย่างถ่องแท้ ซึ่งอาจใช้คำถามประกอบหรือเริ่มต้นด้วยการอธิบาย เช่น ใช้คำถามประเภทวิมติเฉทนาปุจฉา หรือการถามเพื่อให้คลายความสงสัย เช่น ที่ทรงถามสังคาลกะคหบดีบุตรว่า ไหว้ทิศ ๖ เพราะเหตุใด เมื่อได้รับคำตอบแล้วทรงตอบว่าในอริยวินัยไม่ไหว้ทิศ ๖ กันอย่างนี้ ซึ่งทำให้สังคาลกะทูลถามและขอให้พระองค์ทรงอธิบายวิธีการไหว้ทิศ ๖ ในอริยวินัย^{๓๙} หรือที่ทรงตอบคำถามของพราหมณ์กุกุทันตะ ที่ทูลถามเรื่องยัญสมบัติ ๓ ประการซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๖^{๔๐} เป็นต้น

จากการศึกษาในประเด็นของวิธีการสื่อสารธรรมกับกลุ่มลัทธิอื่นนี้ ผู้วิจัยพบว่า พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิม เช่น ในเรื่องของพระเจ้า ในหลักอนัตตา ปฏิเสธแนวทางการบรรลุจุดหมายปลายทางอันเป็นความหวังสูงสุดของมนุษย์แบบสุดโต่ง ดังเช่น การนั่งทรมานตนเองเพื่อบรรลุธรรม (อัตตกิลม

^{๓๔} ดุรายละเอียดย ใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๙-๖๙/๕๗-๖๖.

^{๓๕} ดุรายละเอียดย ใน อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๕/๒๙๒-๒๙๖.

^{๓๖} ดุรายละเอียดย ใน อ.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๖-๒๓๔.

^{๓๗} ดุรายละเอียดย ใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๑/๕๙.

^{๓๘} ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธ

ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๘๖.

^{๓๙} ดุรายละเอียดย ใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๙๙-๒๐๐.

^{๔๐} ดุรายละเอียดย ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๔-๓๕๘/๑๓๐-๑๕๐.

ถาณุโยค) หรือ การแสวงหาความสุขจากกามคุณ (กามสุขัลลิกานุโยค) แต่ทรงสอนให้ดำเนินชีวิตด้วยการปฏิบัติ ตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา)^{๕๑}

๒.๔.๓ วิธีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมต่างๆ

วิธีการสื่อสารธรรมอีกวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้ คือ การปฏิรูปความเชื่อของลัทธิศาสนา เดิมที่ไม่ขัดต่อหลักใหญ่มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงส่วนที่บกพร่องให้เกิดความเหมาะสม วิธีปฏิรูปนี้มีความ น่าสนใจในลักษณะ รูปแบบ และวิธีการ คือ พระพุทธองค์ทรงใช้คำเรียกหรือศัพท์เดิม แต่ปรับปรุง หรือ เปลี่ยนแปลงเนื้อหา หรือให้ความหมายเสียใหม่ พร้อมทั้งอธิบายโดยใช้การอุปมาเปรียบเทียบประกอบ ดังเช่น ที่ทรงตอบปัญหาของ สกยปริพาชก^{๕๒} หรือที่ทรงอธิบายเรื่องทางไปสู่พรหม^{๕๓} หรือที่ทรงตอบข้อกล่าวหา ๘ ประการ^{๕๔} หรือดังเช่นการอธิบายเรื่องทศ ๖ เรื่องการบูชาัยุ เป็นต้น^{๕๕}

จากการศึกษาในประเด็นเนื้อหา นี้ พบว่า คำอธิบายใดๆ ตามลัทธิ ความเชื่อ ศาสนาเดิม และแนว ปฏิบัติใดซึ่งสัมพันธ์เชื่อมโยง หรือมีรากฐานมาจากลัทธิ ความเชื่อ ศาสนาเดิมนั้นๆ ซึ่งแสดงออกในรูปแบบของ พิธีกรรม หรือธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ เช่น การไหว้ทศ ๖ การบูชาัยุ การอาบน้ำ^{๕๖} การทรมานตน การปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงพรหม เป็นต้น ก็ดี ย่อมถูกหักล้าง เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงเสียใหม่โดยเป็นไปตามฐานคิดใน พระพุทธศาสนาแทน

๒.๔.๔ วิธีการเสนอหลักคำสอนใหม่ที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

การพัฒนาความคิดความเชื่อขึ้นใหม่ อาศัยหลักเหตุปัจจัย เช่น การสอนเรื่องอริยสัจ หลักอนัตตา ไตรลักษณ์ อันเป็นคำสอนที่ไม่เคยมีนักปราชญ์หรือเจ้าลัทธิอื่นๆ กล่าวไว้มาก^{๕๗} เช่น ปัจจยตา หรือปฏิจจสมุ ปบาท และนิพพาน เป็นต้น

การสอนเรื่องกรรม เป็นวิธีการเสนอหลักคำสอนใหม่อีกประการหนึ่ง เมื่อเทียบศาสดาต่อศาสดา หลักธรรมต่อหลักธรรม สวางต่อสวาง หลักการและพิธีการที่ทรงสอน ย่อมชวนให้น่าเชื่อถือกว่าศาสดาของ ลัทธิต่างๆ การเดินทางสายกลาง ไม่ตั้งหรือหย่อนเกินไป เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่เจ้าลัทธิหรือศิษย์เข้ามาเป็นพุทธ สวาง ซึ่งนอกจากพระสารีบุตรแล้วยังได้วาเสฏฐะและภารทวาชะ เข้ามาอยู่ด้วย^{๕๘} วาเสฏฐะและภารทวาชะ เคยเป็นเจ้าหมู่ของพราหมณ์มาก่อน เมื่อมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากเคยเป็นเดียริถย์มาก่อน จึง

^{๕๑} ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๘๗.

^{๕๒} ดุรายละเอียดใน ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๑๖-๕๕๓/๖๑๙-๖๒๙.

^{๕๓} ดุรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๒๒-๕๕๘/๒๓๑-๒๔๖.

^{๕๔} ดุรายละเอียดใน อง.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๘-๒๓๑.

^{๕๕} ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๘๖.

^{๕๖} ดุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๙/๖๘-๖๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๗/๒๙๙-๓๐๐.

^{๕๗} ทศนีย์ เจนวิถีสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๘๖.

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๔-๔๖๑/๕๗๒-๕๘๓.

ต้องมาบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ติดถ้ำปริวาสก่อนจึงจะอนุญาตให้อุปสมบทได้ ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าที่ตรัสถามว่า ลัทธิพราหมณ์มาบรรพชาในสำนักของพระองค์ พวกพราหมณ์ไม่ต่ำหรือ โดยกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือวรรณะพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว วรรณะที่ขาวคือวรรณะพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม เกิดจากพระพรหม เป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพระพรหม เจ้าทั้งสองมาละวรรณะที่ประเสริฐที่สุดเข้าไปอยู่ในวรรณะที่เลว ทราม คือสมณะโล้น เป็นคนรับใช้^{๔๕} เป็นคนวรรณะต่ำ เป็นเผ่าของมาร เกิดจากพระบาทของพระพรหม นี่ไม่เป็นความดี ไม่เป็นการสมควรเลย” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพวกพราหมณ์ได้พากันดำ บริภาษข้าพระองค์ทั้งสองด้วยคำเหยียดหยามอย่างสมใจ เต็มรูปแบบ ไม่ใช่ไม่เต็มรูปแบบอย่างนี้^{๔๖}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนสามเณรทั้งสองว่า แท้จริงความประเสริฐของบุคคลไม่ได้ขึ้นกับวรรณะ แต่ขึ้นกับกรรมคือการกระทำหรือความประพฤติของบุคคล ถ้าประพฤติกกรรมดำ คือ อุกุศลกรรม ๑๐ ประการ ก็เป็นพวกวรรณะดำ ต่ำช้าเลวทราม ถ้าประพฤติกกรรมขาว คือ อุกุศลกรรม ๑๐ ประการ ก็เป็นพวกวรรณะขาว เป็นพวกประเสริฐ แล้วตรัสสรุปว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ โดยเหตุผลนี้ เธอทั้งสองพึงทราบเถิดว่า ‘ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า’^{๔๗}”

ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นศาสนาที่เปิดโอกาสให้ผู้คนทุกหมู่เหล่า ไม่จำกัดวรรณะตามคติพราหมณ์คือไม่จำกัดชาติชั้นวรรณะ เพศ วัย ผิวพรรณ ฯลฯ เข้ามาเป็นพุทธบริษัท เมื่อทุกคนมาแล้วก็มีสถานภาพเท่าเทียมกัน เช่นเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็เคารพนับถือโดยคุณธรรมหรืออายุพรรษา แต่สถานภาพทางศาสนาเสมอกันหมดคือเป็นภิกษุหรือภิกษุณี หรือเป็นฝ่ายผู้ครองเรือนคืออุบาสกหรืออุบาสิกา

อนึ่ง ทรงย้อนรอยคำกล่าวอวดอ้างของพราหมณ์แบบ “หนามยอกเอาหนามบ่ง” และตรัสสอนวาเสฏฐะและภารทวาชะว่า

เธอทั้งสองมีชาติกำเนิดต่างกัน มีชื่อต่างกัน มีโคตรต่างกัน มีตระกูลต่างกัน ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อมีผู้ถามว่า ‘ท่านเป็นพวกไหน’ พึงตอบเขาว่า ‘เราเป็นพวกสมณศากยบุตร’ ดังนี้เถิด

ผู้ใดแลมีศรัทธาตั้งมั่นในตถาคต เกิดแต่ราก ประดิษฐานมั่นคงที่สมณพราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หวนไหวมิได้ ควรจะเรียกผู้นั้นว่า ‘เป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดจากพระธรรม อันทรงเนรมิตขึ้นเป็นทายาทของพระธรรม’ ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคำว่า ‘ธรรมกาย’ ก็ดี ‘พรหมกาย’ ก็ดี ‘ธรรมภูต’ ก็ดี ล้วนเป็นชื่อของตถาคต^{๔๘}

พุทธบริษัทที่มาจากสกุลต่างๆ ทิศต่างๆ ต่างก็มีความเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยกตัวอย่างเช่น อนาคตภินติกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา เรื่อยขึ้นไปจนถึงพระเจ้าพิมพิสาร หรือพระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ทรงกราบไหว้ภิกษุสามเณร โดยมีทรงรังเกียจว่าเป็นเจ้าหรือเป็นไพร่มาก่อน ขอแต่ให้เป็นผู้มีศีลอันงาม

^{๔๕} ในที่นี้หมายถึงคฤหบดี(วรรณะแพศย์) ซึ่งพวกพราหมณ์ถือว่าเป็นคนชั้นต่ำ เพราะยังถูกผูกมัดคือเรือนผูกไว้(ที.ปา.อ.๑๑๓/๔๗ ; ที.ปา.ฎีกา.๑๑๓/๔๖).

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๔/๘๔.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน. ข้อ ๑๑๗, หน้า ๘๗.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน. ข้อ ๑๑๘, หน้า ๘๘.

พระพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญแล้ว ทำให้พุทธบริษัท โดยเฉพาะภิกษุซึ่งเป็นสงฆ์หมู่ใหญ่มีกำลังใจและภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนที่ได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

๒.๔.๕ วิธีการสื่อสารธรรมเชิงรุก หรือเยี่ยมตามบ้าน บริการชุมชน

นับตั้งแต่การตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ประกาศศาสนาของพระองค์ในเชิงรุกเสมอมา ดังจะเห็นได้จากตั้งแต่พระองค์ทรงเสด็จไปพบปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เพื่อแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร ผลจากการเสด็จไปพบปัญจวัคคีย์จึงทำให้พระองค์ได้พบยสกุลบุตร พร้อมครอบครัวและสหายอีก ๕๐ คน ในเวลานั้นพระองค์มีพุทธสาวกจำนวน ๖๐ รูป และนับเป็นครั้งแรกที่ส่งพระสาวกไปประกาศศาสนาในที่ต่างๆ โดยแยกย้ายกันไปในแต่ละที่ จึงนับว่าเป็นการทำงานเชิงรุกอย่างรวดเร็วและฉับพลัน ซึ่งตัวพระองค์เองก็ทรงแยกเสด็จไปที่ตำบลอรุเวลาเสนานิคม ซึ่ง ณ จุดนี้ทรงวางแผนปราบพยศชฎิล ๓ พี่น้องจนสำเร็จ และได้บริวารเพิ่มรวมจำนวน ๑.๐๐๐ มาเป็นพุทธสาวก เพียงชั่วไม่กี่เดือน ก็ได้สาวกเพิ่มขึ้น ๑.๐๓๓ รูป คือ ภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป ชฎิล ๓ พี่น้องกับบริวาร ๑.๐๐๐ รูป^{๕๓}

หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ จากการทำงานเชิงรุกของพระพุทธเจ้า ทำให้พระพุทธองค์ได้สาวกเพิ่มขึ้นอีก ๑๒ นหุต (๑๒๐.๐๐๐ คน) ซึ่งในการนี้ พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายพระเวฬุวัน เป็นพระอารามแห่งแรกแก่พระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์^{๕๔} ระหว่างที่ประทับอยู่ที่เวฬุวันนี้ พระองค์ได้พระอัครสาวกทั้งสอง คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ทั้งสองท่านได้ดวงตาเห็นธรรม เพราะพระอัสสชิ และเมื่อทั้งสองท่านพร้อมบริวาร ๒๕๐ พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวัน พระพุทธเจ้าทรงเห็นเดินมาแต่ไกล จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย สหายทั้งสองคนนั้น คือโกลิตะและอุปติสสะ กำลังมา นั้นจักเป็นคู่สาวกชั้นยอด เป็นคู่ที่เจริญของเรา”^{๕๕}

ท่ามกลางสภาพแวดล้อมโครงสร้างทางสังคมของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น ภายใต้อิทธิพลของลัทธิพราหมณ์ที่เข้มแข็งซึ่งถือเป็นคนหมู่มากในสังคม และลัทธิครุที่ ๖ ที่ทรงอิทธิพลในสังคม พระพุทธเจ้าใช้วิธีเดินเข้าไปหาบุคคลระดับผู้นำของแต่ละกลุ่มเพื่อประกาศคำสอน และ ปักหลักที่ที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ซึ่งเป็นนครที่เจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งสมบูรณ์ เป็นที่ชุมนุมอยู่ของบรรดาศาสนาเจ้าลัทธิและเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก^{๕๖} วิธีการเช่นนี้จึงเป็นวิธีการสื่อสารธรรมเชิงรุกของพระพุทธองค์

๒.๔.๖ วิธีการใช้ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ

วิธีการสื่อสารธรรมด้วยการใช้ปาฏิหาริย์ต่างๆ เป็นการสื่อสารด้วยวิธีพิเศษ คือ การใช้ฤทธิ์ ในที่นี้เทียบเคียงได้กับการสื่อสารโดยใช้วจนภาษาต่างๆ เช่น การใช้สัญลักษณ์ การใช้ภาษากายหรือภาษาท่าทางการใช้การสื่อสารด้วยภาพ เป็นต้น โดยใช้รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือผสมผสานกัน ดังเช่น สื่อผสมในปัจจุบัน จากนั้นจึงทำการสื่อสารด้วยวจนภาษา เพื่อนำไปสู่เนื้อหาสาระที่ต้องการนำเสนอโดยสอดคล้องกับภูมิหลังหรือ

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗-๕๔/๔๗-๖๕.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๓๑/๓๑-๔๐.

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗-๕๔/๔๗-๖๕.

^{๕๖} พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุภิตติ), มหาชนบท ๑๖ แคว้นในชมพูทวีปสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

บริบทของผู้รับสาร ดังตัวอย่างรูปแบบที่พระพุทธองค์ทรงสื่อสารกับองคฺุลิมาล พระนางเขมา และเจ้าหญิงอภिरุพินันทา

ในกรณีขององคฺุลิมาล พระพุทธเจ้าทรงใช้อธิปภาฎิหาริย์ในลำดับแรก เพื่อให้องคฺุลิมาลละพยศคลายกำลังความดุร้ายและเกิดการฉุคคิด โดยเทียบเคียงกับเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าในขณะนั้น จากนั้นจึงทรงแสดงธรรมแก่องคฺุลิมาล ซึ่งทำให้องคฺุลิมาลสามารถเทียบเคียงเนื้อหาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงกับการกระทำที่เป็นความผิดของตนแล้วทูลขอบรรพชา^{๕๗}

กรณีของพระนางเขมาและเจ้าหญิงอภिरุพินันทาต่างก็เป็นผู้มีรูปร่างงามมากมาแต่เดิม และทรงหลงใหลในพระรูปโฉมของพระนางเองทั้งสองพระองค์ ทรงกริ่งเกรงไม่ยอมไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยทรงทราบว่พระพุทธองค์ทรงดีเตียนรูป ในเบื้องต้นพระพุทธองค์ทรงใช้ฤทธิ์บันดาลภาพหญิงงามที่งามกว่าทั้งสองพระองค์ เพื่อตรึงทั้งสองพระองค์ไว้ก่อน ในที่นี้้อธิบายได้ว่าทรงใช้วิธีการสื่อสารด้วยภาพ เพื่อแสดงรูป ซึ่งเป็นสิ่งที่ทั้งสองพระองค์ยึดมั่นถือมั่นอยู่ตามจริตของทั้งสองพระองค์ จากนั้นจึงทรงแสดงไตรลักษณ์ผ่านการสื่อสารด้วยภาพนั้น แล้วจึงทรงสื่อสารด้วยอนุศาสนิปาฎิหาริย์ คือ ทรงอธิบายแสดงเนื้อหาที่เหมาะสมกับทั้งสองพระองค์เป็นลำดับต่อไป^{๕๘}

จากตัวอย่างข้างต้น แม้พระพุทธเจ้าทรงแสดงฤทธิ์ปาฎิหาริย์ในลำดับแรก อย่างไรก็ตามในปาฎิหาริย์ ๓ อย่างที่พระองค์ทรงยกย่องนั้น คือ อนุศาสนิปาฎิหาริย์ หรือการพร่ำสอนมากกว่าการแสดงปาฎิหาริย์อื่นๆ เช่น การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฎิหาริย์หรือการแสดงฤทธิ์ หรือแสดงอาเทศนาปาฎิหาริย์หรือการทวยใจ

ปาฎิหาริย์ ๓^{๕๙} การกระทำที่กำจัดหรือทำให้ปฏิปกษย์ยอมได้, การกระทำที่ให้เป็นอศจรรย์, การกระทำที่ให้บังเกิดผลเป็นอศจรรย์

๑. อิทธิปาฎิหาริย์ ปาฎิหาริย์คือฤทธิ์, แสดงฤทธิ์ได้เป็นอศจรรย์

๒. อาเทศนาปาฎิหาริย์ ปาฎิหาริย์คือการทวยใจ, ครอบรู้กระบวนของจิตจนสามารถกำหนดอากาศที่หมายเล็กน้อยแล้วบอกสภาพของจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้อง เป็นอศจรรย์ ๓. อนุศาสนิปาฎิหาริย์ ปาฎิหาริย์คืออนุศาสนี, คำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอศจรรย์

๒.๔.๗ วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพ

วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพที่ปรากฏผ่านการเคลื่อนไหวทางกาย หรือภาษาท่าทาง การแสดงกิริยา อาการ หรืออิริยาบถต่างๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ดังเช่นที่พราหมณ์โศณทัณฑะ และพราหมณ์กุฎทันทะ ได้ยกย่องพระพุทธเจ้าว่า “พระสมณโคตมมีพระรูปงามนำดูน่าเลื่อมใสมีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรม มีพระวรกายดุจพรม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก”^{๖๐} เช่นเดียวกัน แม้พราหมณ์พาวรี ก็ได้พาศิษย์ ๑๖ คนไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ศิษย์ ๑๖ คนถามว่าจะรู้ได้อย่างไรว่าใครเป็นพระพุทธเจ้า พราหมณ์พาวรีจึงบอกศิษย์ว่า ประการแรกต้องสังเกตดูลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการตามที่เคยได้เรียนมา ลักษณะมหาบุรุษนี้มีปรากฏในมนตร์ทั้งหลาย ซึ่งกล่าวไว้อย่างแจ่มแจ้งว่าผู้มีลักษณะมหาบุรุษ มีคติเป็น ๒ อย่างเท่านั้น คือ ถ้าบุคคลนั้นอยู่ครองเรือนจะได้ครอบครองแผ่นดินนี้ ย่อมปกครองโดยธรรม โดยไม่

^{๕๗} ตูรายละเอียตใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๘-๓๔๙/๔๒๒-๔๒๔.

^{๕๘} ตูรายละเอียตใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๖-๓๓๓/๔๓๐-๔๓๗, ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๐-๑๖๓/๕๔๐-๕๔๑.

^{๕๙} ตูรายละเอียตใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๓-๔๘๕/๒๑๔-๒๑๖.

^{๖๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๐๔/๑๑๔ และ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๒/๑๒๘.

ต้องใช้อาชาญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา แต่ถ้าบุคคลนั้นนอกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต จะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม^{๖๑}

ด้วยความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อหลังการตรัสรู้ใหม่ๆ ได้ทรงพบกับอุปกาสึก อุปกาสึกเห็นพระองค์มีราศีผ่องใส จึงเข้าไปทูลถามว่า ทรงบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดา หรือว่าพระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสดาองค์ใด พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวงมิได้เปราะเปื้อนในธรรมทั้งปวง ละธรรมทั้งปวงได้สิ้นเชิง หลุดพ้น เพราะสิ้นตัณหา ตรัสรู้ยิ่งเองแล้ว จะพึงอ้างกล่าวใครเล่า [ว่าเป็นครูหรือศาสดาของพระองค์] เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลก (มนุษย์) กับทั้งเทวโลก

เพราะเราเป็นอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม เราผู้เดียว เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบ เป็นผู้เยือกเย็น ดับกิเลสในโลกได้แล้ว^{๖๒}

(ก) วิสุทธิตี ๗

ความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทำให้พระองค์มีบุคลิกภาพของพระอรหันตบุคลิกที่ผ่องใส หมดจด บริสุทธิ์ ในศาสนาพุทธกล่าวถึงความบริสุทธิ์ไว้ใน วิสุทธิตี ๗^{๖๓} ซึ่งหมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ เป็นการชำระให้บริสุทธิ์ ด้วยการฝึกฝนตนเองที่เรียกว่าไตรสิกขา ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดมุ่งหมายคือนิพพาน มี ๗ ประการ คือ

๑. ศีลวิสุทธิตี หรือ ความหมดจดแห่งศีล คือ การถือศีลอย่างไม่มกมาย ละสัสดีพัตตปรามาส ด้วยการมีศรัทธาพลละสมดุคกับปัญญาพลละ ไม่ศรัทธาจนถืออย่างไม่เข้าใจ หรือมีปัญญามาก เกิดความลึกลับสงสัยได้แต่ถือแต่ใจกลับไม่มีศรัทธา

๒. จิตตวิสุทธิตี หมายถึง ความหมดจดแห่งจิต คือ จิตที่สมดุค เพราะวิริยะพละเสมอกับสมาธิพละ ทำให้สมาธิก็สมดุค วิริยะก็สมดุค เป็นปัจจัยให้สติกำหนดรู้อยู่ในปัจจุบันขณะได้อย่างพอดี ไม่ไปในอนาคตเพราะวิริยะมีมาก ไม่อยู่ในอดีตเพราะสมาธิมีกำลังมากไป เป็นการฝึกอบรมจิตจนบังเกิดขณิกสมาธิที่ปราศจากนิวรณ์ เพราะสติต่อเนื่องจนนิวรณ์ไม่สามารถเข้าแทรกในจิตได้ อันเป็นปทัฏฐานที่สำคัญ ทำให้เจริญวิปัสสนาได้ง่าย

๓. ทิฐิวินิสุทธิตี หมายถึง ความหมดจดแห่งทิฐิ คือ ความรู้เข้าใจ มองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เห็นรูปธาตุและนามธาตุเป็นคนละธาตุกันอย่างชัดเจน เป็นเหตุขมความเข้าใจผิดว่ารูปขันธ์นี้เป็นเราเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด

๔. กังขาวิตรณวิสุทธิตี หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัย เห็นปฏิจจสมุพบาท

๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิตี หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องรู้เห็นว่าทางหรือมิใช่ทาง จิตรู้ถึงกระแสแห่งไตรลักษณ์ได้

๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิตี หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน (วิปัสสนาญาณ ๙) รู้ทุกข์ขอรียสัจจทั้ง๘ระดับจึงรู้สมุทัยขอรียสัจจทั้ง๘ จึงรู้โรธขอรียสัจจทั้ง๘ จึงรู้มรรคขอรียสัจจทั้ง๘ และ

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๐๑-๑๐๑๐/๗๓๘-๗๔๐.

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๕/๓๑๐.

^{๖๓} แหล่งที่มา :< [http:// www.th.wikipedia.org/wiki/วิสุทธิตี](http://www.th.wikipedia.org/wiki/วิสุทธิตี)>[๒๐ กันยายน ๒๕๕๗].

พิจารณาทั้งสิ้นพร้อมกัน (สามัคคีธรรม)เมื่อถึงสังขยานุโลมมิกญาณ คือหมุนธรรมจักรทั้ง๘ และพิจารณาจุดผู้พิพากษาพิจารณาเหตุทั้งสิ้น

๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือการปฏิบัติบริบูรณ์จนก้าวผ่านภูมิจิตเดิมคือโคตรภูญาณและวิทานะญาณ ได้ความรู้แจ้งในอริยมรรคหรือมรรคญาณ ความบรรลุเป็นอริยบุคคลหรือผลญาณ พิจารณาธรรมที่ได้บรรลุแล้วคือปัจจเวกขณะญาณ ย่อมเกิดขึ้นในวิสุทธิขั้นนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

(ข) พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการ^{๖๔}

วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพของพระพุทธองค์นั้น เป็นการสื่อสารธรรมเพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นงานที่ละเอียดประณีต เพราะทรงมุ่งให้เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่คนทั้งปวงและอำนวยผลให้เป็นความสุข พระพุทธเจ้า จึงทรงมีกิจหลักที่เรียกว่า พุทธกิจ ในแต่ละวัน ทรงมีพุทธกิจ ๕ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ ของพระพุทธเจ้าให้สมบูรณ์ คือ

พุทธจริยาประการที่ ๑ โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน ๕ ประการคือ พุทธกิจ

ประการที่ ๑ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ ๒ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ ๓ ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๔ ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรม และตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๕ ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดง แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ ๕ นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา บางคนมีความรู้สึกว่าจะทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จกันง่ายเหลือเกิน ถ้าศึกษารายละเอียดแล้วจะพบว่าไม่มีคำว่าง่ายเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว การสื่อสารธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูล การประเมินผล การสรุปผลในการสื่อสารธรรมทุกครั้ง หลังจากที่คุณคนนั้น ๆ ปรากฏในข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้าคือทรงรู้ว่าเขาเป็นใคร ? มีอุปนิสัยบารมีอย่างไร ? แสดงธรรมอะไรจึงได้ผล ? หลังจากแสดงธรรมแล้วผลจะออกมาเป็นอย่างไร ? ดังนั้น การแสดงธรรมทุกครั้งของพระองค์ จึงบังเกิดผล เป็นอัศจรรย์เพราะจะทรงแสดงเฉพาะแก่ผู้เป็นพุทธเวไนย คือสามารถแนะนำให้รู้ได้เป็นหลักพุทธจริยาประการที่ ๒ ญาติถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่นการทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษ ให้พระญาติของพระองค์ ที่เป็นเดียรฉัตร (นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือวิธีอยู่กรรมสำหรับเดียรฉัตรที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน ๔ เดือน หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกันได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

พุทธจริยาประการที่ ๓ พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณา สำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและ

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๘.

คฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวชและแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะของบิดากับบุตร ผู้ปกครองภักตยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควรแก่บุคคลและโอกาสนั้น ๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้

๒.๔.๘ วิธีการสอน สันทนา บรรยายและตอบปัญหา

วิธีการสอนซึ่งเป็นลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า หรืออาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ ลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้คำสอนของพระองค์ ควรแก่การประพฤติปฏิบัติตาม ทำให้เหล่าสาวกเกิดความมั่นใจเคารพเลื่อมใสในพระองค์อย่างแท้จริง เรียก อาการ ๓^๕ คือ

๑. อภิญาญยธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้อย่างยิ่ง, ทรงรู้อย่างเห็นจริงเองแล้ว จึงทรงสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้อย่างเห็นจริงตาม ในธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นจริง

๒. สนิทานธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล, ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ไม่เลื่อน

๓. สัปภาฎฐิหาริยธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัจจรรย, ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัจจรรย

ส่วนหลักการสอนหรือข้อปฏิบัติที่ใช้หลักกรรมหมวดเทศนาวิธี ๔ คือ สันทัสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา ซึ่งแปลโดยย่อกันว่า ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ คว้าให้กล้า ปลูกให้ร่าเริง หรืออีกนัยหนึ่งว่า แจ่มแจ่ม จูงใจ แก่ล้ากล้า ร่าเริง^๖

ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี ๔ (การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมีกถา หรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีใช้คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จงดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีโดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะเทศนาวิธี ๔^๗ ประการ คือ ๑. สันทัสสนา (ชี้แจงให้เห็นชัด) คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ่ม เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา (ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับ อยากรลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา (เข้าใจให้อาจหาญแก่ล้ากล้า คือ ปลูกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำใหสำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

๔. สัมปหังสนา (ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖.

^๖ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๘/๗๘.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ข้อ ๑๗๒, หน้า ๑๗๒.

๒.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับด้านการสื่อสารเชิงพุทธ

วราภรณ์ ชื่อประดิษฐ์กุล) ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ พบว่า ๑) ครอบครัวยังมีอิทธิพลต่อความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับปานกลาง ๒) โรงเรียนมีอิทธิพลต่อความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับน้อย ๓) สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับมาก ๔) เพื่อนมีอิทธิพลต่อความรู้ และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับปานกลาง^{๖๘}

ปณัชญา ลีลาฤทธิ์^{๖๙} ทำการศึกษาเรื่อง การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นกระบวนการสื่อสารที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือขยายความขัดแย้งความรุนแรงทางการเมืองโดยใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความแตกแยกทุกมิติในสังคมไทยในความเห็นต่างทางอุดมการณ์ความเชื่อและทัศนคติ โดยมีตัวแปรสำคัญเบื้องหลังความขัดแย้งคือ วจนภาษาและอวจนภาษา แสดงออกด้วยถ้อยคำและพฤติกรรมเพื่อสร้างความเกลียดชังระหว่างคนในสังคมด้วยกัน จนบ้านเมืองเข้าสู่วิกฤตของความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินส่งผลกระทบต่อทางตรงและทางอ้อม ทั้งตัวปัจเจกบุคคลและสังคม ในขณะที่สังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สำคัญของชาติ ประชาชนต่างให้ความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา การนำหลักธรรมคำสอนมาเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดสันติในประเทศชาตินั้นก็คือแนวทางแห่งสันติ

ทัศนีย์ เจนวิถีสุข^{๗๐} ทำการศึกษาเรื่อง การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลง พบว่าการสื่อสารที่มีผลมากในการส่งผลกระทบต่อกระเทือนถึงสังคม หรือมี ส่วนเกี่ยวข้อง สนับสนุน หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม คือ การสื่อสารมวลชน ส่วนการ สื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม เป็นการสื่อสารที่มีอิทธิพลและสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะเป็นการ เปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมของสังคมเป็นสำคัญ ทั้งในระดับปัจเจก และระดับสังคมในลักษณะ การร่วมกันเป็นสังคมโดยรวม การสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นการสื่อสารที่ไม่อาจแยกจากกัน ได้โดยเด็ดขาด และเกี่ยวข้องกับสัมมาทิฐิ โดยมีรูปแบบและกระบวนการ คือ ทำการสื่อสารกับบุคคลอื่น (ปรโตโฆสะ) + ทำการสื่อสารกับตนเอง (โยนิโสมนสิการ) + ทำการสื่อสารตามแนวทาง ข ประพฤติปฏิบัติในศีล สมาธิปัญญา ซึ่งทำให้ผู้รับสารเกิดปัญญา ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในส่วน ตน และผู้อื่น อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม

^{๖๘} วราภรณ์ ชื่อประดิษฐ์กุล . ความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ . จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๔๓.

^{๖๙} ปณัชญา ลีลาฤทธิ์. การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติเชิงพุทธบูรณาการ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘.)

^{๗๐} ทัศนีย์ เจนวิถีสุข, การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลง, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๕๔.

สายน้ำผึ้ง รัตนงาม^{๑๑} ทำการศึกษาเรื่อง พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อโทรทัศน์ในสังคมไทย พบว่าการใช้พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อเพื่อพัฒนาชีวิตของมนุษย์เป็นไปตาม กระบวนการของ Diamond Model ซึ่งมีขั้นตอนการรับรู้สื่อโทรทัศน์และเฟซบุ๊กในเชิงพุทธ โดยอาศัยสติสัมปชัญญะเป็นขั้นปฏิบัติการในการระลึกรู้แบบไม่ปล่อยตามอำนาจกระแสตัณหา และมีความอดทนทางจิตใจต่อผลกระทบจากสื่อ ในขั้นคิดวิเคราะห์ที่ใคร่ครวญอย่างรอบด้าน ใช้วิธีพิจารณาทางปัญญาตามหลักโยนิโสมนสิการ อิทัปปัจจยตา ไตรลักษณ์ และกาลามสูตร รวมทั้งการปฏิบัติตามรูปแบบพุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อซึ่งเป็นแนวทางพัฒนาชีวิตใน ๓ ด้าน คือ ด้านศีล การพัฒนามนุษย์ให้มีพฤติกรรมในการใช้สื่อเฉพาะสิ่งที่จำเป็นประโยชน์ รวมทั้งใช้สื่อเพื่อให้เกิดสุจริต ด้านสมาธิ คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพทางจิตที่พร้อมต่อการรับรู้สื่อแบบรู้เท่าทัน ด้านปัญญา คือ กระบวนการใช้ปัญญาคิดใคร่ครวญตามหลักธรรมเพื่อสร้างความเห็น ถูกต้อง

สำราญ สมพงษ์^{๑๒} ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารเพื่อสันติภาพในสื่อออนไลน์ ตามแนวทางพุทธสันติ พบว่า หลักการสื่อสารเพื่อสันติภาพตามแนวทางตามแนวทางพุทธสันติวิธี คือหลักการใช้ “วาจาสุภาสิต” มีองค์ประกอบ ๕ ประการคือ เหมาะกาล จริง ไพเราะ ประสานประโยชน์ และประกอบด้วยเมตตา เป็นองค์ธรรมพื้นฐานช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นต้นแบบการใช้วาจาสุภาสิตจะพิจารณาองค์ประกอบเหล่านี้ภายใต้เงื่อนไข ๖ กรณี ได้แก่

๑. คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส
๒. คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส
๓. คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกเวลาตรัส
๔. คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส
๕. คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส
๖. คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกเวลาตรัส จะเห็นได้ว่ามีเพียง ๒ กรณี เท่านั้นที่พระองค์ตรัสโดยการพิจารณาองค์ประกอบเรื่องเวลาที่เหมาะสม

ส่วนทฤษฎีและหลักการการสื่อสารทั่วไปและการสื่อสารเพื่อสันติภาพ มีองค์ประกอบสอดคล้องกับหลัก “วาจาสุภาสิต” แต่มีจุดเด่นคนละมิติ โดยการสื่อสารทั่วไปโดยเฉพะอย่างยิ่งสื่อออนไลน์มีจุดเด่นด้านมิติแห่งกาลเวลาต้องฉับไวทันที่มุ่งกระจายข้อมูล ขณะที่การสื่อสารเพื่อสันติภาพมีจุดเด่นด้านมิติของการมีส่วนร่วมสร้างประโยชน์ต่อสังคม แต่มีจุดด้อยด้านกระบวนการซึ่งการสื่อสารทั่วไปพิจารณาเพียงมีองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งก็นำเสนอแล้ว ขณะที่การสื่อสารเพื่อสันติภาพค่อนข้างสอดคล้องกับหลักการและรูปแบบแห่งวาจาสุภาสิต แต่ติดขัดด้านองค์ประกอบอื่นอย่างเช่นรายได้ของผู้ส่งสาร

จากการวิเคราะห์พบว่าเว็บไซต์หนังสือพิมพ์คมชัดลึกได้ปฏิบัติหน้าที่สะท้อนบริบทของการสื่อสารตามหลัก “วาจาสุภาสิต” ตามโมเดล “๑๔ ส.” คือ “สื่อสารสาระ สืบสานสัมพันธ์ สมัยสมพงษ์ สังคมสุขสำราญ และสร้างสรรค์สันติภาพ” ที่มุ่งสื่อสารที่มีสาระประโยชน์ด้วยลีลาภาษาที่สุภาพสืบสานความสัมพันธ์

^{๑๑} สายน้ำผึ้ง รัตนงาม พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อโทรทัศน์ในสังคมไทยหลักสูตรพุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑๘ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒} สำราญ สมพงษ์, วิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารเพื่อสันติภาพในสื่อออนไลน์ฯ ตามแนวทางพุทธสันติวิทยานิพนธ์พุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๙.

ให้คนในสังคมไม่โกรธเกลียดกันได้อย่างเหมาะสมกับกาลเวลา ก่อให้เกิดคุณค่าและส่งเสริมให้สังคมเกิดสันติสุขได้ในระดับหนึ่ง

๒.๕.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับด้านการสื่อสาร

กรศิริ กรองสุดยอด ศึกษางานวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาการสื่อสารเชิงคุณธรรมของผู้นำทางการศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค ๑๕ พบว่า ผู้นำควรให้ความสำคัญกับหลักการสื่อสาร การบูรณาการความรู้หลักการสื่อสารกับหลักธรรมสู่การปฏิบัติ การมีเครือข่ายสังคมออนไลน์ในการบริหารจัดการ เพื่อนำองค์ประกอบด้านการสื่อสารในการนำองค์ความรู้หลักธรรม คุณธรรมของผู้นำด้านการศึกษา คือ การบริหารจัดการ การพัฒนาองค์ความรู้ การปรับใช้หลักธรรม การสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการพัฒนาการสื่อสารเชิงคุณธรรมของผู้นำทางการศึกษาโดยมีคู่มือ แนวคิดหลักการ สู่การต่อยอดการพัฒนาที่มีเป้าหมายผลลัพธ์คือความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมและสร้างคุณภาพให้สังคม^{๓๓}

ศิระ ศรีโยธิน ศึกษางานวิจัยเรื่อง บทบาทการสื่อสารในองค์กรเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขันของศูนย์ปฏิบัติการภัตตาคารและโรงแรมในสถาบันการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของการสื่อสารภายในองค์กรที่ประกอบด้วยสององค์ประกอบ (การสื่อสารภายในระหว่างปฏิบัติงานจริงและฝึกอบรมในชั้นเรียนก่อนปฏิบัติงานจริง) สามารถช่วยให้นักศึกษาเป็นตัวแทนในการนำเสนอแบรนด์ของศูนย์ปฏิบัติการฯ ไปสู่ลูกค้าตามแนวคิดการสร้างแบรนด์ภายในองค์กรได้ นอกจากนี้ผลการศึกษายังยืนยันผลการวิจัยในอดีตในเรื่องความสำคัญของการสื่อสารในองค์กรที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างผลลัพธ์ให้เกิดกับพนักงานผู้ให้บริการทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรมตามแนวคิดการสร้างแบรนด์ภายในองค์กร^{๓๔}

วรศกร สิงหรวงศ์ กระทบการสื่อสารและปัจจัยการสื่อสารที่มีผลต่อกระบวนการตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มรณรงค์การใช้จักรยานของกลุ่มปั่นตะเภา พบว่า เป้าหมายในการสื่อสารของแกนนำกลุ่มปั่นตะเภากับสาธารณชนประกอบด้วยสองประการด้วยกันคือ เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกลุ่มรวมถึงความเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่างๆของกลุ่มปั่นตะเภาและเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม ประเด็นการสื่อสารที่แกนนำปั่นตะเภาใช้ในการสื่อสารกับสาธารณชน คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนแบ่งปันถนนให้กับจักรยานเป็นเครื่องมือละลายพฤติกรรม สร้างวัฒนธรรมจักรยานให้อยู่ร่วมกันกับผู้ใช้รถใช้ถนนได้^{๓๕}

เรวัตกร สมบัติทิพย์ ได้ทำการศึกษาเรื่องการติดต่อสื่อสารในองค์กร : กรณีศึกษาบริษัท ซีเกท เทคโนโลยี (ประเทศไทย) จำกัด วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นที่มีต่อการสื่อสารของพนักงานบริษัท ซีเกท เทคโนโลยี (ประเทศไทย) จำกัด ปัจจัยส่วนบุคคลบางประการและวิธีการติดต่อสื่อสารในองค์กรที่มีต่อความคิดเห็นในการติดต่อสื่อสาร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือ พนักงานบริษัท ซีเกท เทคโนโลยี (ประเทศไทย) จำกัด จำนวน ๔๕๐ คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า พนักงานมีความคิดเห็นต่อการ

^{๓๓} กรศิริ กรองสุดยอด.รูปแบบการพัฒนาการสื่อสารเชิงคุณธรรมของผู้นำทางการศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค ๑๕.บัณฑิตวิทยาลัย. หลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๖๒ บทคัดย่อ

^{๓๔} ศิระ ศรีโยธิน, บทบาทการสื่อสารในองค์กรเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขันของศูนย์ปฏิบัติการภัตตาคารและโรงแรมในสถาบันการศึกษา, คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร.๒๕๖๒.

^{๓๕} วรศกร สิงหรวงศ์ กระทบการสื่อสารและปัจจัยการสื่อสารที่มีผลต่อกระบวนการตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มรณรงค์การใช้จักรยานของกลุ่มปั่นตะเภา, คณะนิเทศศาสตร์และการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,๒๕๖๑.

ติดต่อสื่อสารในองค์กรในระดับปานกลาง โดยมีความคิดเห็นต่อการติดต่อสื่อสารด้านคุณภาพของสื่อที่ใช้ในองค์กรมากที่สุด รองลงมาคือ ในด้านบรรยากาศของการติดต่อสื่อสารในองค์กร ปัจจัยด้านเพศ อายุ ระดับตำแหน่งและระดับการศึกษาของพนักงานต่างกันจะมีความคิดเห็นต่อการติดต่อสื่อสารแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๗๖}

๒.๕.๓ งานวิจัยต่างประเทศ

Stacey Frank Kanihan Kathleen พฤติกรรมการส่งเสริมการใช้การสื่อสารผ่านการสื่อสารภายในเพื่อศึกษาความหมายของการสื่อสารภายในที่ขึ้นอยู่กับทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้แทนกฎเกณฑ์ภายในองค์กร วิธีการศึกษาใช้ทรัพยากรในองค์กรทฤษฎีการสื่อสารและทฤษฎีสถานการณ์ของสาธารณชน ใช้การศึกษาทรัพยากรอย่างในองค์กร คือ ความรู้และความจงรักภักดี พบการรับรู้อย่างมากถึงทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้และทัศนคติของพนักงานที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กร ในขณะที่เดียวกันพบพฤติกรรมการส่งเสริมการใช้การสื่อสารท่ามกลางพนักงาน โมเดลของเรื่องทรัพยากรบอกถึงลักษณะต่างๆ ของวิธีการของผู้จัดการที่ได้รับจากการสื่อสารภายใน^{๗๗}

Christa Uusi-Rauva Johanna Nurkka การศึกษาของผู้รับสารมีความสัมพันธ์ใช้สื่อ และระดับความรู้ด้านข้อมูลข่าวสารของบุคคล โดยกลุ่มคนที่มีระดับการศึกษาต่างกันจะมีการใช้สื่อ และมีระดับความรู้ในเรื่องข้อมูลข่าวสารต่างกันไปด้วย กล่าวได้ว่า กลุ่มคนที่มีความรู้สูงเป็นกลุ่มที่มีความรู้ด้านข้อมูลข่าวสารดีและจะเพิ่มพูนความรู้ของตนให้มากขึ้นโดยการใช้สื่อ^{๗๘}

Michael Bland วิธีการปัจจุบันที่ผู้จัดการจะได้ประสบความสำเร็จต่อปรากฏการณ์ด้านทัศนคติและบรรลุดึงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในองค์กร ซึ่งเป็นความท้าทายที่ทางธุรกิจเสนอข้อแนะนำต่างๆ แต่ที่อยู่ในระยะสั้น การปรับใช้วิธีการเกี่ยวกับแนวทางของผู้จัดการ สามารถช่วยในเรื่องของความท้าทายและนำบุคลากรไปสู่การสื่อสารที่ตรงกัน วิธีการวิจัยคือ การเห็นความสำคัญสูงสุดของการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพว่าเป็นสิ่งที่เหนือกว่า เรียกว่าปรากฏการณ์ด้านทัศนคติตามธรรมชาติ ซึ่งต้องได้รับการยอมรับจากผู้จัดการในเรื่องของความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตนและของผู้อื่น การวิจัยพบว่าวิธีการทางปรากฏการณ์ด้านทัศนคติของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพช่วยในการสร้างความผูกพันและทำให้ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วมโดยสามารถเข้าใจอย่างสมบูรณ์ในเรื่องที่ว่าอะไรถูกสื่อสารไปและอะไรที่ถูกต้องทำให้สำเร็จ^{๗๙} ความฉับไวในการตระหนักถึงความต้องการและความรู้สึกรู้สึกของบุคลากรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการบังคับบัญชาที่ดีมีประสิทธิภาพ ความเต็มใจในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร การบอกกล่าวให้บุคลากรได้รู้ถึงความเปลี่ยนแปลง

^{๗๖} เรวัตกร สมบัติทิพย์

^{๗๗} Stacey Frank Kanihan Kathleen A. Hansen Sara Blair Marta Shore Jun Myers. (๒๐๑๓). Communication managers in the dominant coalition Power attributes and communication practices. Journal of Communication Management, ๑๗ (๒), ๑๔๐-๑๕๖.

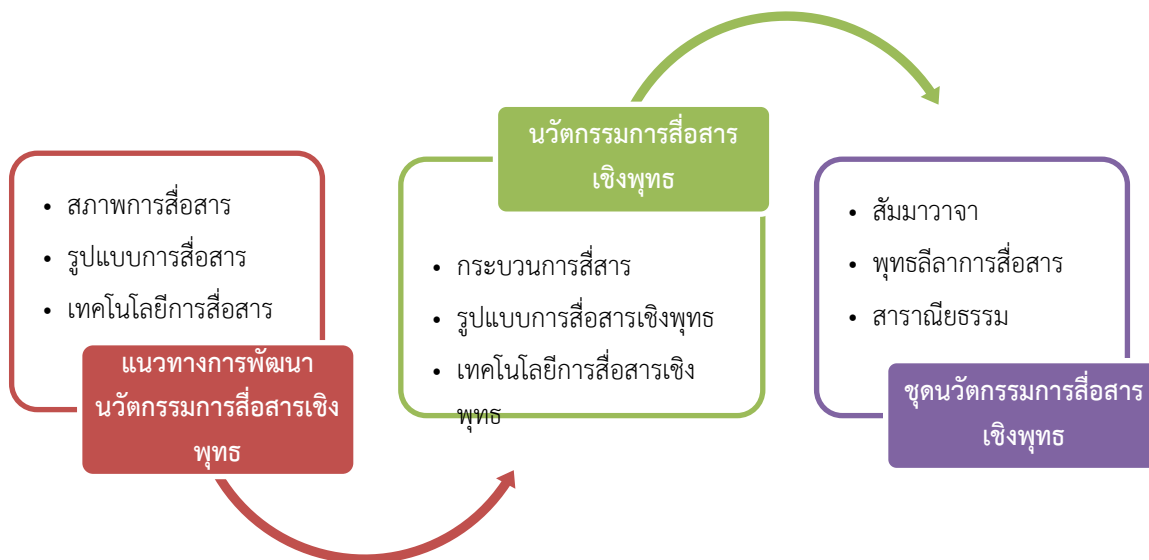
^{๗๘} Christa Uusi-Rauva Johanna Nurkka. (๒๐๑๐). Effective internal environment-related communication: An employee perspective. Corporate Communications: An International Journal, ๑๕ (1), ๒๙๙-๓๑๔.

^{๗๙} Michael Bland. (๑๙๙๘). Training managers to communicate effectively. Industrial and Commercial Training, Voi.๓๐ (๔), ๑๓๑-๑๓๖.

ล่องหน้าและการอธิบายเหตุผลต่างๆ เกี่ยวกับการบริหารนโยบายจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการบังคับบัญชาที่มีประสิทธิภาพ

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ: ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดจากหลักคิดที่สำคัญ ไว้ดังต่อไปนี้

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธข้อมูลในประเด็นที่ต้องการ
ศึกษาผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การเลือกพื้นที่ในการวิจัย
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ แผนการดำเนินงานของโครงการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งผู้วิจัยได้โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และเก็บ
รวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง และ
นำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยวิธีพรรณนาตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

การศึกษาในเชิงเอกสาร ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐาน ที่
เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถ กถา หนังสือ
รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบ
ความสัมพันธ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการ
วิจัย รายงานการประชุม และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดที่เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
๒. วิเคราะห์แนวทางองค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
๓. ถอดองค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
๔. วิเคราะห์และนำเสนอองค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
๕. สรุปผลการศึกษา

๓.๑.๑ พื้นที่การวิจัย

การศึกษาในภาคสนาม ๑. โรงเรียนมัธยมจุลฉวีศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ๒. โรงเรียนวิถีพุทธ
สุรินทร์ราชมงคล จังหวัดสุรินทร์

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population)/ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ๑.บุคลากรและ นักเรียนโรงเรียนมัธยมจุลฉวีศรีสะเกษจำนวน ๖๐
คน จังหวัดศรีสะเกษ ๒. บุคลากรและนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธสุรินทร์ราชมงคล จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๖๐
คน

๓.๓ การดำเนินงานของโครงการวิจัย

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือการวิจัยมีดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ การวิจัยเอกสาร เป็นการวิจัยหลักเพื่อเก็บรวบรวมผลงาน และทบทวนข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวข้อง
กับงานวิจัยการสื่อสารเชิงพุทธโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์สื่อและสารต่างๆที่ใช้ในการสื่อสารเชิงพุทธ
รวมถึงการทำความเข้าใจกับประสบการณ์ วิธีคิด องค์ความรู้การใช้ภาษาและแนวคิดการสื่อสารเชิงลึก

๓.๓.๒ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth – Interview)

๑.๑ แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ มีโดย ศึกษาแนวคิด
ทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการกรรมและองค์ความรู้วัฒนธรรมการสื่อสารเชิงพุทธโดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม
หรือสัมภาษณ์ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ในช่วงสถานการณ์โควิด โดยผ่าน e-mail ซึ่งเป็นการเสริมข้อมูล
เพิ่มเติมในกรณีที่ข้อมูลจากการวิจัยเอกสารยังมีเนื้อหาที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือในประเด็นอื่นๆที่
ผลการวิจัยเอกสารเพียงอย่างเดียวไม่สามารถตอบได้ เช่น ความคิดของบุคลากร ที่อยู่เบื้องหลังการใช้งานวิจัย
การสื่อสารเชิงพุทธ ฯลฯ ทั้งนี้ใช้รูปแบบคำถามปลายเปิดให้ผู้วิจัยป้องกันการชี้นำในประเด็นคำถาม

ความสำคัญและเหตุผลในการเลือกใช้เครื่องมือต่างๆ ในการศึกษางานวิจัยผู้วิจัยและคณะสามารถ
อธิบายให้เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

๑. วัฒนธรรมกรรมการสื่อสาร (แนวทางการสื่อสารเชิงพุทธ) วิเคราะห์จากนวัตกรรมของสื่อและ
นวัตกรรมของสารโดยใช้เอกสารรวบรวมข้อมูลจากนั้นสรุปข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆเพื่อแยกส่วน
เป็นพุทธนวัตกรรมการสื่อสารอีกทั้งวิเคราะห์แจกแจงเนื้อหาให้เห็นถึงรูปธรรมที่ปรากฏในสื่อแต่ละชิ้น

๒. ระบบความคิด การคิดแบบสร้างสรรค์ เป็นข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับสื่อซึ่งมีอิทธิพลต่อ
นวัตกรรมการสื่อสารเพื่อนำมาวิเคราะห์ต่อยอดเป็นผลวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒และ๓เป็นการวิเคราะห์หา
องค์ความรู้ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและคำพูด จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากวัตถุประสงค์ให้เป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันจะนำไปสู่การสื่อสารเชิงพุทธโดยแยกองค์ประกอบจากองค์ความรู้มาอธิบายถึงแนวทางการนวัตกรรม
การสื่อสารเชิงพุทธต่อไป

๓.๓.๓ แผนการดำเนินการวิจัย

แผนการดำเนินการวิจัย	เดือน											
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
ประชุมวางแผนการจัดทำเพื่อเตรียมความพร้อม										←→		
กำหนดกิจกรรม และแผนงาน												←→
ศึกษางานวิจัยตามวัตถุประสงค์โดย การสำรวจพื้นที่	←→											
ศึกษาองค์ความรู้จากการประชุมกลุ่ม				←→								
วิเคราะห์ผลการศึกษาวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์					←→							
นำเสนอผลงานวิจัยร่างสมบูรณ์							←→					
ปรับปรุงและนำเสนอรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์									←→			

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ประกอบด้วย แบบสอบถาม โดยเครื่องมือวิจัยที่ผู้วิจัยพัฒนา ขึ้นจากแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. การวางแผนก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นขั้นตอนการวางแผน เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเชิงคุณภาพเป็นขั้นตอนการลงพื้นที่จริง เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มโดยใช้แบบบันทึกการสนทนาและรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การเสนอข้อมูลต่างๆที่ได้จากการศึกษางานวิจัย จะใช้รูปแบบพรรณนาวิเคราะห์โดยทำการรวบรวมผลการศึกษาวิจัยจากแหล่งข้อมูลได้แก่ ข้อมูลประเภทเอกสาร ข้อมูลประเภทบุคคลและข้อมูลประเภทสื่อให้รวมอยู่ในรูปแบบบรรยายและเขียนรายงานผลการวิจัยโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วนดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ นวัตกรรมกรรมการสื่อสารเชิงพุทธของสถานศึกษาทั้งสองแห่ง

นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมกรรมการสื่อสารเชิงพุทธผ่านการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์โดยลำดับเนื้อหา ดังนี้

แนวทางการสื่อสารเชิงพุทธของโรงเรียนมัธยมจุลฉัตรสะเกษและโรงเรียนสุรินทร์ราชมงคลซึ่ง
ประเด็นในการสื่อสาร

ส่วนที่ ๒ ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา

นำข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) ที่มีต่อ
รูปแบบการสื่อสารเชิงพุทธที่ได้จากเอกสารและสัมภาษณ์ทั้งระบบอิเล็กทรอนิกส์และสัมภาษณ์ตัวบุคคลโดยมี
ลำดับเนื้อหาว่าด้วยการสื่อสารภายใต้แนวคิดการประดิษฐ์นวัตกรรม โดยมีองค์ความรู้ผ่านทักษะและ
ประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์ ทางสังคมศาสตร์ และทางศาสนาและจิตวิญญาณซึ่งจะนำไปสู่การจัดระบบ
ความคิดทางธรรมในรูปแบบของศีล สมาธิ ปัญญา และระบบความคิดทางโลกเป็นการวิพากษ์แบบสร้างสรรค์
ซึ่งทั้งหมดนี้ จะมีความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ ระบบความคิด ที่มีผลต่อนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธของ
ทั้งสองสถาบันในการศึกษา

๓.๖ สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย

การพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ มีวัตถุประสงค์คือ .เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนานวัต
กรรมสื่อสารเชิงพุทธ ๒.เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ และ ๓.เพื่อ
นำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยมีขั้นตอนคือ ขั้นตอน
ที่ จะหาแนวทางการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ จากนั้นทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group
Discussion) เพื่อถอดองค์ประกอบและตัวชี้วัดเกี่ยวกับนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลใน
พื้นที่ มีการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อให้การดำเนินกิจกรรม โดยมีเครื่องมือที่สำคัญ
ดังนี้

๑. แบบสัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนิน
ชีวิต และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นต่างๆ ซึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมในสนามและดำเนินการสัมภาษณ์แบบไม่มี
โครงสร้างนี้ จะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นความจริงเพิ่มมากขึ้น โดยผู้วิจัยจะเตรียมแนวคำถามอย่างกว้าง ๆ มา
ล่วงหน้า

๒. การอภิปรายกลุ่มย่อย

๓. การใช้เครื่องมือการถ่ายภาพ โดยการใช้ภาพถ่ายเป็นภาพนิ่งเพื่อศึกษาเป็นแนวทางในการศึกษา

๔. เทปบันทึกเสียง ใช้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเพื่อช่วยบันทึกการสนทนาที่เป็นประเด็น
สำคัญ ๆ ตามวัตถุประสงค์ให้ได้ครบถ้วน

ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

๑. การกำหนดเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อมากำหนดเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์
๒. ร่างเครื่องมือการวิจัยตามประเด็นที่กำหนดให้ครบถ้วนทุกตอน
๓. นำเครื่องมือมาตรวจสอบ
๔. แก้ไขเครื่องมือการวิจัยตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ
๕. ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยและจัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ” มีวัตถุประสงค์คือ ๑.เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ๒.เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธและ ๓.เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยมีขั้นตอนคือ ขั้นตอนหาแนวทางการพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ จากนั้นทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อถอดองค์ประกอบและตัวชี้วัดเกี่ยวกับนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ มีการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และประชุมผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting)จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปงานวิจัยแบบพรรณนา โดยมีผลการวิจัยดังนี้

๔.๑ ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

การวิจัยนี้ได้ศึกษาบริบทพื้นที่นวัตกรรมการศึกษานำร่องทั้ง ๒ แห่ง เพื่อศึกษาสภาพพื้นที่ในการพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ โดยถอดบทเรียนการจัดกิจกรรมนวัตกรรมการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้ ด้านที่ ๑. นวัตกรรมการสื่อสารการเรียนการสอนวิถีพุทธ ด้านที่ ๒. นวัตกรรมการสื่อสารมารยาทชาวพุทธ ด้านที่ ๓. นวัตกรรมการสื่อสารการฝึกจิตภาวนา โดยแบ่งตารางได้ดังนี้

โรงเรียนมัธยมจุลฉวีสระเกษ	แนวทางการปฏิบัติ
1. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมการจัดการสื่อสาร	ใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ และเทคโนโลยีพัฒนาระบบสื่อสาร ทำให้กระแสการบริหาร นำเทคโนโลยีเข้ามาสร้างเครือข่ายแม่กระจายครอบคลุมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของสถานศึกษาหรือของโลกอย่างรวดเร็ว ผลของการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดกระแสสำคัญ ๆ ที่เข้าสู่ความเป็นสากลรวมทั้งการจัดการศึกษา โดยยึดหลักการคือ มีความยุติธรรม มีความมุ่งมั่น ขยัน อดทน มีความรับผิดชอบสูง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีภาวะผู้นำสูง และบูรณาการหลักพุทธธรรมสู่ปรัชญาของโรงเรียน วิสัยทัศน์ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์
2. นวัตกรรมการสื่อสารวิถีพุทธ	<ul style="list-style-type: none">- การสื่อสารที่มีพระกับครูสอนในโรงเรียนเดียวกัน- การสื่อสารมารยาทโดยให้ทำประจำวัน- บูรณาการหลักธรรมเข้ากับมาตรฐานการศึกษา- บูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงวิถีพุทธ มีการสอนเรื่องเกษตรกรรมเรื่องการเพาะเห็ดนางรมในโรงเรียนและเลี้ยงวัว

“การสื่อสารต้องสื่อให้เหมาะสมกับระดับปัญญาที่แตกต่างกันของผู้รับสารโดยใช้เทคนิคและวิธีการที่เหมาะสมกับผู้รับสาร คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยการสื่อสารในด้านกระบวนการพูด การฟัง การเลือกเชื่อ การวิเคราะห์บุคคล ซึ่งท่านมองว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่างกันเป็นสี่ระดับ”^๑

บุคคลสี่จำพวกที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ สามารถแบ่งและอธิบายได้ดังต่อไปนี้

บุคคลจำพวกที่ ๑ อุกมตัตถัญญ เป็นผู้มีปัญญาที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจพระธรรมคำสอนได้ทันทีเมื่อได้ฟังสิ่งต่างๆเปรียบเสมือนดอกบัวเจริญเต็มที่ที่โผล่เหนือระดับน้ำเพื่อที่จะบานได้ทันทีเมื่อได้รับแสงจากดวงอาทิตย์

บุคคลจำพวกที่สอง วิปจิตถัญญ ซึ่งเป็นผู้สามารถเรียนรู้ได้เมื่อมีการอธิบายขยายความเพิ่มเติมแล้วสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์เปรียบเสมือนดอกบัวที่ชูก้านมาถึงระดับพื้นน้ำรอที่จะโผล่พ้นน้ำในวันรุ่งขึ้นและเตรียมบานเมื่อได้รับแสงอาทิตย์

บุคคลจำพวกที่สาม เนยยะ เป็นผู้อาจเรียนรู้ธรรมความเพียรอย่างยิ่งยวดทั้งด้วยการฟัง การคิด การถาม การทอ้ง การเขียน ซึ่งเปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ต้องการวันและเวลาในการโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำเพื่อเบ่งบานต่อไป

บุคคลจำพวกที่สี่ ปทพรมะเป็นผู้ไม่อาจเรียนรู้และเข้าใจในสิ่งต่างๆหรือไม่รับอะไรทั้งสิ้นแม้จะฟัง คิดและทอ้งอย่างไรก็ตามเปรียบเสมือนบัวที่อยู่ใต้น้ำ

ภาพประกอบ การสัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์นาร เจ้าอาวาสวัดถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕

กระบวนการและช่วงทางการสื่อสารตามหลักพระพุทธศาสนาพระธรรมปิฎกอธิบายเรื่องของคุณกล่าวประกอบได้ห้าประเภทดังนี้

รูป ได้แก่ รูปร่างทั้งหมตรางกายและพฤติกรรม
 เวทนา ได้แก่ ความรู้สึกทุกข์หรือเฉยๆซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้งห้าและทางใจ
 สัญญา ได้แก่ ความหมายรู้คือกำหนดรู้อาการเคลื่อนไหวและเครื่องหมายของ
 ลักษณะต่างๆอันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นได้

สังขาร ได้แก่องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งจะปรุงแต่งและแสดงออกทางกาย วาจาหรือเป็นเครื่องปรุงของจิตความคิดซึ่งนำไปสู่ปัญญา

^๑ สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์นาร เจ้าอาวาสวัดถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕.

วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งทางอารมณ์ทางประสาททั้งห้าและทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรับรู้อารมณ์ การสัมผัสทางการและการรู้อารมณ์ทางใจโดยสรุปเป็นแผนผังได้คือ

อายตนะภายนอก	อายตนะภายใน	สิ่งที่เกิดการรับรู้	พฤติกรรมตอบสนอง
รูป	ตา	วิญญาณ	วาทาหรือการพูด
รส	ลิ้น		
กลิ่น	จมูก	สัญญา (ความจำ)	
เสียง	หู		
โณภฐัพพะ	กายรับรู้	เวทนา(อารมณ์)	การกระทำ
ธรรมารมณ์	จิตรับรู้		

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยมองว่าการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ต้องมีการตั้งวัตถุประสงค์ การสื่อสารให้ชัดเจน ครูจะต้องเป็นคนศึกษา ค้นคว้าตามหลักการและวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเป็นแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำมา ผสมผสานกับความรู้ ทักษะ ความคิดและประสบการณ์ของครู กำหนดเป็นกรอบแนวคิดของกระบวนการ สื่อสารประกอบด้วยสื่อหรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เทคนิค วิธีการ กระบวนการ ที่คิดว่าเหมาะสมที่สุด ใช้ แก้ปัญหาหรือพัฒนาผู้เรียนให้ได้ตามความต้องการและยังสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ด้วยซึ่ง สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของแม่ชีว่า

“การตั้งจุดประสงค์ ในการจัดการเรียนการสอน แต่ละครั้งครูควรระลึกว่าผู้เรียน จะได้คิด แก้ปัญหา อะไรบ้าง ทักษะ และคุณลักษณะอะไร การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดสร้างสรรค์ในการ แก้ปัญหานั้นอย่างไร และการจะแก้ปัญหาหรือคิดสร้างสรรค์สิ่งใดได้จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ พื้นฐานเดิมทั้งในด้านข้อมูลความคิด รวบรวม และหลักการ อย่างเพียงพอ ทั้งนี้เนื่องจากว่าการ แก้ปัญหาจำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ซึ่งได้รับมาจากการเรียนรู้ มาเป็นพื้นฐาน หากผู้เรียนมีพื้นฐานเดิม พอ การแก้ปัญหาก็จะเป็นไปด้วยความสะดวก”^๒ ซึ่ง สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของแม่ชี ดร.ทศนีย์ ทองสมเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๕ ตอนหนึ่งว่า

^๒ สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕.

ภาพประกอบการสัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ภิรญาณี, ๑๓ มีนาคม.๒๕๖๕.

“กระบวนการบริหารโรงเรียนท่านอาจารย์บอกว่า ท่าน ไม่เอาอะไรมากมาย ขอผู้บริหารเป็นคนดี ครูเป็นคนดี เป็นตัวอย่างให้กับทุกๆ คน Role Model เป็นตัวอย่างเพื่อนร่วมงาน พี่น้อง หรือนักเรียน ข้อสอง ย้อนกลับไปดูข้อที่หนึ่ง ต้องเป็นผู้นำที่ดี เป็นคนดีแล้วท่านจะ ไม่นั่นคนเก่งท่านบอกว่า ถ้าเป็นคนดีแล้วดีความเก่งก็จะตามมาเองแล้วก็ เข้าใจในวิถีที่ท่าน”

“ทำอย่างไรเราถึงจะเอาสิ่งเหล่านี้ออกมาแล้วถ่ายทอดให้กับเด็กได้ จึงต้องมาทำให้ดู อยู่ให้เห็น เริ่มต้นจากตัวเอง”^๓

๒. สร้างกิจกรรมให้เกิดความต่อเนื่อง

การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมของเยาวชนนับตั้งแต่วัยเด็ก ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง และบุคคลหลายฝ่ายในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมกันสร้างองค์แห่ง ความรู้ความร่วมมือเพื่อเพิ่ม ภูมิคุ้มกันให้เยาวชนไปสู่ความประพฤติที่ดีงามและเป็นแบบอย่างของสังคม เพื่อจะเป็นกำลังสำคัญในการ พัฒนาตนเองและอนาคตซึ่งการสร้างกิจกรรมทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมจากการสัมภาษณ์

“ทุกคนต้องมีวิจรรย์ญาณ แยกแยะได้ว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี เชื้อไหมตอนน้ำท่วมเด็กช่วย ล้างโรงเรียนรุ่นที่เค้าจบไปนะคะเข้ามาทำความสะอาดโรงเรียน ช่วยทำโน้นทำนี่ และเขาจะช่วยคิดว่าถ้าจะ ช่วยอะไรกับโรงเรียน โรงเรียนก็เสียหายเยอะเลย และเค้าจะกลับมาคือเด็กเค้าจะมีวัคซีน คุ้มครองเค้าอยู่ สร้างวัคซีนใจ”^๔

^๓ สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ภิรญาณี, ๑๓ มีนาคม.๒๕๖๕.

^๔ สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ภิรญาณี, ๑๓ มีนาคม.๒๕๖๕.

ภาพประกอบการจัดกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมการสื่อสารโรงเรียนมัธยมจุลมนี

“ตลอดเวลาเพราะว่าสวดมนต์นั่งสมาธิตอน เช้า ทุกวันนี้เขาก็ได้แล้วแล้วก็ในห้องเรียนเนี่ยะ เขาสวดมนต์นั่งสมาธิในวิชาคุณค่าความเป็นมนุษย์แล้วเค้าก็ได้ฟังนิทาน ฟังเพลงที่ดี เล่นเกมส์สนุกสนานอะไรต่ออะไร ที่ได้ก็จะแทรกคุณค่าและฝังลึกแต่ละวิชาคุณต้องใส่คุณค่าความเป็นมนุษย์ไปด้วย บูรณาการสติ คุณค่าความเป็นมนุษย์ในทุกๆ กิจกรรม ว่ามันเป็นยังไง สมควรหรือไม่ถ้าเป็นเด็กโตเนี่ย อาจจะให้ดู สิ่งที่ไม่มีก็ อาจจะให้ดูได้นะคะ แต่ต้องวิเคราะห์ให้เป็นสอนการวิเคราะห์ และคุณครูจะต้องอยู่ด้วยนะคะ เค้าก็จะ แยกแยะน้ำดี น้ำเสียได้นะคะ เราจะตั้งคำถามให้เค้าตอบว่าเรื่องนี้หนูดูไปแล้วเนี่ยมันเป็นสิ่งที่ไม่ดีเลยเนี่ย สังคมเนี่ยเราจะทำอย่างไร เราจะช่วยสังคมอย่างไรในเมื่อเราเกิดเรื่องนั้นเรื่องนี้อะไรทำนองนี้สำหรับเด็กโตๆ นะคะ ใช้คำถามชวนคิด ใช้วิเคราะห์สังเคราะห์ สอนให้คิดเอง”^๕

ภาพประกอบการลงพื้นที่โรงเรียนมัธยมจุลมนีศรีสะเกษ

^๕ สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕.

“พัฒนาต้นแบบนวัตกรรมของเด็กพิเศษ บางครั้งก็ทำไปกับคู่ชานานกับห้องเรียน ถ้าเรียนคณิตศาสตร์ เขาก็ถามชิ้นงานคณิตศาสตร์ เพื่อการเรียนรู้ของเล่น ที่เป็นศูนย์พัฒนาต่างๆ เช่น เป็นเรื่องของพื้นที่การทำอาหาร อยู่กันเป็นแบบ section ที่แยกออกมา งานพัฒนานวัตกรรมหรือกิจกรรมที่เราเชื่อมกับเด็กพิเศษคือ กิจกรรมอะไรก็ได้ที่ได้ลงมือทำ มีสื่อ มีอุปกรณ์ มีกลุ่มคน ตัวต่อตัว ให้เขาทำเอง มันก็ไม่ได้ถึงให้ทำเองทั้งหมด ครูที่เข้าใจแล้วนวัตกรรมก็คือ การดึงพ่อแม่เข้ามาทำกิจกรรมกับลูก”^๖

๓. ใช้หลักธรรมในการสร้างเกราะดำเนินชีวิต

หลักธรรมนำการศึกษาพัฒนาวิวัฒนาการสื่อสารให้เข้าไปด้วยกันกับ ดักรเรียนการสอนคือต้องให้ผู้เรียนได้ความรู้ ไม่ใช่ให้ความรู้เฉพาะทางโลกอย่างเดียว เพราะให้ความรู้ทางโลกนี้มันก็ไปสุดไปต้นอยู่ แต่ความรู้ที่เราจะต้องให้เขาเสริมเข้าไปอีก ก็คือให้ความรู้ทางธรรม เป็นความรู้ ๒ อย่าง โดยความรู้ทางธรรมเอาหลักไตรสิกขาเข้ามาบูรณาการ ไตรสิกขา คือ ศีล เด็กรักษาศีลโดยไม่รู้ตัว”

“คือเราบูรณาการหลักไตรสิกขามาใช้กับเด็ก เด็กได้รับความรู้ด้านทางโลกคือหลักสูตรการศึกษา ทางธรรมก็คือการเอาหลักไตรสิกขามาบูรณาการ ให้เด็กทำให้อยู่ให้เห็นเด็กเขาก็ได้เรียนรู้โดยที่รักษาศีลไม่รู้ตัว เจริญภาวนาทุกวันจนชำนาญและเชี่ยวชาญ ระดับจิตของเขาได้เท่าไรก็เท่านั้นเกิดปัญญาตามวัย ตามอายุอันนี้คือสิ่งที่เขาเกิดขึ้นเราบูรณาการแบบนี้คะ”^๗

“เราบูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงวิถีพุทธ ก็คือวิถีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเนื้อเดียวกันเป็นตัวเดียวกัน วิถีชีวิตที่เขาดำรงชีวิตอยู่เราไม่มีแม่บ้าน เราไม่มี ภารโรง เราไม่มียาม เด็กเป็นแม่บ้าน พอถึงเวรก็ทำกับข้าว ชัดห้องน้ำ ถึงเวรก็เก็บกวาดเช็ดถู เก็บเพชรเก็บพลอย เสาร์-อาทิตย์ ก็เอาเพชรพลอยไปขาย นั่นก็คือเรื่องการดำรงชีวิตปกติ เสร็จแล้วขนาดเดียวกันขณะที่เขาขายของได้แล้วเขาเอามาซื้อเครื่องปรุง น้ำยาล้างถ้วยล้างจาน หรือเราทำเองซื้อหัวน้ำยาทำได้มากขึ้นประมาณนี้”^๘

การพัฒนาต้นแบบให้ไปสู่รูปแบบที่ชัดเจน“ตรงนี้ที่เราได้ขยายผลและการเป็นต้นแบบนี้ สิ่งที่คุณอื่นทำได้ยากแต่เราทำได้ง่ายเมื่อคนอื่นทำได้ยาก แต่เราทำได้ง่ายหมายความว่า เราเชื่อครู หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า คือเป็นสิ่งที่เชื่อว่าเป็นสัจธรรมสูงสุดแล้ว เมื่อเราเชื่อฟังบุคคลที่เชื่อว่าสัจธรรมสูงสุดแล้ว เรามาใช้และปฏิบัติ ผลปรากฏแห่งธรรมที่เราพิสูจน์ไม่ต้องไปถามใครเลย ก็จะเกิดผลเร็วเมื่อเราเอาหลักธรรมหรือคำสอนของครู ที่เป็นบรมมาครุมาใช้ เราก็จะไม่ต้องไปแก้ไขไม่ต้องไปปรับปรุงไม่ต้องไปทดลองใหม่ ตรงนี้จึงเป็นทำให้เราพัฒนาได้เร็ว เมื่อเราพัฒนาได้เร็วแล้วเรารู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมต้องการ”^๙

^๖สัมภาษณ์ (ออนไลน์) วิสัยสิทธิ์ บุตตะเคียน ๒๓ เมษายน, ๒๕๖๕.

^๗สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, 7 มกราคม 2565.

^๘สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, 7 มกราคม 2565.

^๙อ้างแล้ว.

ภาพประกอบ โรงเรียนมัธยมจุลฉวีศรีสะเกษ

๔. การจัดสร้างเครือข่ายสถานศึกษา

จากบทสัมภาษณ์ถึงแนวทางการพัฒนาดังกล่าว สามารถอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการสร้างเครือข่ายของสถานศึกษาของโรงเรียนมัธยมจุลฉวีศรีสะเกษ เป็นการร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริมอาชีพให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ที่แท้จริงผ่านกระบวนการ M O U ระหว่างสถาบันกับบริษัททั้งในและต่างประเทศ การการจัดรับนักศึกษาที่จบการศึกษาเพื่อทำงานประกอบวิชาชีพต่อไปโดยมีบทสัมภาษณ์ดังนี้

“เมื่อขยายผลได้แล้วสิ่งที่เป็นวิถึพุทธ เราก็ไปสร้างเครือข่ายด้วยกันขยายให้กับวิทยาลัยต่างๆ ได้ทำเป็นแบบอย่างแล้วก็ไปอบรม บ่มเพาะนำไปใช้เป็นเกณฑ์มีพระพุทธรูป มีการสวดมนต์ไหว้พระ มีการปฏิบัติธรรม มีความสะอาดที่อยู่สะอาด สะอาดกาย สะอาดใจ ต่อเนื่องออกไป สิ่งเหล่านี้ก็เลยกลายเป็นสัญลักษณ์เอกลักษณ์ของความเป็นวิถึพุทธ ที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่าย ก็กลายเป็นเรื่องที่ทำแล้วเกิดความยั่งยืน เพราะเป็นภาพที่ใครๆ ก็ต้องการสังคมต้องการบอกว่าทำยาก จริงๆ แล้วความเป็นวิถึพุทธ เป็นเรื่องเบาๆ เป็นเรื่องของความสุขและสนุกด้วยค่ะ”^{๑๐}

“เรื่องของสัมมาอาชีพ ในฐานะที่เราเป็นวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉวีศรีสะเกษ สถานศึกษาที่เราบ่มเพาะด้านอาชีพ ตรงนี้มีอะไรโดดเด่นเรื่องสัมมาอาชีพ และผลิตให้นักเรียนเยาวชนที่กำลังเติบโตเป็นกำลังของชาติเป็นอาชีพที่สุจริต

ทำได้อย่างไรหรือมีกระบวนการอย่างไร ... ตรงนี้ก็ดูได้ง่ายๆ ค่ะ ก็คือเด็กมีสติมีสมาธิมีปัญหา เด็กมีสติ มีสมาธิเขา จะไปอยู่ที่ไหนเขาก็อยู่ได้ทน หลักสูตรเราก็มีการฝึกประสบการณ์ไปสู่วิชาชีพ ขนาดที่ลูกเราไปฝึกประสบการณ์วิชาชีพกับสถานประกอบการ เราทำ MOU ไว้ 50-60 สถานประกอบการ และก็จะอยู่กับสมาคมอยู่ต่อมรดกแห่งประเทศไทยเยอะมาก 300-400 สถานประกอบการที่ลูกๆของเราไปฝึกประสบการณ์วิชาชีพ สถานประกอบการให้ใบขึ้นชมนักเรียนของเรา มีสติมีสมาธิ และมีศีล เด็กเรานั้นได้รับการอบรมบ่มเพาะ

^{๑๐} อ่างแล้ว.

จากสถานประกอบการ และได้คำตอบแทนเป็นเงินเป็นทองกลับมา และลูกของเราก็จะมี Feedback กลับมา ว่าถ้าลูกเราไม่มีสติ ไม่มีสมาธิและเขาไม่มีศีล ไม่มีปัญญา เขาไม่สามารถจะอยู่ในสมาคม บริษัท ห้าง ร้าน หรือ โรงงานนั้นได้ เพราะเขาบอกว่าในสังคมเหล่านั้นหัวหน้างานบางที่ใช้คำพูดใช้ภาษาที่ฟังไม่ได้เลย ภาษาที่มาจากสวนสัตว์ก็มีเหล่านี้เป็นต้น ตัวเงินตัวทองก็มี แต่ด้วยความที่เขาได้ผ่านกระบวนการฝึกสมาธิ ฝึกสติเขาก็มีสติในการฟัง เขามีสมาธิในการทำงาน ผลกลับมาก็คืออยู่ได้ทำได้ดีและได้ความรู้ออกมาประกอบอาชีพได้อย่างชัดเจนถาวร ให้เปรียบเทียบกับที่อื่นถ้าบริษัทต่างๆ พอเงินออกก็รวมตัวกันดื่มสุราเมรัยเหล่านี้เป็นต้น”^{๑๑}

“หลักสูตรเราก็มีการฝึกประสบการณ์ไปสู่วิชาชีพ ขนาดที่ลูกเราไปฝึกประสบการณ์วิชาชีพนอกสถานประกอบการ เราทำ MOU ไว้ ๕๐-๖๐ สถานประกอบการ และก็อยู่กับสมาคมอยู่ซ่อมรถแห่งประเทศไทยเยอะมาก สามารถถึงสี่ร้อย สถานที่ประกอบการ”^{๑๒}

“เราวางจุดยุทธศาสตร์ไว้หมดแล้ว ๑ กลุ่มปัญญาชนมาที่นี่เพื่อฝึกวิปัสสนากรรมฐานชาวไทยและชาวต่างชาติ ๒ กลุ่มชาวบ้านทั่วไปมาชมงานศิลปะกลุ่มชาวบ้านทั่วไปส่วนมากมาฟังเทศน์ฟังธรรมกลุ่มแฟนคลับผมเองนี่ก็มาฟังเทศน์ทางธรรมปีหนึ่งเราแจกกันเป็นแสนเล่มชาวบ้านทั่วไปก็จะมุงมาที่เทศน์ฟังธรรมแล้วก็ขอถ่ายรูป กลุ่มนักท่องเที่ยวก็จะมาดูความสวยความงามมาดูแรงบันดาลใจมาจับชากาแฟมาชมงานศิลปะกลุ่มชาวบ้านทั่วไปก็จะมาขอศีลขอพรแล้วก็มาขอพระเจ้าทันใจมาขอศีลขอพร สิ่งเหล่านี้เราได้เตรียมไว้ให้ทั้งหมด ว่ามาที่นี่แล้วจะได้รับประโยชน์จากไร่เชิงตะวันเต็มเม็ดเต็มหน่วยแน่นอน ตามปรัชญาของเราคือ ร่มรื่น ด้วยธรรมะ”^{๑๓}

หลักการบริหารจัดการคือ “สำนักเรียนเป็นบ้าน ผู้บริหารเป็นหลัก ครูให้ความรักเอาใจใส่ ใช้ไตรจักร การศึกษา ผู้เรียนเกิดปัญญา สรรพอาชีพาเป็นเครื่องคุ้มครองตน” บริหารจัดการตามโครงสร้างได้แก่ ฝ่ายบุคคล ฝ่ายวิชาการ ซึ่งแม่ชีเป็นผู้บริหารระดับสูง โดยดำเนินการจัดการบริหารการศึกษา วิชาการงานอาชีพ และคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ตามเน้นให้ผู้เรียนมีสติ มีสมาธิ มีปัญญา นำไปพัฒนาทักษะวิชาการงานอาชีพด้วยคุณธรรม ดำรงชีวิตในสังคมอย่างสันติ และใช้แนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์และน้อมนำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อฝึกการพึ่งพาตนเองและสร้างรายได้ เช่น การเพาะเห็ดนางรมในโรงเรือน การสร้างธนาคารวัว และสาขาที่เปิดสอนตอบสนองความต้องการของผู้ปกครอง ชุมชนในพื้นที่ ซึ่งทางโรงเรียนได้สร้างหลักสูตรและพัฒนาให้เข้าบริบทสังคมที่ต้องการสร้างอาชีพหรือรายได้เสริมในขณะที่เรียนอยู่ในวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ศรีสะเกษแห่งนี้เรียกว่าเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตและการดำเนินชีวิต เพราะแต่ละสาขาที่เปิดสามารถสร้างอาชีพให้กับผู้ที่จบการศึกษาจากแนวทางการพัฒนาของโรงเรียนมัธยมจุฬาลงกรณ์ศรีสะเกษ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การสร้างนวัตกรรมการสื่อสารนั้นต้องเริ่มจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ อริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อนปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

^{๑๑} อ่างแล้ว.

^{๑๒} อ่างแล้ว.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูพิพัฒน์กร เจ้าอาวาสวัดถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕.

๒. โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล

โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล ตั้งอยู่นอกนอเมือง ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ คดีพจน์ของโรงเรียน สดุดีสื่อ ลภเต ปณญ์ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดกลาง ปัจจุบันมีนักเรียนทั้งหมด ๕๔๐ คน มีบุคลากรทางการศึกษาจำนวน ๓๐ คน มีพระสอนประจำโรงเรียน จำนวน ๑ รูป ซึ่งเป็นโรงเรียนในการอุปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ในรัชกาลที่ ๙ ปัจจุบันได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางและยังได้สนับสนุนให้นักเรียนปฏิบัติดังต่อไปนี้

โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล	แนวทางการปฏิบัติ
1. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมการจัดการเรียนการสอน	<ul style="list-style-type: none"> - ยึดหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการจัดการศึกษาสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ที่ต้องการให้เด็กมีทักษะการคิด การทำงานร่วมกันและสามารถสร้างอาชีพได้ - การดำเนินงานในลักษณะของประชาธิปไตย เป็นความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชนและ ภาคประชาสังคม รวมกันทั้งสามภาค - เน้นการมีส่วนร่วม - ระบบการคัดเลือกครู พิจารณาจากคนที่มีจิตใจดี - นักเรียนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกสภาพแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ มีความเหมาะสม เอื้อต่อการเรียนรู้ - การพัฒนาจิตใจของนักเรียนและครู ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางสร้างความผูกพัน ความรัก ความเมตตา ความสามัคคี ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์
2. นวัตกรรมการเรียนการสอน/การเรียนรู้วิถีพุทธ	<ul style="list-style-type: none"> - สอนคุณธรรมด้วยการบูรณาการของการสอนจากห้องเรียน ธรรมชาติ ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ - สวดมนต์นั่งสมาธิทุกเช้า ในแต่ละวิชาให้เด็ก ๆ นั่งสงบนิ่งด้วยก่อนเรียนสัก 2-3 นาที เพื่อทำจิตใจให้สงบก่อนเรียน - นำหัวใจคุณค่าความเป็นมนุษย์ 5 ประการ คือ ความรัก ความเมตตา ความจริง ความประพฤติชอบความสงบสุข และความไม่เบียดเบียน ไปสอดแทรกในทุก ๆ วิชา - สอนให้พึ่งพาตัวเอง - สอนเรื่องระเบียบวินัยให้ตรงต่อเวลา - สอนเรื่องความอดทนในการอยู่ร่วมกัน - สอนโดยการเรียนรู้จากนิทานที่มีข้อคิดที่ดี - สอนคุณธรรมโดยการสอนแทรกในวิชาเรียนต่าง ๆ

โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล	แนวทางการปฏิบัติ
3. นวัตกรรมวัฒนธรรม/มารยาทชาวพุทธ	- การแต่งกายที่สุภาพ - มีมารยาท เช่น การยกมือไหว้ครูและเข้าไปกอดแสดงความรัก - ใช้คำสุภาพ
4. นวัตกรรมการฝึกภavanaวิถีพุทธ	- ทำวัตรสวดมนต์ในชีวิตประจำวันในเวลาเช้าเวลาเย็นทุกวันและก่อนนอน - ฝึกนั่งสมาธิเพื่อยกระดับจิตใจให้มีความคิดที่ดีขึ้นเพื่อให้มีสติ
5. นวัตกรรมวิถีชีวิตพอเพียง	- การปลูกพืชผักสวนครัว - ทำน้ำปุ๋ยหมักชีวภาพจากธรรมชาติ - การสร้างโซล่าฟาร์มเพื่อผลิตไฟฟ้าใช้ในโรงเรียน - การทำน้ำมันไบโอดีเซลบริสุทธิ์จากน้ำมันที่เหลือจากการทำอาหาร

สภาพการจัดการเรียนการสอนตามแนววิถีพุทธของโรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล ทางโรงเรียนได้ยึดแนวทางการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาแกนกลาง พุทธศักราช ๒๕๕๑ ของกระทรวงศึกษาธิการ มีการบูรณาการคุณธรรมจริยธรรมตามแนววิถีพุทธตามแบบของโรงเรียน ผู้บริหารสูงสุดและคณะกรรมการ เป็นผู้คัดเลือกนักเรียนเข้าเรียนเอง เป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนประจำ เพื่อที่จะได้สังเกตนักเรียนหรือเยาวชน จะทำให้นักเรียนรู้จักการปรับตัว และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา รักหมั่นรักคณะ เป็นได้ทั้งผู้นำและผู้ตามที่ดี

“ทางโรงเรียนได้คุยกับนักเรียนของเราถ้าไม่จำเป็นเราจะคุยกับผู้ปกครองไม่ให้รับกลับบ้าน อยู่กับเราเป็นเทอม เป็นการอยู่ประจำ เมื่อเป็นเทอมจะปลูกฝังสิ่งที่ดีที่งามให้กับเด็กๆ ได้โดยที่เราได้หล่อหลอมเขาตั้งแต่เข้ามา แล้วเด็กเขาจะปฏิบัติได้และจะเป็นคนดี มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เค้าอยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกันเป็นการเรียนรู้จักชีวิตอีกทางหนึ่งซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนของเรา”^{๑๔} ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ของกระทรวงศึกษาธิการเป็นกรอบในการดำเนินการจัดการเรียนการสอน

“การสอนมีการแบบวิชาปกติเวลาประเมินตัดเกรดเหมือนโรงเรียนทั่วไป แต่เวลากิจกรรม กิจกรรมแต่ละกิจกรรมทางโรงเรียนก็ให้อิสระกับครูผู้สอน บางทีครูผู้สอนเค้าสอนตามสภาพจริงก็คือเด็กเรียนรู้ตามสภาพจริง”^{๑๕}

“โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล ท่านผู้อำนวยการบอกว่าการเรียนรู้นอกระบบที่เป็นการเรียนรู้ที่ได้ประสบการณ์จริง ทำให้นักเรียนมีทักษะและวิสัยทัศน์ที่ดีกับการเรียนซึ่งเราเน้นการประเมินตามสภาพจริงปกติเราก็มีตัวชี้วัดของเรามีแบบนี้เราก็ตัดเกรดของเราได้ตัวชี้วัดเป็นพื้นฐานและเราต้องคิดนอกรอบด้วย”^{๑๖}

^{๑๔} สัมภาษณ์,นางสาวจิรายุส สมานมิตร.วันที่ ๔ มีนาคม.๒๕๖๕.

^{๑๕} สัมภาษณ์,นางรติมา จิตรแมน.วันที่ ๔ มีนาคม.๒๕๖๕.

^{๑๖} สัมภาษณ์

จากกรอบในการดำเนินการจัดการเรียนการสอนสู่การปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมชาติของโรงเรียน จัดกระบวนการเรียนรู้โดยการใช้สมาธิ เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน และใช้หลักคุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการ คือ ความรัก ความเมตตา ความจริง ความประพฤติดชอบความสงบสุข และความไม่เบียดเบียน

ภาพประกอบการบูรณาการนวัตกรรมการสื่อสารโดยผู้อำนวยการโรงเรียน

“นักเรียนทุกคน มีคุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการที่เราสอนกันทุกวันนี้เป็นจุดใหญ่ของโรงเรียน นักเรียนต้องมีคุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการเป็นหลักถ้าไม่มีก็จะไม่ใช่โรงเรียนโดยหลักคุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการนี้เราจะสอดแทรกใน ๘ กลุ่มสาระการเรียนรู้ และในทุกกิจกรรม ใช้ระบบการเรียนรู้แบบร่วมมือตามทฤษฎีการเรียนรู้พหุปัญญา มีวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดกิจกรรม และเทคนิคการเรียนรู้ที่หลากหลายซึ่งนำไปสู่การสร้างคนดีเหนือสิ่งใด”^{๑๗}

“หัวใจคือคุณธรรม จริงๆ แล้วเด็กๆ จะต้องมิตักะชีวิตไม่ใช่สอนทักษะชีวิตอยู่ในห้องเรียน แค่ว่าทำอะไรไม่เป็นสงสัยไหม ทำไมโรงเรียนเราถึงปลูกข้าว เพราะเราเป็นโรงเรียนกินนอน เราอยาก让孩子们มีทักษะชีวิตเพื่อที่จะนำไปประกอบสัมมาอาชีพได้บางที่เด็กเค้าเรียนแบบไม่ลงปฏิบัติจะทำได้แต่เด็กที่นั่นทำได้ถึงเวลาทำนา เกี่ยวข้าว ปลูกผัก แต่ว่าเราไม่ได้ให้เขาทำทั้งหมด เราจะมีพนักงานอยู่ด้วย เราจะไปช่วยเขา ระยะ ๑ เท่านั้น ทักษะชีวิตสำคัญมากสำคัญโรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนประจำ เมื่อออกไปสู่สังคมเขาก็จะรู้ว่าเขาควรจะทำอะไรถึงจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม”^{๑๘}

^{๑๗} สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, ๘ มีนาคม ๒๕๖๕.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายเฉลิมชัย แสนสุข วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๕.

“จะมีกระบวนการคัดเลือกโดยสัมภาษณ์ทางโรงเรียนจะไม่สัมภาษณ์เด็กแต่จะเน้นไปที่ผู้ปกครอง เด็กจะเป็นอย่างไรก็ช่าง เพราะเด็กทุกคนดีงามทุกคนบริสุทธิ์ทุกคน สัมภาษณ์ผู้ปกครองเป็นหลัก ถ้าผู้ปกครองเห็นด้วยกับวิสัยทัศน์โรงเรียนสร้างคนดีเหนือสิ่งใด^{๑๙}”

ภาพประกอบการสร้างนวัตกรรมลดใช้พลังงานโรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล จะมีแนวทางการจัดการบริหารจัดการคือ การเน้นที่สามภาค คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ให้เกิดการมีส่วนร่วมและบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนพื้นฐานความเมตตา และพัฒนาจากแนวคิดจุดศูนย์ของความสมดุลสร้างเสริมด้วยปัญญา โดยนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

“เด็กๆ จะต้องมียกชะชีวิตไม่ใช่สอนยกชะชีวิตอยู่ในห้องเรียน”

๒. นวัตกรรมสื่อสารวิถีพุทธ

๑ มีการสอนคุณธรรมด้วยการบูรณาการของการสอนจากห้องเรียนธรรมชาติ ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ ด้วยหลักแนวคิด คือ เราทำ เราได้ เราฟัง เรารู้

“การสร้างโรงเรียนชานา เกิดคำถามว่าทำไมต้องปลูกข้าว ปลูกผักเราอยากให้เด็กมียกชะชีวิต เพื่อที่จะนำไปประกอบสัมมาอาชีพได้บางที่เด็กเค้าเรียนแบบไม่ลงปฏิบัติจะทำได้แต่เด็กที่นี้ทำได้ถึงเวลา

ทำนา เกี่ยวข้าว ปลูกผัก แต่ว่าเราไม่ได้ให้เขาทำทั้งหมด เราจะมีพนักงานอยู่ด้วย เราจะไปช่วยเขา ระยะเวลาหนึ่ง เท่านั้น ยกชะชีวิตสำคัญมากสำคัญโรงเรียนนอกจากจะเป็นโรงเรียนวิถีพุทธแล้วยังควบคู่กับพุทธเกษตร เมื่อออกไปสู่สังคมเขาก็จะรู้ว่าเขาควรจะทำปฏิบัติตัวอย่างไรถึงจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม”^{๒๐}

นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการเข้าไปในรายวิชาด้วย “หัวใจที่สำคัญที่สุดสวดมนต์นั่งสมาธิทุกเช้า ในแต่ละวิชาให้เด็กๆ นั่งสงบนิ่งด้วยก่อนเรียนสัก ๒-๓ นาที เพื่อทำจิตใจให้สงบก่อนเรียน และคุณครูต้องนำหัวใจ

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายเฉลิมชัย แสนสุข วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๕.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูปฐมสังฆการ,ดร. เจ้าคณะอำเภอเมืองสุรินทร์. วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๕.

คุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการไปสอดแทรกในทุกๆ วิชาคณิต วิทยาศาสตร์ สังคม พลศึกษาตามกลุ่มสาระ
ต้องแทรกได้ไม่ใช่สอนเพียวๆ เหมือนโรงเรียนทั่วๆ ไปจะไม่ใช้”^{๒๑}

ภาพประกอบกิจกรรมส่งเสริมมารยาทชาวพุทธ โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล

๒) มีการสอนให้พึ่งพาตัวเองเป็นส่วนใหญ่ เช่น การซักผ้า การล้างภาชนะใส่อาหารของตัวเอง และสอนให้ช่วยเหลือผู้อื่น ถ้าเป็นนักเรียนมาใหม่คนที่เป็นักเรียนเก่าก็จะคอยช่วยเหลือเหมือนพี่ช่วยเหลือน้อง

“สิ่งที่ดีของเราอีกอย่างหนึ่งเราจะให้พี่ๆ ดูแลน้องๆ เราจะมีเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อนจะเข้ามาหาวิทยาลัยใครเก่งวิชาอะไรก็ตัวให้เพื่อนๆ ด้วย จะสร้างความรักความสามัคคีให้เด็กๆ ด้วยเพื่อนช่วยเพื่อนพี่ช่วยน้องบ้างครั้งพี่ก็จะมาช่วยน้องมาสอนอ่านหนังสือ มาช่วยทำการบ้านเพราะเราอยู่กันทั้งวันทั้งคืน ช่วงหัวค่ำที่หอพักเค้าจะสอนน้องๆ ได้ กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน”^{๒๒}

๓) มีการสอนเรื่องระเบียบวินัยให้ตรงต่อเวลาโดยการจัดการว่าเวลาไหนต้องทำอะไรบ้าง และมีระเบียบวินัยในการเข้าแถวไปเรียนหรือไปรับประทานอาหารเสมอ

“เข้าขึ้นมาสวด ก่อนเรียนในทุกๆ วิชาวิชาก็มีการนั่งสมาธิ เพื่อให้เด็กมีจิตใจสงบว่างจากเรื่องวุ่นวายต่างๆ ก่อนที่จะเข้าสู่บทเรียน เนื่องจากเราเป็นโรงเรียนประจำ เด็กส่วนใหญ่อยู่กับเรา ดังนั้นการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก เรื่องของวินัย หรือความเป็นระเบียบเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งเด็กๆ ตอนมาแรกๆ ก็ยังไม่เท่าไรไรแต่เมื่ออยู่กับเราไปสักระยะจะเห็นว่าเรียนรู้อะไรจากสิ่งที่เราให้เค้า จนเค้าก็เป็นคนที่ระเบียบวินัยไปโดยที่เค้าไม่รู้ตัว”^{๒๓}

๔) มีการสอนเรื่องความอดทนในการอยู่ร่วมกันในหอพักของนักเรียน

๕) มีการสอนโดยการเรียนรู้จากนิทานที่มีข้อคิดที่ดี เช่น จิ้งจอกกับบงุ่น ช่วยก่อให้เกิดความคิดที่ดี และสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

^{๒๑} สัมภาษณ์.นางกุลเศรษฐ์ บานเย็น, วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์.พระศรีญ โขติวโร, วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๖๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์.นางสาวอนงค์นาฏ สร้อยจิต วันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๕.

“ในเรื่องของการเรียนการสอนนอกจากจะมีการสอนแบบปกติทั่วไปตามเกณฑ์มาตรฐานแล้ว เรายังมีกิจกรรมที่ทำให้ทราบคุณค่าความเป็นมนุษย์ โดยมีการทำกิจกรรมซาบซึ้ง

ทั้ง ๕ คุณค่า มีกิจกรรมความรักความเมตตา ตรงนี้จะนิทานเกี่ยวกับความรักความเมตตา มีเกมส์ให้เล่นสนุกสนานแต่สอดแทรกการเรียนรู้ และก็มีเพลงแล้วก็ขมวดท้าย เมื่อฟังนิทานแล้ว ฟังเพลงแล้ว ครูก็จะมีการถามว่านิทานเรื่องนี้ให้ข้อคิดให้ประโยชน์กับเราอย่างไรบ้าง ก็เป็นการฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ให้ไปได้ด้วยในตัว”^{๒๔}

ภาพประกอบการสวดมนต์โรงเรียนสุรินรรราชสีมา

๖) มีการสอนคุณธรรมโดยการสอนแทรกในวิชาเรียนต่างๆ ของนักเรียน เช่น เรื่องความกตัญญูในวิชาคณิตศาสตร์

“การบูรณาการเข้าไปในรายวิชาด้วย โดยหัวใจที่สำคัญที่สุดสวดมนต์นั่งสมาธิ ทุกเช้า ในแต่ละวิชาให้เด็กๆ นั่งสงบนิ่งด้วยก่อนเรียนสัก ๒-๓ นาที เพื่อทำจิตใจให้สงบก่อนเรียน และคุณครูต้องนำหัวใจคุณค่าความเป็นมนุษย์ ๕ ประการไปสอดแทรกในทุกๆ วิชาคณิต วิทยาศาสตร์ สังคม พลศึกษา ตามกลุ่มสาระต้องแทรกได้ไม่ใช่สอนเพียวๆ เหมือนโรงเรียนอื่นๆ ไปจะไม่ใช่”^{๒๕}

๓. นวัตกรรมวัฒนธรรม/มารยาทชาวพุทธ

- ๑) มีการแต่งกายที่สุภาพมาเรียนทุกครั้ง เช่นชุดนักเรียน และชุดชุดวอร์มของโรงเรียน
- ๒) มีการยกมือไหว้ครูและเข้าไปกอดแสดงความรักเพื่อเป็นการทักทายเมื่อเจอ
- ๓) มีการสอนในเรื่องการใช้คำพูดกับครูและผู้ปกครอง เด็กผู้ชายให้ลงท้ายด้วยครับเสมอ เด็กผู้หญิงให้ลงท้ายด้วยค่ะเสมอ
- ๔) มีไหว้ครูผู้สอนก่อนเข้าเรียนเสมอ สวัสดิ์ค่ะ สวัสดิ์ครับ คุณครู ทุกวิชา
- ๕) มีการทำวัตรสวดมนต์ในชีวิตประจำวันในเวลาเช้าเวลาเย็นทุกวัน และก่อนนอน

^{๒๔} ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาและทีมวิจัย,วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๖๕.

^{๒๕} สัมภาษณ์.นางกุลเศรษฐ์ บานเย็น, วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๕.

๖) มีการฝึกนั่งสมาธิเพื่อยกระดับจิตใจให้มีความคิดที่ดีขึ้นเพื่อให้มีสติ เมื่อมีสติจึงทำให้เรื่องการเรียนดีขึ้น

กล่าวโดยสรุปว่า แนวทางการเรียนรู้ของสุรินทร์ราชมงคล ใช้แนวคิดพลังของความรักและความเมตตาพัฒนาจิตใจ กระตุ้นเด็กนักเรียน และคุณครูอยู่ในโรงเรียน มีส่วนในการบริหารจัดการให้เกิดการเรียนรู้ด้วยกันให้เป็นเสมือนครอบครัวเดียวกัน ทุกคนดูแลช่วยเหลือกัน ภายใต้แนวคิดที่ “มุ่งสร้าง คนดี” ก่อนคนเก่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ต้องการให้ทุกคน ร่วมกันพัฒนาโรงเรียนและมีแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งแนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นแนวทางการเรียนการสอนตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน ของกระทรวงศึกษาธิการ มีการบูรณาการคุณธรรมจริยธรรมตามแนววิถีพุทธ ที่เชื่อที่ว่าความดีสำคัญกว่าความเก่ง เมื่อเป็นคนดีแล้วจะเก่งได้เอง “แต่การเป็นคนเก่งยากที่จะเป็นคนดี” และเมื่อผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรม หรือคุณค่าความเป็นมนุษย์

๔.๒ วิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ พบว่า ข้อมูลที่ได้เป็นไปตามเป้าหมาย ซึ่งมุ่งเน้นด้านการเพิ่มผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของนักเรียน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ฐานข้อมูลงานวิจัย ในการการสื่อสารเชิงพุทธและทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสร้างข้อสรุปจากการวิเคราะห์เนื้อหา (content Analysis) จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth interview) ซึ่งได้นำกรอบแนวคิด ทฤษฎีมาสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อยืนยันองค์ประกอบและตัวชี้วัดโดยใช้แบบประเมินความเหมาะสมสรุปองค์ประกอบได้ ๕ องค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ ๑ การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอน คือ ผู้สื่อสารทำการสื่อสารบนพื้นฐานของความเข้าใจและรับผิดชอบในการสื่อสารของตน เป็นการสื่อสารที่แต่ละบุคคลสามารถ ฝึกฝนได้ด้วยตนเอง โดยเริ่มที่จากการสื่อสารภายในตนเองก่อนเป็นลำดับแรก การสื่อสารที่ประกอบด้วยสติอยู่ กับปัจจุบัน รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงด้วยความเห็นที่ถูกต้อง ความคิดที่ถูกต้องและมีสมาธิถูกต้อง ไม่ว่าผู้ทำการสื่อสารจะอยู่ในฐานะของผู้ส่งสารหรือผู้รับสาร และไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการ สื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญาโดยยึดหลักธรรมในการจัดการเรียนการสอนโดยสามารถแบ่งตัวชี้วัดได้ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ ๑) สื่อสารตามระดับสติปัญญาของบุคคลว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่างกัน เพื่อที่จะได้เป็นพื้นฐานในการสร้างครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติต่อไป

ตัวชี้วัดที่ ๒) การสื่อสารด้วยหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประกอบด้วย กัลยาณมิตร ๗ ประกอบด้วย

๑. ปิโย คือ ความน่ารัก หมายถึง มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจและสร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง

๒. ครุ คือ น่าเคารพ หมายถึง เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้รู้สึกอบอุ่นใจและเป็นที่ยึดได้

๓. ภาวนีโย คือ น่าเจริญใจ หมายถึง มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอและเป็นที่น่ายกยอกเอาแบบอย่าง

๔. วตตา คือ รู้จักพูดให้ได้ผล หมายถึง รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรทำอะไร คอยให้คำแนะนำตักเตือนและเป็นที่ยอมรับที่ดี

๕. วจนกฺขโม คือ อดทนต่อถ้อยคำ หมายถึง พร้อมรับฟังคำปรึกษาซักถาม อดทนต่อคำล่วงเกิน คำตักเตือนและอดทนฟังได้ไม่เสียอารมณ์

๖. คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา คือ แฉลงเรื่องล้าลึกได้ หมายถึง กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ง่าย

๗. โน จฺฐาเนน นโยขเย คือ ไม่ชักนำไปในอริฐาน หมายถึง ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหล

ตัวชี้วัดที่ ๓) สื่อสารความจริงและเว้นลักษณะมุสาวาท ๔ ประการ

ตัวชี้วัดที่ ๔) ผู้สื่อสารและผู้รับสาร มีความเป็นบัณฑิต สื่อสารด้วยสติบนพื้นฐานของความเข้าใจและเคารพในตนเองและผู้อื่นบนหลักการของเหตุและผลตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ เกิดปัญญาสร้างสรรค์ เข้าใจความจริงตามกฎไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม และนำไปสู่การแก้ปัญหา การกระทำที่ดีงามทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

ตัวชี้วัดที่ ๕) ผู้สื่อสารและรับสาร มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ

ตัวชี้วัดที่ ๖) ปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม ๗”

องค์ประกอบที่ ๒. การสื่อสารในสังคมอย่างมีความสุข คือการเลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสม เมื่อมีการสนทนากันด้วยการพูดในเรื่องที่ควรพูด ที่ควรสนทนา เป็นคำพูดที่จริงเชื่อถือได้ ประสานสามัคคีของคนทั่วไปคือไม่ฟังจากข้างนี้แล้ว ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้ว ไปบอกข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกันหรือส่งเสริมยินดีในความสามัคคีเป็นที่ตั้งโดยแบ่งตัวชี้วัดได้ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ ๑) ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาเป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา มีความรอบคอบในขณะที่ทำการสื่อสารโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ ตนเองและผู้อื่นมีความสุข ยึดหลักกัลยาณมิตรธรรม หลักสัปปุริสธรรม เบญจศีลและเบญจธรรม หลักอริยสัจ หลักไตรลักษณ์ บนพื้นฐานของสัมมาทิฐิ คุณค่าแท้และประโยชน์ที่แท้จริง ส่วนปัญหาการสื่อสารเกิดจากอคติ และขาดการพิจารณาด้วยเหตุผลก่อนเชื่อข้อมูล ข่าวสาร ควรยึดหลักหลักโยนิโสมนสิการ กาลามสูตร และปรโตโฆสะ การสื่อสารเพื่อสันติ

ตัวชี้วัดที่ ๒) ประพฤติสุจริตต่อกัน “สื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจาซึ่งเป็นทางสายกลางในมรรคมีองค์ ๘ คือ วชิสุจริต ๔ อย่าง ๑) เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ ๒) เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด ๓) เจตนางดเว้นจากการพูดหยาบ ๔) เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และหลักวาจาสุภาสิต คือ ๑) พูดถูกกาล ๒) พูดคำจริง ๓) พูดคำอ่อนหวาน ๔) พูดคำมีประโยชน์ และ ๕) พูดด้วยเมตตาธรรมไม่มีอคติ”^{๒๖}

ตัวชี้วัดที่ ๓) แบ่งปันประโยชน์แก่สาธารณชน เป็นการสื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจา ๕ ประการ ได้แก่ ๑) สัจจะ ได้แก่ เรื่องที่จะเสนอต่อมวลชนนั้น ต้องเป็นเรื่องจริง เสนอหรือส่งสารตามความเป็นจริง

ตัวชี้วัดที่ ๔) การสื่อสารด้วยความจริงใจ พูดตามหลักสัมมาวาจาต้องละเว้นวจีทุจริต วจีทุจริตเป็นวจีกรรม การกระทำไม่ดีทางวาจา เป็นความประพฤติชั่วด้วยวาจาหรือประพฤติชั่ว

ตัวชี้วัดที่ ๕) สื่อสารเพื่อสร้างสัมพันธ์และสร้าง เป็นการสื่อสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและของแต่ละบุคคล ความเชื่อมั่นในกฎของการกระทำ ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการสื่อสารกับตนเอง และการสื่อสารกับบุคคลอื่น การเพียรพยายามสื่อสารไปในทางที่ดี เพียรระวังที่จะไม่สื่อสารไปในทางที่ไม่ดี เป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา มีความรอบคอบในขณะที่ทำการสื่อสารโดยมีเป้าหมาย

องค์ประกอบที่ ๓. สื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคี คือการสื่อสารบนพื้นฐานแห่งความเชื่อมั่นในแต่ละบุคคลที่เชื่อมั่นในกฎของการกระทำซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย การสื่อสารควรเป็นไปในทางดี ไม่ผิด

^{๒๖} สัมภาษณ์, วีรัตน์ ภูทองเงิน, ๒๓ สิงหาคม, ๒๕๖๕.

ศีลธรรม ควรระวังคำพูด น้ำเสียง หรือท่าทางการสื่อสารไปในทางที่ไม่ดี ด้วยสติ ด้วยปัญญา ในขณะที่ทำการสื่อสาร โดยแบ่งตัวชีวิตได้ดังนี้

ตัวชีวิตที่ ๑ สื่อสารบนพื้นฐานแห่งความเชื่อมั่น เป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา มีความรอบคอบในขณะที่ทำการสื่อสารโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ ตนเองและผู้อื่นมีความสุข โยนิโสมนสิการ กาลามสูตร และปรัโตโฆษะ การสื่อสารเพื่อสันติ ตามหลักไตรสิกขา และตัวชีวิตการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อสร้างความปรองดอง ประกอบด้วย สังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔”^{๒๗}

ตัวชีวิตที่ ๒ สื่อสารผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ สื่อสารผ่านการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการสัมผัสทางกายและทางใจ เมื่อเราได้รับการสื่อสารมาแล้ว ก็ต้องนำมาวิเคราะห์และปรับใช้กับการดำรงชีวิตต่อไป อย่าด่วนตัดสินใจ อย่าด่วนเชื่อ ต้องตามหาเหตุผลและหลักความเป็นจริงก่อน เมื่อได้ข้อมูลที่แน่นอนจึงค่อยนำมาปรับใช้กับการใช้ชีวิต เพื่อความไม่ประมาท ตามหลักพระพุทธศาสนา”^{๒๘}

ตัวชีวิตที่ ๓ ถ่ายทอดแก่ผู้อื่นเพื่อนำสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามทั้งกาย วาจา ใจ การสื่อสารในการดำเนินเชิงพุทธ สื่อสารเพื่อความสันติและความปรองดองในการปฏิบัติงาน การสื่อสารที่ดีต้องเป็นไปเพื่อให้ บรรลุเป้าหมายของตนเองและไม่กระทบต่อเป้าหมายของผู้อื่น อีกทั้งเป็นการสื่อสารที่เกื้อกูล

ตัวชีวิตที่ ๔ สื่อสารด้วยสติและปัญญา เป็นการสื่อสารเพื่อสันติ การสื่อสารที่ดีต้องเป็นไปเพื่อให้ บรรลุเป้าหมายของตนเองและไม่กระทบต่อเป้าหมายของผู้อื่น อีกทั้งเป็นการสื่อสารที่เกื้อกูล ประโยชน์ต่อผู้อื่นและส่วนรวมได้ ผู้สื่อสารและผู้รับสารจึงจำเป็นต้องนำหลักธรรมสำหรับ การสื่อสารเชิงพุทธไปใช้ใน ถ่ายทอดแก่ผู้อื่นเพื่อนำสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามทั้งกาย วาจา ใจ ตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา รูปแบบการสื่อสารเชิงพุทธจึงต้องเป็นไปตามแนวทางของ การประพฤติปฏิบัติที่ดีในระดับของ ศีล สมาธิ และปัญญา

ตัวชีวิตที่ ๕ สื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจา มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การแก้ปัญหิต่างๆ โดยไม่เผชิญหน้ากัน คลีคลาย ปัญหาและแสวงหาทางออกร่วมกันอย่างสันติสภาพความเป็นอยู่ในสังคมมีเสถียรภาพ และ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่มีความเสี่ยงในชีวิตและทรัพย์สิน ได้รับความคุ้มครอง จากเจ้าหน้าที่ ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประเทศและโลกมีสันติภาพ ปราศจากสงคราม และความรุนแรง หยุดยั้งวงจรความรุนแรง ลดความขัดแย้งและความหวาดกลัวที่รุนแรง มี สันติธรรม ดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่ด้วยกันอย่างสันติ ปราศจากความขัดแย้ง มีความทรงจำที่ตีร่วมกันทั้งในระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับชาติ และระดับโลก

จากองค์ประกอบที่ ๓ อาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารที่ต้องสามารถนำมาใช้ในชีวิตต่อไปได้ เป็นการสื่อสารผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ สื่อสารผ่านการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการสัมผัสทางกายและทางใจ เมื่อเราได้รับการสื่อสารมาแล้ว ก็ต้องนำมาวิเคราะห์และปรับใช้กับการดำรงชีวิตต่อไป อย่าด่วนตัดสินใจ อย่าด่วนเชื่อ ต้องตามหาเหตุผลและหลักความเป็นจริงก่อน เมื่อได้ข้อมูลที่แน่นอนจึงค่อยนำมาปรับใช้กับการใช้ชีวิต เพื่อความไม่ประมาท ตามหลักพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบที่ ๔. การสื่อสารเพื่อรู้เท่าทันสื่อ ในแหล่งเรียนรู้ที่น่าเชื่อถือ รวมถึงเปิดโอกาสรับฟัง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ทั้งภายในครอบครัว หรือภายในชั้นเรียน ซึ่งจะเป็นการแชร์ประสบการณ์ความเข้าใจในมุมมองของแต่ละคนที่มีไม่เหมือนกัน ทำให้สามารถตกผลึกข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงต่าง ๆ และหาได้ว่าข้อมูลเหล่านั้นมีความจริงเท็จมากน้อยแค่ไหน ก่อนที่จะตัดสินใจเลือกรับหรือเชื่อในข้อมูลเหล่านั้น ในอนาคตรูปแบบในการนำเสนอของสื่อต่าง ๆ นั้น อาจมีรูปแบบที่แตกต่างจากที่เป็นอยู่ในตอนนี้แทบ

^{๒๗} นายพิพนธ์ อินทร์แก้ว

^{๒๘} นายวิสิทธิ์ ชันเงิน

จะโดยสิ้นเชิง และอาจจะสามารถเข้าถึงผู้ใช้ได้รวดเร็วกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้นแทนที่จะมัวมาปิดช่องทางรับสื่อเพื่อป้องกันสื่อที่ไม่เหมาะสมมาถึงตัวของเด็กและเยาวชน สู้ให้เขามีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อสื่อต่าง ๆ

การรู้เท่าทันสื่อ คือ “การเลือกรับและใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร โดยสามารถคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล จำแนกความจริงออกจากความเห็น และสามารถประเมินคุณภาพและความน่าเชื่อถือของเนื้อหาได้ด้วยตนเอง มุ่งหวังให้สามารถรู้เท่าทันเนื้อหาที่สื่อนำเสนอ และดูแลตนเองได้ในระดับที่สามารถแยกแยะได้ ไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ และเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางองค์ความรู้ให้แก่ผู้รับสารให้เกิดการป้องกันตัวเองจากการถูกโน้มน้าว ชักจูง หรือบิดเบือนข้อเท็จจริง ตลอดจนทำให้สามารถวิเคราะห์แยกแยะข้อเท็จจริงออกจากข้อคิดเห็นที่สอดแทรกมาในข้อมูลข่าวสารได้โดยแบ่งตัวชีวิตได้ดังนี้

ตัวชีวิตที่ ๑. ตระหนักรู้และเจตนาของสื่อคือ การเปิดรับสื่อด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เพื่อรับรู้ถึงภาพรวมทั้งหมดของสื่อ

ตัวชีวิตที่ ๒. ตีความสื่อหลังจากเปิดรับสื่อ การเปิดรับสื่อ การวิเคราะห์สื่อ คือ การแยกแยะองค์ประกอบต่าง ๆ ในการนำเสนอของสื่อเหล่านั้นว่ามีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร

ตัวชีวิตที่ ๓. สร้างสมรรถนะการเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีสำนึกและสติ คือ การตีความสื่อหลังจากเปิดรับสื่อไปแล้ว เพื่อทำความเข้าใจในสิ่งที่สื่อนำเสนอ

ตัวชีวิตที่ ๔. สร้างสมรรถนะการเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีสำนึกและสติคือ การประเมินค่าคือการประเมินค่าสิ่งที่สื่อแนะนำเสนอว่ามีคุณภาพและคุณค่ามากน้อยเพียงใด

ตัวชีวิตที่ ๕. ภูมิคุ้มกันที่ดีต่อสื่อ คือ การใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ คือการนำสิ่งที่เราวิเคราะห์ไปใช้ประโยชน์ เลือกรับสื่อเป็น สามารถส่งสารต่อและมี ปฏิกริยาตอบกลับสื่ออย่างเหมาะสมได้ สิ่งที่ต้องสอนให้เด็กและเยาวชนรู้เท่าทันสื่อ นั้น พ่อแม่ผู้ปกครอง และครูผู้สอน ต้องสอนให้เด็กและเยาวชนคิด และตั้งข้อสงสัยกับข้อมูลต่าง ๆ ที่มีเข้ามาอยู่เสมอ โดยต้องมีความเคลือบแคลงสงสัยไว้ก่อนในข้อมูลต่าง ๆ ที่พบและนำความสงสัยเหล่านั้นไปสอบถามผู้รู้ หรือหาข้อมูลต่าง ๆ ในแหล่งเรียนรู้ที่น่าเชื่อถือ รวมถึงเปิดโอกาสรับฟัง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ทั้งภายในครอบครัว หรือภายในชั้นเรียน ซึ่งจะเป็นการแชร์ประสบการณ์ ความเข้าใจในมุมมองของแต่ละคนที่มีไม่เหมือนกัน ทำให้สามารถตกผลึกข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงต่างๆ และหาได้ว่าข้อมูลเหล่านั้นมีความจริงเท็จมากน้อยแค่ไหน ก่อนที่จะตัดสินใจเลือกรับหรือเชื่อในข้อมูลเหล่านั้น

จากองค์ประกอบและตัวชีวิตของการวิเคราะห์องค์ประกอบของนวัตกรรมการสื่อสารสามารถแบ่งตามตารางได้ดังนี้

องค์ประกอบ	ตัวชีวิต
๑. การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอน	๑. สื่อสารตามระดับสติปัญญาของบุคคลว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่างกัน
	๒.) การสื่อสารด้วยหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการด้วย
	๓ สื่อสารความจริงและเว้นลักษณะมุสาวาท ๔ ประการ
	๔ ผู้สื่อสารและผู้รับสาร มีความเป็นบัณฑิต สื่อสารด้วยสติบนพื้นฐานของความเข้าใจ

	๕. สื่อสารและรับสาร มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ
	๖. ปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม ๗”
๒. การสื่อสารในสังคมอย่างมีความสุข	๑. ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาเป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา
	๒ ประพฤติสุจริตต่อกัน “สื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจาซึ่งเป็นทางสายกลางในมรรคมืองค์ 8
	๓ แบ่งปันประโยชน์แก่สาธารณชน เป็นการสื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจา 5 ประการ
	๔ การสื่อสารด้วยความจริงใจ พุดตามหลักสัมมาวาจาต้องละเว้นวจีทุจริต วจีทุจริตเป็นวจีกรรม
	๕ สื่อสารเพื่อสร้างสัมพันธ์และสร้าง เป็นการสื่อสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและของแต่ละบุคคล
๓. สื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคี	๑ สื่อสารบนพื้นฐานแห่งความเชื่อมั่น เป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา
	๒ สื่อสารผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 สื่อสารผ่านการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการสัมผัสทางกายและทางใจ เมื่อเราได้รับการสื่อสารมาแล้ว ก็ต้องนำมาวิเคราะห์และปรับใช้กับการดำรงชีวิตต่อไป
	๓ ถ่ายทอดแก่ผู้อื่นเพื่อนำสู่การประพฤติดีปฏิบัติที่ดีงามทั้งกาย วาจา ใจ การสื่อสารในการดำเนินเชิงพุทธ
	๔ สื่อสารด้วยสติและปัญญา เป็นการสื่อสารเพื่อสันติ การสื่อสารที่ดีต้องเป็นไปเพื่อให้ บรรลุเป้าหมายของตนเองและไม่กระทบต่อเป้าหมายของผู้อื่น
	๕ สื่อสารผ่านการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการสัมผัสทางกายและทางใจ
๔ การสื่อสารเพื่อรู้เท่าทันสื่อ	๑ ตระหนักรู้และเจตนาของสื่อคือ การเปิดรับสื่อด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เพื่อรับรู้ถึงภาพรวมทั้งหมด

	ของสื่อ
	๒ ติความสื่อหลังจากเปิดรับสื่อ การเปิดรับสื่อ การวิเคราะห์สื่อ
	๓ . สร้างสมรรถนะการเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีสำนึกและสติ
	๔ สร้างสมรรถนะการเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีสำนึกและสติ
	๕ ภูมิคุ้มกันที่ติดต่อดูสื่อ คือ การใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ คือการนำสิ่งที่เราวิเคราะห์ไปใช้ประโยชน์ เลือกรับสื่อเป็น สามารถส่งสารต่อและมี ปฏิกริยาตอบกลับสื่ออย่างเหมาะสมได้

จากตารางเบื้องต้น ผู้วิจัย อาจสรุปองค์ประกอบและตัวชี้วัดของการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาการสื่อสารเชิงพุทธ เป็นการบูรณาการพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษากับวิถีพุทธเข้าด้วยกัน เป็น “พื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาการเรียนรู้วิถีพุทธ” เป็นการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานกระบวนการเรียนรู้แบบพหุปัญญา บูรณาการความรู้และคุณธรรมจริยธรรมเชื่อมโยงกับภูมิสังคม ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมไทย รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน สร้างสัมมาชีพ สร้างค่านิยมและจิตสำนึกที่ดี คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม รับผิดชอบต่อสังคม

แนวคิดในการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาการสื่อสารนวัตกรรมเชิงพุทธ นับเป็นแผนแม่บทที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมวิถีพุทธเพื่อรองรับกิจกรรม โดยจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยโมเดล การจัดการกิจกรรมการสื่อสารผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นจากองค์ประกอบและตัวชี้วัดการสื่อสารนวัตกรรมเชิงพุทธได้ดังนี้

ภาพประกอบ แสดงองค์ประกอบของกิจกรรมวิถีพุทธ

๑. ส่งเสริมด้วยจริยธรรม เป็นการเน้นให้ใช้หลักธรรมในการดำเนินการ โดยใช้แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการดำเนินการ โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีมีความรู้ และอยู่ดีมีสุข^{๒๙} ดังนั้น เพื่อให้การขับเคลื่อนดังกล่าวมีความชัดเจน เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรมด้วย “คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ” ที่ควรเร่งปลูกฝังแก่ผู้เรียนดังนี้

๑. ขยัน เป็น ความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ อดทนไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค ความขยันต้องควบคู่กับการใช้ปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายผู้ที่มีความขยัน คือ ผู้ที่ตั้งใจทำอย่างจริงจังต่อ เนื่องในเรื่องที่ถูกที่ควร เป็นคนสู้งาน มีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รักรงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง

๒. ประหยัด คือ การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ ผู้ที่มีความประ หยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตเรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ

๓. ซื่อสัตย์คือ ประพฤติตรง ไม่เอินเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดภัยจากความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ ผู้ที่มีความซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรง หวังต่อหน้าที่ ต่อวิชาชีพ ตรงต่อเวลา ไม่ใช่เล่ห์กล คดโกง ทั้งทางตรงและทางอ้อม รัรรู้หน้าที่ของตนเองและปฏิบัติอย่างเต็มที่ถูกต้อง

๔. มีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเอง และวินัยต่อสังคม ผู้ที่มีวินัย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตนในขอบเขต กฎระเบียบของสถานศึกษา สถาบัน/องค์กร/สังคม และประเทศ โดยที่ตนเองยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจ

๕. สุขภาพ คือ เรียบง่าย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิริยามารยาทที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ ผู้ที่มีความสุขภาพ คือ ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ ไม่ก้าวร้าว รุนแรง วางอำนาจข่มผู้อื่น ทั้งโดยวาจาและท่าทาง แต่ในเวลาเดียวกันยังคงมีความมั่นใจในตนเอง เป็นผู้มีมารยาท วางตนเหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย

๖. สะอาด คือ ปราศจากความมัวหมอง ทั้งกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ความผ่องใส เป็นที่เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น ผู้ที่มีความสะอาด คือ ผู้รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามสุขลักษณะ ฝึกฝนจิตใจมิให้ขุ่นมัว มีความแจ่มใสอยู่เสมอ

๗. สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอารัดเอา

^{๒๙} สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเปียบ ธิรญาณิ, ประธานบริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉวีศรีสะเกษ,

เปรียบเทียบ เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้ เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์

๘. มีน้ำใจ คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทร เอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ผู้ที่มีน้ำใจ คือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม

(๒) ไตรสิกขากับธรรมะประจำสัปดาห์ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีหลักการที่สำคัญดังนี้ คือ ประการแรกต้องสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นมาก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิเกิดขึ้นพร้อมมูลก็จะเป็นเหตุทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิด กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาที่ดำเนินการได้

“เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ก็มีการวัดผลและประเมินผล การศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ชัดเจนในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นสำหรับการศึกษาไว้คือความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการดำเนินการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมากขึ้นเท่าไร”^{๓๐}

ภาพประกอบการสร้างนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธโรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล

“สัมมาทิฐิก็จะยิ่งเพิ่มพูนงอกงามมากขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ นอกจากนี้ปัจจัยภายนอกที่ดี ปัจจัยที่ถูกต้องดีงามปัจจัยภายนอกที่วุ่นวายจะเป็นสิ่งทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ก็ต้องเกิดจากแหล่งที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา เกิดความเลื่อมใส ให้ความเชื่อถือไว้วางใจ”^{๓๑}

^{๓๐} สัมภาษณ์ แมชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, ประธานบริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีศรีสะเกษ, ๗ เมษายน ๒๖๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ แมชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, ประธานบริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุมณีศรีสะเกษ, ๗ เมษายน ๒๖๕.

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยมองว่าการนำไตรสิกขามาใช้ในการสื่อสารเป็นปรับเปลี่ยนมุมมองหรือวิธีคิด โดยการปรับเปลี่ยนจากวิธีคิด Teacher Center เป็น Human Center จัดกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ผู้เรียนเป็นหลัก และใช้ความเป็นมนุษย์เป็นหลัก เรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เป็นการจัดการศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคล แต่ละชุมชน

ลักษณะสามด้านของไตรสิกขา คือ ฐิ ฐีน และเบิกบาน ถ้านำมารวมกันแล้วจะเป็นแก่นที่เรียกว่าปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาในจิตใจให้ตั้งงาม สุข สดใสมีพลังเข้มแข็งด้วยสมาธิโดยการสื่อสารและพฤติกรรมอย่างเกื้อกูลกันฐานคิดในการพัฒนาสถานศึกษา เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมวิถีพุทธ ที่มีขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมการศึกษา ซึ่งเป็นขั้นตอนของการสำรวจว่าในทางวิชาการโดยใช้หลักการพื้นฐานตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดพื้นที่นวัตกรรมศึกษานำร่อง เพื่อให้ได้แนวคิดและแนวทางที่จะนำพัฒนานวัตกรรมศึกษานำร่องและมาแก้ปัญหาด้านการศึกษา พร้อมทั้งพัฒนาให้เป็นพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถี กำหนดนวัตกรรมวิถีพุทธให้ชัดเจน ผู้สื่อสารจะต้องเป็นคนศึกษา ค้นคว้าตามหลักการและวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเป็นแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนตามวิถีพุทธเป็นสำคัญ โดยนำมาผสมผสานกับความรู้ ทักษะ ความคิดและประสบการณ์ของครู กำหนดเป็นกรอบแนวคิดของกระบวนการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้วิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วย สื่อการสอน วัสดุอุปกรณ์ เทคนิค วิธีการ กระบวนการ ที่บูรณาการวิถีพุทธ เพื่อใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาผู้เรียนให้ได้ตามความต้องการและยังสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ด้วย

(๔) กิจกรรมวันสำคัญ เป็นการเชื่อมโยงวิถีชีวิต หรือวิถีชุมชน พื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธ จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการส่งเสริมนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ ซึ่งจะต้อง การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียน หรือชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธโดยผ่านกิจกรรมทางศาสนา

(๕) บูรณาการทุกกลุ่มสาระ นอกจากจะเป็นการสร้างพุทธวิธีการสื่อสารแล้ว การบูรณาการกลุ่มสาระ ยังต้องมี กิจกรรมที่นับเป็นกิจกรรมทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากรที่หลากหลายต่อไป

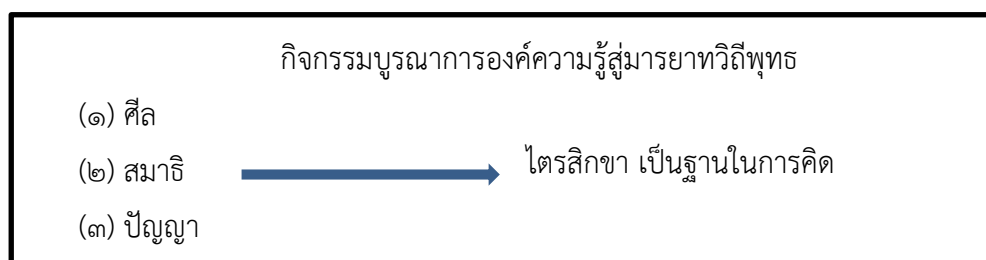
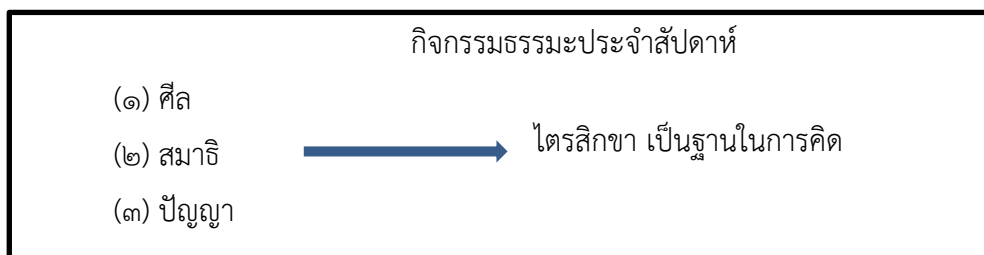
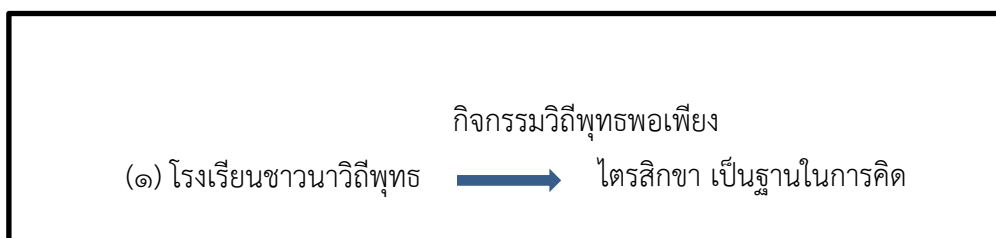
นอกจากการพัฒนาแล้วยังมีกระบวนการที่จะนำไปสู่พัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ โดยผู้วิจัยแจกจ่ายละเอียดดังนี้

การทำให้อุเป็นตัวอย่าง กระบวนการในพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธ จะมีการนำเสนอคลิป วิดีโอ ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเป็นต้นแบบ หรือเป็นตัวอย่าง เพื่อให้ผู้มาศึกษาได้เห็นเป็นต้นแบบ

เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องซึ่ง มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทั้งด้านการนำเสนอ และการพัฒนาทางด้านวิชาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธทั้งสองแห่งที่จะนำไปสู่การเกิดเป็นอัตลักษณ์พื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธ ซึ่งเป็นการบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามาให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ และในตัวของผู้เรียนและผู้ที่สนใจ

การศึกษานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ โดยผู้ทรงคุณวุฒิได้ตั้งข้อสังเกตว่าสภาพพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธนั้น ควรเป็นอย่างไร

โดยการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรม เป็นรูปแบบการเรียนรู้แนว ซึ่งจากการสังเคราะห์พื้นที่นวัตกรรมวิจัย ได้ทำการสังเคราะห์กิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา สามารถสรุปกิจกรรมที่จะดำเนินการได้เป็น ๓ กิจกรรมที่ทำให้การดำเนินการพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธ ประสบผลสำเร็จและเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน โดยแบ่งออกเป็น ๓ Module ดังนี้

จากการวิเคราะห์กิจกรรมวิถีพุทธในการสื่อสาร ๓ กิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมแนวความคิดสร้างสรรค์ด้านสื่อสารเชิงพุทธที่สอดคล้องกับการเรียนรู้วิถีพุทธ ทั้งนี้กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนวัตกรรมทางการสื่อสารเชิงพุทธ ต้องสร้างและพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาอย่างเป็นองค์รวม ในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาในทิศทางเดียวกันด้วยเครื่องมือนวัตกรรมทางการศึกษาและหลักพุทธธรรมเข้าด้วยกันเกิดการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการเชื่อมโยงสู่หลักไตรสิกขา

๔.๓ แนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

การสื่อสารถือว่าเป็นนวัตกรรมแห่งการเรียนรู้ว่าต้องปรับปรุงตนอย่างไรในช่วงของการเปลี่ยนยุคโลกาภิวัตน์ การขยายตัวรวดเร็วของเทคโนโลยี ทำให้สถานศึกษาต่างๆมีโอกาสมากขึ้นในการได้รับผลประโยชน์จากความรู้และแนวคิดใหม่ๆซึ่งได้มีการถ่ายทอดข้ามพรมแดนจากสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งจะก่อให้เกิดความตื่นตัวในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมาเพื่อสอดแทรกองค์ความรู้และประสบการณ์จากผู้ส่งสารให้อีกฝ่ายได้รับและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ในปัจจุบัน การเรียนรู้ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความผาสุกในอนาคต อนึ่งการเรียนรู้มีคุณค่าที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ ภารกิจและเงื่อนไขทางสังคมซึ่งจะนำไปสู่แนวทางแห่งการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารการสื่อสารเชิงพุทธ โดยเฉพาะการพูด เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ดังปรากฏในข้อธรรมมากมาย ซึ่งต้องใช้หลักการพูด การสนทนา การบรรยาย

พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพูดอย่างยิ่ง ซึ่งปรากฏในศีลของพุทธบริษัททุกระดับ ปรากฏในพุทธวจนะ ปรากฏในหลักธรรมหมวดต่างๆพุทธภาษิต ซึ่งในที่นี่จะนำมาประมวลไว้ และเพื่อศึกษาถึงหลักการพูดที่มีอยู่พระพุทธศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงหลักธรรมคำสอนซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการพูดไว้มากมาย ทั้งที่ได้บัญญัติไว้โดยตรง และหนทางปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์ คือ อริยมรรค “สัมมาวาจา” ทรงตรัสว่ากุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาวาจาเป็นปัจจัยซึ่งจะนำไปสู่แนวการสร้างนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธด้วย หลักคำสอนต่างๆ ของพระพุทธศาสนามีการสอดแทรกธรรมไว้ในกระบวนการศึกษาดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ เพิ่มพลังความคิด

พลังความคิดเป็นปัจจัยการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ที่ผู้สอนให้ความสำคัญและกระตุ้นให้ผู้เรียนให้กระบวนการคิด (คิดพื้นฐาน) (คิดขั้นสูง) ในระหว่างที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆอย่างเป็นขั้นตอนและระบบ

“พลังความคิดคือ ความคิดที่ดี ความคิดที่เป็นรากฐานของการเรียนรู้เป็นความคิดที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ”^{๓๒}

“การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เริ่มต้นจากการพัฒนาผู้เรียนให้มีพลังความคิดด้วยการกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ การเห็นคุณค่าของตนเอง ความเชื่อมั่นของตัวนักเรียนเองที่จะสร้างศักยภาพในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆอย่างมีความสุข”^{๓๓}

“ผู้สอนยุค New normal ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังความคิดของผู้เรียนเพราะการเรียนรู้ของผู้เรียนยุคใหม่จะสร้างสรรค์นวัตกรรมได้ ผู้เรียนต้องมีพลังทางความคิดเป็นศักยภาพของตนเอง มีจินตนาการสร้างสรรค์ การคิดวิเคราะห์การคิดแก้ปัญหาตลอดจนการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่จำเป็นต้องใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมทั้งสิ้น”^{๓๔}

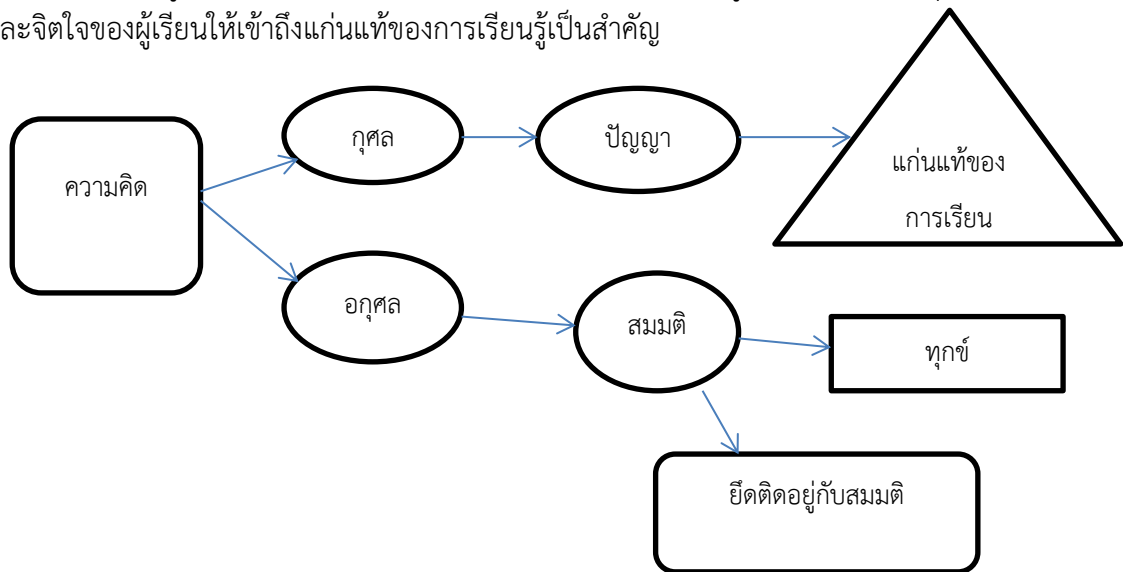
การเพิ่มพลังความคิดเพื่อให้นักเรียนเกิดกุศลจะเป็นการนำไปสู่การมีปัญญาที่จะทำให้เกิดความสุขในการเรียนรู้ เป็นความคิดที่พึงปรารถนาเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ส่วนความคิดที่เป็นกิเลส เป็นอกุศล ความคิดนั้นจะยึดติดอยู่กับสิ่งสมมติไม่ใช่แก่นแท้ของการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีมีความสุข เป็นทุกข์

^{๓๒} สัมภาษณ์. นางศรีวัฒนา นวลศิริ, วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๕.

^{๓๓} ประชุมกลุ่มย่อยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิโรงเรียน

^{๓๔} สัมภาษณ์, นายชนาวุธ คงดีวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๕.

ไม่ยั่งยืน ไม่นำไปสู่การสร้างสรรคสิ่งดีงามให้กับสังคม ดังนั้นการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์จึงมุ่งพัฒนาความคิด และจิตใจของผู้เรียนให้เข้าถึงแก่นแท้ของการเรียนรู้เป็นสำคัญ

แผนภาพประกอบ พลังความคิดของนวัตกรรมการสื่อสารที่นำสู่การเรียนรู้

สติ เป็นปัจจัยส่งเสริมความคิดที่จะทำให้กระหนักรู้ถึงคุณค่าของการเรียนรู้ การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์จะนำไปสู่การมีปัญญารู้คิด ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในรัชกาลที่๙ผู้สอนจัดการเรียนรู้ให้ปฏิบัติกิจกรรมอย่างมีจิตใฝ่ใจจดใจจ่อเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนให้ความสนใจซึ่งจะช่วยให้เกิดประสิทธิภาพและส่งเสริมให้เกิดพลังความคิดตอนหนึ่งว่า

“ความคิดนั้นเปรียบเสมือนวัวที่ขบออกจากหลักไปหาอาหารไม่สามารถควบคุมตนเองให้อยู่กับที่หรือจุดที่เจ้าของวัวต้องการได้จึงทำให้เจ้าของวัวต้องหาเชือกมาผูกวัวไว้กับหลักเพื่อดึงวัวไม่ให้ไปในที่ต่างๆอย่างไร้เป้าหมาย”^{๓๕}

“เวลานั้นเปรียบเสมือนความคิดของผู้เรียนที่ส่อสายไปอย่างไร้ทิศทางไม่สามารถควบคุมตนเองให้อยู่กับการเรียนรู้ได้ ส่วนสตินั้นเปรียบเสมือนเชือกที่ผูกคอวัวที่คอยดึงรั้งความคิดของผู้เรียนให้อยู่กับกิจกรรมการเรียนรู้”^{๓๖}

ดังนั้นหากการเรียนรู้ใดๆ ไม่ให้ความสำคัญกับการมีสติรู้ตัวอยู่กับ กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนแล้ว การเรียนรู้นั้นจะเป็นความสูญเปล่าคือผู้เรียนไม่เกิดการเรียนรู้เพราะขาดความรู้ความเข้าใจเชิงลึก (Deep learning) นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการมีสติรู้ตัวของผู้เรียน ในระหว่างปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ที่การเรียนรู้นั้นจะทำให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์และต่อยอด เป็นนวัตกรรมได้

^{๓๕} ประชุมคณะกรรมการผู้ทรงร่วมกับคณะวิจัย วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๕.

^{๓๖} ประชุมคณะกรรมการผู้ทรงร่วมกับคณะวิจัย วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๕.

ภาพประกอบ การมีสติด้วยการเรียนรู้ ที่มา ธรรมบรรยาย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตโต)

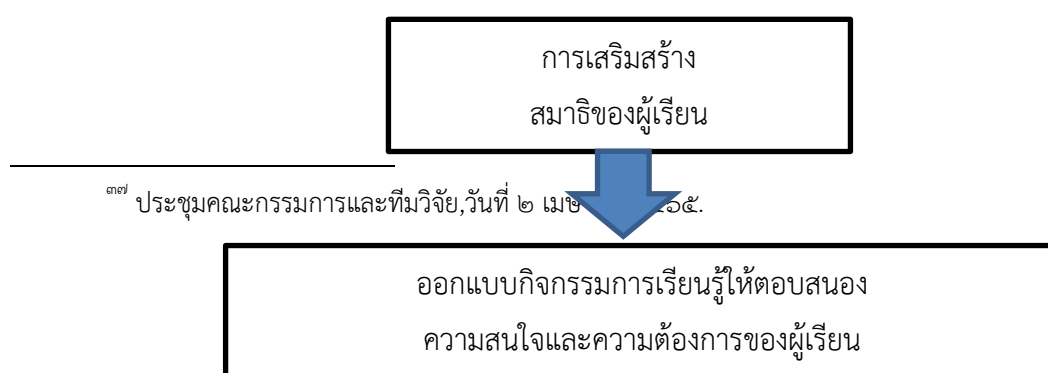
๔.๓.๒ สนับสนุนบทบาทผู้สอนในการเสริมสร้างสมาธิของผู้เรียน

สมาธิ (Concentration) หมายถึงการมีจิตใจจดจ่อตั้งมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นระยะเวลาอันมีความแน่วแน่อยู่กับสิ่งนั้น ไม่วอกแวก ไม่ส่อส่าย เช่น สมาธิในการอ่านหนังสือสมาธิในการเล่นกีฬา หรือสมาธิในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นต้น สมาธิเป็นพลังทางจิตที่ส่งเสริมให้การใช้พลังทางความคิดมีประสิทธิภาพสูง ยังมีสมาธิมากเท่าใดการคิดยิ่งมีประสิทธิภาพมากเท่านั้นสมาธิส่งผลช่วยเพิ่มพลังการเรียนรู้๓ ประการ ดังนี้

- ช่วยเพิ่มพลังจิต จิตจะมีพลังมากเมื่อมีสมาธิยิ่งมีสมาธิ มากเท่าใดจิตจะมีพลังมากเท่านั้น
- ช่วยให้จิตมีความสุขและผ่อนคลายเมื่อจิตผ่อนคลายจะเอื้อให้เกิดการคิดมีประสิทธิภาพเอื้อต่อการใช้ปัญญา
- ตั้งมั่นแน่วแน่ ทำให้การคิดมีประสิทธิภาพไม่ว่าจะใช้การคิดลักษณะใดโดยเฉพาะการคิดขั้นสูง

“สมาธิเป็นปัจจัยของความคิดสร้างสรรค์การคิดสร้างสรรค์จะมีประสิทธิภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้สมาธิในการคิด เพราะจะทำให้สมองมีพลัง ผู้เรียนที่มีสมาธิจะคิดสร้างสรรค์ได้ดีกว่าผู้เรียนที่ขาดสมาธิ”^{๓๗}

ลดพฤติกรรมรบกวนสมาธิของผู้เรียนระหว่างที่ผู้เรียนกำลังปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้หรือการใช้กระบวนการคิด เช่น ตั้งคำถามผู้เรียนตลอดเวลา เป็นต้น การที่ผู้เรียนเงิบไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนไม่คิดดังแผนภาพดังนี้

^{๓๗} ประชุมคณะกรรมการและทีมวิจัย, วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๖๕.

ภาพประกอบบทบาทผู้สอนในการเสริมสร้างสมาธิของผู้เรียน

๔.๓.๓ สนับสนุนพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normal

New Normal คือสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่แต่เดิมเป็นสิ่งที่ ไม่ปกติ ผู้คนไม่คุ้นเคย ไม่ใช่มาตรฐาน ต่อมาเมื่อเหตุหรือเกิดวิกฤติบางอย่างจึงมีการเปลี่ยนแปลงทำให้สถานการณ์หรือปรากฏการณ์นั้น กลายเป็นสิ่งที่ปกติ และเป็นมาตรฐาน การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normal เป็นการเรียนรู้สถานการณ์ ที่ไม่คุ้นเคย (ขณะที่เขียนหนังสือนี้อยู่ในช่วงการระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ หรือ COVID-๑๙) ทั้ง ผู้สอนและผู้เรียนต้องมีการปรับตัวในการเรียนรู้โดยปรับเปลี่ยนจากวิธีการเรียนรู้แบบเดิมๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่ คุ้นเคยไปสู่วิธีการใหม่ที่ไม่คุ้นเคยแต่ยังคง มีเป้าหมายเหมือนเดิมคือการเรียนรู้เชิงลึก รู้จริง รู้ชัด

“การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญและยิ่งใหญ่เพราะเป็นสิ่งเดียวที่ไม่ว่าจะเกิดวิกฤติที่รุนแรงเพียงใดจะไม่มี ใครมาพรากการเรียนรู้ไปจากผู้เรียนได้ผู้เรียนมีผู้สอนเป็นโค้ชทางการเรียนรู้ (Learning coach) ที่ให้คำชี้แนะ ให้คำปรึกษา ใช้คำถามกระตุ้น ให้ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดขั้นสูง ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ออนไลน์ที่ ตอบสนอง ความต้องการของผู้เรียน”^{๓๘}

“ การเรียนรู้ในสภาวะ New Normal มีลักษณะสำคัญได้แก่ ๑) การให้ความสำคัญกับการดูแล สุขภาพอนามัย ๒) สุขอนามัยจะเป็นพหุตินิสัยของคน ในส่วนรวม ๓) การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ ๔) การ

^{๓๘} ประชุมกลุ่มกับคณะกรรมการพร้อมทีมวิจัย วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๕.

ดำรงชีวิตในเศรษฐกิจพอเพียง การอยู่กับธรรมชาติและเศรษฐกิจพอเพียง เป็นวิถีการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นความพอเพียงด้านจิตใจ ธรรมชาติที่สำคัญที่สุดคือ “พอ” ไมโลภ สร้างความพอดี ความสมเหตุสมผลให้กับตัวเองแล้วทั้งผู้สอนและผู้เรียน จะพบความสุขที่แท้จริง”^{๓๙}

การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้(Learning culture) ที่พัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะกระบวนการเรียนรู้(Learning process skills) ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าความรู้ที่อาจจะล้าสมัยได้เมื่อเวลาผ่านไป ซึ่งเป็นการเรียนรู้ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตน บนพื้นฐานของการมีความรู้เชิงลึกและคุณธรรมจริยธรรม แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	ประยุกต์สู่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์
ความพอประมาณ	ออกแบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับระดับความรู้ความสามารถและธรรมชาติของผู้เรียนเหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม
ความมีเหตุผล	ออกแบบการเรียนรู้ให้มีความเชื่อมโยงกันระหว่างจุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้
การมีภูมิคุ้มกัน	ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้หลากหลายมีแผนการดูแลช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้เป็นรายบุคคล ในกรณีที่ผู้เรียนไม่สามารถเรียนรู้ได้ตามกิจกรรมที่กำหนดไว้ตามปกติ
ความรู้เชิงลึก	ออกแบบการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในแก่นสาระ (main concept) รู้จริง รู้ซึ้งนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้จริง
คุณธรรมจริยธรรม	บูรณาการคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมอันดีงามไปกับกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติในคุณธรรมจริยธรรมที่ต้องการพัฒนา

ตาราง การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๓.๔ เพิ่มความรู้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรม

ความรู้เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าจินตนาการหรือความคิดสร้างสรรค์ผู้สอนควรโค้ชผู้เรียนให้ตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ ฝึกผู้เรียนให้คิดและทำ บนพื้นฐานของความรู้ที่เป็นปัจจุบันและถูกต้อง มีทักษะในการแสวงหาความรู้ ทักษะการถอดบทเรียน (Lesson-Learned) เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และทักษะในการสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากการลงมือปฏิบัติ ทักษะการต่อยอดองค์ความรู้และนวัตกรรมทั้งนี้เพื่อให้

^{๓๙} สัมภาษณ์. นางรติมา จิตรแมน วันที่ ๒๐ เมษายน. ๒๕๖๕.

ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ใหม่ได้ด้วยตนเองซึ่งต้องอาศัย การมีความรู้เชิงลึกซึ่งความรู้เชิงลึก หรือ Deep Learning ในการเรียนรู้แบบ Active Learning ผู้การสร้างสรรค์นวัตกรรมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ ๓ ระยะ ได้แก่ ความรู้ที่มีอยู่ก่อนการปฏิบัติ(สำคัญมาก) ความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติและ ความรู้ที่ได้รับหลังการปฏิบัติ ความรู้ทั้ง ๓ ระยะนี้หากนำมาสังเคราะห์เข้าด้วยกันจะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า**ความรู้ใหม่**

ความรู้ก่อนการปฏิบัติ

“ความรู้ที่มีอยู่ก่อนการลงมือปฏิบัติหมายถึงความรู้ที่ผู้เรียนมีอยู่เดิม และหมายความรวมถึงความรู้ที่ผู้เรียนสืบค้นเพิ่มเติมเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบนวัตกรรม (Innovation design) ให้สมบูรณ์มากที่สุด ความรู้ในส่วนนี้มีความสำคัญมากที่สุดในการสร้างสรรค์นวัตกรรมเพราะเป็นความรู้ที่ใช้เป็นต้นทุนของการคิดเชิงออกแบบ (Design thinking) หากความรู้ในส่วนนี้ไม่เพียงพอ พรำมัว ไม่ชัดเจนจะส่งผลทำให้ผู้เรียนไม่สามารถพัฒนานวัตกรรมได้ตลอดรอดฝั่งเพราะทำไปแล้ว เกิดข้อผิดพลาดเนื่องจากมีความรู้ไม่เพียงพอ”^{๔๐}

ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ตามแนวทาง Active learning ในลักษณะที่ให้ผู้เรียนสร้างสรรค์นวัตกรรมให้ผู้สอนช่วยให้ผู้เรียนเตรียมความรู้ก่อนการลงมือปฏิบัตินี้ให้พร้อมมากที่สุดเสียก่อน ก่อนที่จะเริ่มลงมือปฏิบัติเพื่อให้ผู้เรียน มีคุณลักษณะใฝ่เรียนรู้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้กระทำสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานของความรู้ซึ่งหลายครั้งที่ผู้สอนให้ผู้เรียนสร้างสรรค์นวัตกรรมโดยที่ยังมีความรู้ ไม่เพียงพอแล้วทำให้ผู้เรียนเสียโอกาสในการนำความรู้มาออกแบบนวัตกรรม แล้วจะใช้วิธีการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูกในระหว่างที่ลงมือปฏิบัติโดยไม่จำเป็นสิ่งนี้จะทำให้ติดเป็นนิสัยการเรียนรู้ (Learning habits) แบบไม่เตรียมความพร้อม ไม่มีการวางแผน ซึ่งจะเป็นอุปสรรคในการก้าวไปสู่ระดับต่อไป

ความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติ

ความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างการลงมือปฏิบัติหมายถึงความรู้ที่เกิดขึ้น ในขณะที่ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ความรู้ในระยะนี้เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงระหว่างการสร้างสรรค์นวัตกรรมและมีลักษณะเป็นความรู้ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้คาดคิดไว้ล่วงหน้า

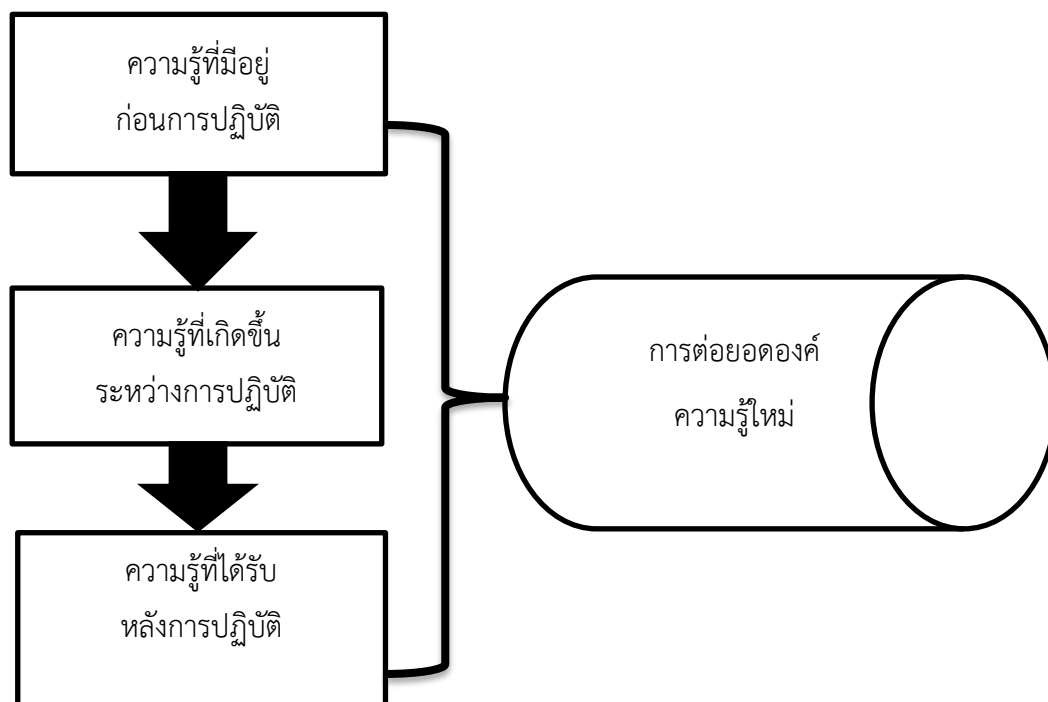
“ความรู้ในระยะนี้เกิดจากการที่ผู้เรียนสังเกตปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่าง การลงมือปฏิบัติซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะหน้าและผู้เรียนไม่ยอมแพ้ต่อปัญหานั้น แต่ใช้พยายามคิดวิเคราะห์สภาพปัญหาและสาเหตุที่แท้จริงและนำไปสู่การวางแผนแก้ไขปัญหา ดำเนินการแก้ไขปัญหาจนทำให้ได้รับความรู้จากการแก้ไขปัญหา นั้น ไม่ว่าจะแก้ปัญหาได้สำเร็จหรือไม่ก็ตามทุกอย่างล้วนเป็นความรู้ซึ่งความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัตินี้จะเป็ความรู้ที่สมบูรณ์ได้ต้องอาศัยกระบวนการที่เรียกว่า การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (During Action Review: DAR) ที่สกัดเอาองค์ความรู้ระหว่างการปฏิบัติออกมา โดยผู้สอนควรสอดแทรกทักษะการทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (DAR) ไว้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเป็นการฝึกผู้เรียน”^{๔๑}

ความรู้ที่ได้รับหลังการปฏิบัติ

^{๔๐} ประชุมกลุ่มย่อย ณ โรงเรียนสุรินทร์ราชมงคล, วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๖๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์. นางวนิดา ศรีเลิศ ข้าราชการบำนาญ. วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๕.

ความรู้ที่เกิดขึ้นหลังการลงมือปฏิบัติเป็นความรู้ที่เกิดจากการถอดบทเรียนหลังการลงมือปฏิบัติ กิจกรรมการเรียนรู้หรือการสร้างสรรค์นวัตกรรม การถอดบทเรียนจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยรู้มาก่อน ซึ่งความรู้หลังการลงมือปฏิบัตินี้เป็นความรู้ที่มีความเชื่อถือได้เนื่องจากการทดสอบทดลองจากการลงมือปฏิบัติจริงมาแล้ว มีลักษณะเป็นความรู้เชิงลึก Deep knowledge ที่ผ่านการจัดระบบความรู้ที่กระจัดกระจายไม่เป็นระบบ ยังไม่ชัดเจน โดยการสังเคราะห์ให้เป็นความรู้ที่เป็นระบบระเบียบ เป็นความรู้ใหม่ที่ต่อยอดองค์ความรู้เดิมซึ่งการสังเคราะห์ความรู้เดิมและความรู้ใหม่ให้เป็นองค์ความรู้ที่สมบูรณ์เป็นอีกทักษะหนึ่งของ ผู้เรียนที่ผู้สอนไม่ควรมองข้าม

ภาพประกอบ การสังเคราะห์ ๓ ความรู้สู่การต่อยอดความรู้และนวัตกรรม

๔.๓.๕ การกระตุ้นให้ผู้เรียนสร้าง ๓ ความรู้

การกระตุ้นผู้เรียนให้มีทักษะการสังเคราะห์ความรู้ก่อนการปฏิบัติ ระหว่างการปฏิบัติและหลังการปฏิบัติ นั้น ผู้สอนสามารถดำเนินการโดยออกแบบกิจกรรม การเรียนรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยก่อนที่ผู้เรียนจะเริ่มลงมือปฏิบัติกิจกรรมสร้างสรรค์นวัตกรรมให้ผู้เรียนสืบค้นและจดบันทึกแก่นของความรู้ (Main concept) และระบุดึงการนำความรู้ที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมนอกจากนี้ในระหว่างที่ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้หรือลงมือปฏิบัติกิจกรรมสร้างสรรค์นวัตกรรมผู้สอนควรให้ผู้เรียนจดบันทึกความรู้ที่เกิดขึ้น จากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาที่เกิดขึ้นโดยที่ผู้เรียนไม่ได้คาดคิดมาก่อน และผู้เรียนได้แก้ไข ปัญหาเหล่านั้นซึ่งไม่ว่าจะสำเร็จหรือไม่ก็ตามถือว่าเป็นองค์ความรู้ระหว่างปฏิบัติที่ผู้เรียนควรจดบันทึกไว้ และในกรณีที่ผู้เรียนยังขาดทักษะการจดบันทึกในส่วนนี้ผู้สอนควรจัดเตรียมเครื่องมือแบบบันทึกให้ผู้เรียนล่วงหน้า และสอนให้ผู้เรียนฝึกการจดบันทึก อย่าปล่อยให้ผู้เรียนจดบันทึกเองแบบไร้ทิศทาง

“นอกจากนี้หลังจากเสร็จสิ้นการลงมือปฏิบัติแล้วผู้สอนควรให้ผู้เรียน ถอดบทเรียนสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติ และถ้าหากผู้เรียนยังขาดความรู้และทักษะในการถอดบทเรียนผู้สอนควรเป็นผู้นำการถอดบทเรียนให้กับผู้เรียนก่อน จนกระทั่งผู้เรียนสามารถถอดบทเรียนได้ด้วยตนเองแล้วจึงให้ผู้เรียนได้ถอดบทเรียนด้วยตนเองตลอดจนการถอดบทเรียนร่วมกับเพื่อนที่ลงมือปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกัน”^{๔๒} ซึ่งการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่จะทำให้ผู้เรียนสร้างความรู้ได้ด้วยตนเองนั้นจำเป็นต้องฝึกให้ผู้เรียนสังเคราะห์ความรู้ก่อนการปฏิบัติ ความรู้ระหว่างปฏิบัติและความรู้หลังปฏิบัติเพื่อให้รู้ชัด รู้จริง และรู้เพิ่ม นำไปต่อยอดองค์ความรู้ในการเรียนรู้ตลอดจน การต่อยอดนวัตกรรม

ปัจจัยความสำเร็จของนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธในการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

ปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์คือ การมีGlobal Growth Mindset หรือกระบวนการทางความคิดเพื่อการเติบโตที่เป็นสากล ดังนี้

Early Mover หมายถึง การคิดก่อน ทำก่อน การเรียนรู้และติดตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม วิเคราะห์คาดการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเริ่มปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

Trade-offs หมายถึง การตัดสินใจให้ไวและถูกต้องบนทางเลือกต่างๆ ที่อาจจะมีมากกว่าสองทางเลือกจากการวิเคราะห์ big data ปัจจัยด้านต่างๆ ที่มีอิทธิพลและส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน การตัดสินใจปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้โดยไม่ชักช้า ลังเล เรียนรู้จากความผิดพลาดและนำมาปรับปรุงนวัตกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ตอบโจทย์ผู้เรียน

Best Practice หมายถึง การเรียนรู้จากคนที่มีประสบการณ์สูง ทั้งบุคคลที่อยู่ในวิชาชีพเดียวกันและต่างวิชาชีพ การเรียนรู้ว่าเขามีวิธีคิดอย่างไร มีวิธีการสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างไรแล้วนำมาปรับใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรม การจัดการเรียนรู้ของผู้สอน

New Product หมายถึง การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ(นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ที่ตอบโจทย์ผู้เรียน) อย่างต่อเนื่อง ไม่ติดยึดอยู่กับความสำเร็จแบบเดิมๆ หรือความสำเร็จในอดีต

Network หมายถึง การสร้างพลังเครือข่ายนักสร้างสรรค์นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันซึ่งจะนำไปสู่นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ใหม่ๆ ต่อไป ซึ่งรูปแบบการสร้างพลังเครือข่ายในปัจจุบันคือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC)

๔.๓.๖ การสร้างเครือข่ายสังคมการเรียนรู้พุทธนวัตกรรมการสื่อสาร

ทุกภาคส่วนมีการระดมกันถึงปัญหาและมีความคิดร่วมกันในการแก้ปัญหา มีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันอย่างเช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เน้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนจากหน่วยงานทั้งสามด้านคือ วัด บ้าน และหน่วยงานรัฐให้ความร่วมมือกันในด้านต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนวัตกรรม ภายใต้งิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาข้างต้นให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกันระหว่างจังหวัด สถานศึกษาและสถานประกอบการต่างๆ

ศูนย์ประสานงานเครือข่ายกลุ่มสถานศึกษาโดยใช้สถานที่ของสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่ง เป็นศูนย์กลางภายในกลุ่มเครือข่าย โรงเรียนที่มีความพร้อมและได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหาร

^{๔๒} สัมภาษณ์ แม่ชี ดร.ระเบียบ ธิรญาณี, ประธานบริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลฉวีศรีสะเกษ,

เครือข่ายโรงเรียนฯ และทำการเชื่อมโยงให้เห็นว่า จากคุณค่าด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดอิทธิพลด้านใดบ้างและมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ต่อวิถีชีวิตของชุมชนสันติสุข โดยมีแนวทางการพัฒนา ๒ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านการพัฒนางาน เป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของงานที่ทำอยู่ให้ดียิ่งขึ้น รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ โดยการพัฒนาความรู้ของบุคคลในองค์กรให้เป็นความรู้ของกลุ่ม และเป็นความรู้ขององค์กร เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์กรและการสร้างสรรค์สังคมความรู้ในเวลาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสื่อสารภายในองค์กร การต่อยอดความรู้ และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยมุ่งสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ เช่น การบันทึกความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติงานที่เรียกว่าการสอนงานและการเรียนรู้ข้ามสายงาน

๒. ด้านการพัฒนาคน โดยการสร้างเครือข่ายด้านความสัมพันธ์ของคน และเครือข่ายด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายหมายถึงการทำให้มีการติดต่อ และสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อกันด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่น การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย เช่น เว็บไซต์ KM เป็นช่องทางการสื่อสารที่มีการนำเว็บบอร์ดมาอำนวยความสะดวกให้กับกลุ่มคนที่ เป็นสมาชิก KM ทั้งภายในและภายนอกองค์กรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องต่างๆ นอกจากนี้องค์การควรมีการให้รางวัลแก่ผู้ที่อุทิศตนให้การแลกเปลี่ยนความรู้กับบุคคลอื่น สรุปนวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

๔.๓.๗ สร้างพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย

พื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย เป็นศูนย์กลางถ่ายทอดกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยมีครู โรงเรียน และชุมชน ดังนั้น บริบทของพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษา จึงมีหลักสำคัญในการพัฒนาที่คล้ายคลึงกับการจัดการชุมชนเป็นหลักสำคัญในการสร้างชุมชนต้นแบบของการเรียนรู้ โดยการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา และเพิ่มศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือในชุมชน ส่งเสริมด้วยจริยธรรม เป็นการเน้นให้ใช้หลักธรรมในการดำเนินการ โดยใช้แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการดำเนินการ โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีมีความรู้ และอยู่ดีมีสุขโดยให้อำนาจแก่สถานศึกษาในการบริหารงานได้อย่างอิสระ และ จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและสามารถ พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเป้าหมายการศึกษาที่กำหนดไว้ โดยมีหน่วยงานส่วนกลางให้การสนับสนุน ทั้งในด้านทรัพยากรและกลไกการหนุนเสริมแก่โรงเรียนในพื้นที่อย่างเหมาะสมผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาด้วยการสร้างพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย โดยมีเป้าหมาย ดังนี้

๑. ยกระดับกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนในพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ เจตคติ ทักษะสำคัญ และความรู้ รวมทั้งขยายผลสู่เยาวชนไทยทั่วประเทศ

๒. พัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยระดับจังหวัด ขยายผลนวัตกรรมการศึกษา ทั้งเชิงนโยบาย การจัด การเรียนรู้ และการบริหารในสถานศึกษาไปสู่ นโยบาย การศึกษาในระดับชาติและพื้นที่อื่น

๓. ขยายพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยด้วยการร่วมมือกับ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน และประชาสังคมในการจัดการศึกษา การพัฒนาและการขยายผล การสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

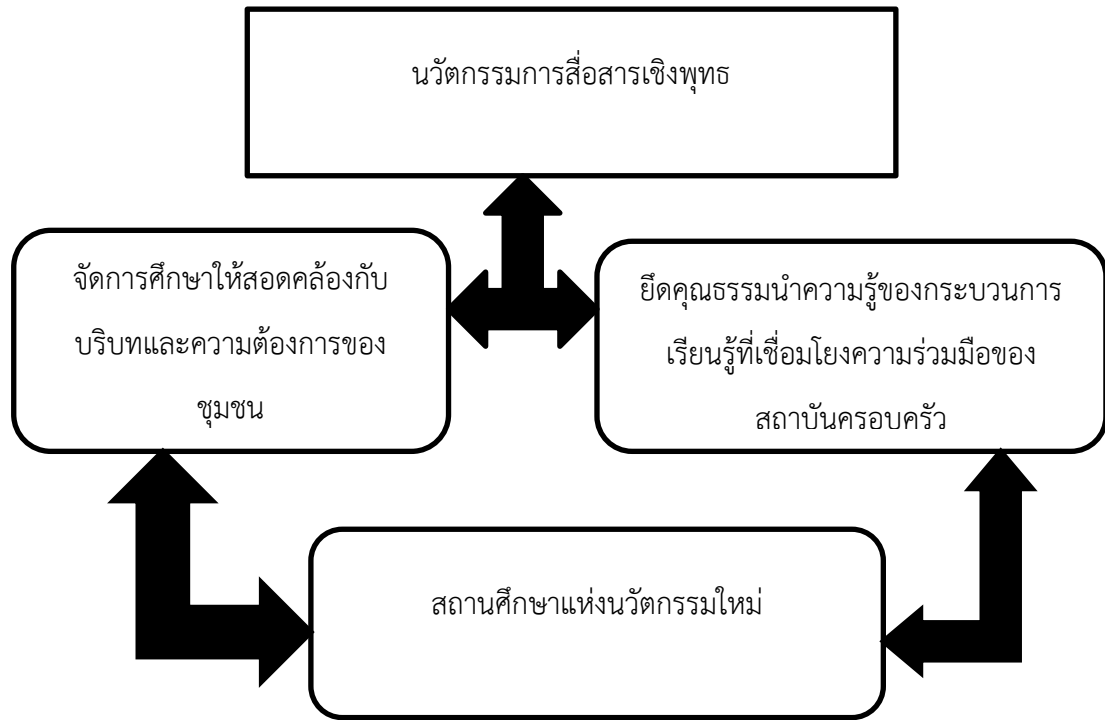
พื้นที่นวัตกรรมการศึกษาทางคณะครุศาสตร์ ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้วิถีพุทธ และเป็น ศูนย์กลางถ่ายทอดกิจกรรมต่างๆ เปรียบเสมือนชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีครู โรงเรียน และชุมชน ดังนั้นบริบท ของพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จึงมีหลักสำคัญในการพัฒนาที่คล้ายคลึงกับการจัดการชุมชนเป็นหลักสำคัญ ในการสร้างชุมชนต้นแบบของการเรียนรู้ โดยการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักในการสร้างโรงเรียนต้นแบบการเรียนรู้ ต้องให้โรงเรียน และชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้ ถึงปัญหาต่างๆ และความต้องการโดยเรียงลำดับความสำคัญ ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านการพัฒนา นวัตกรรมการศึกษา และเพิ่มศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือในชุมชน ส่งเสริมด้วยจริยธรรม เป็นการ เน้นให้ใช้หลักธรรมในการดำเนินการ โดยใช้แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการ ดำเนินการ โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีมีความรู้ และอยู่ดีมี สุขโดยให้อำนาจแก่สถานศึกษาในการบริหารงานได้อย่างอิสระและ จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทและ ความต้องการของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและสามารถ พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามเป้าหมาย การศึกษาที่กำหนดไว้ โดยมีหน่วยงานส่วนกลางให้การสนับสนุน ทั้งในด้านทรัพยากรและกลไกการหนุนเสริม แก่โรงเรียนในพื้นที่อย่างเหมาะสมผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของ พื้นที่ โดยมีเป้าหมาย

๑. เพิ่มผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของนักเรียนในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ เจตคติ ทักษะสำคัญ และความรู้ รวมทั้งขยายผลสู่นักเรียนทั่วประเทศในอนาคต

๒ ลดความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพการศึกษา โดยยกระดับผลการเรียนรู้ของนักเรียนกลุ่มผลการเรียน อ่อน และยากจน

๓. พัฒนานวัตกรรมการบริหารการศึกษาระดับจังหวัด ขยายผลนวัตกรรมการศึกษา ทั้งเชิงนโยบาย การจัด การเรียนรู้ และการบริหารในสถานศึกษาไปสู่ นโยบายการศึกษาในระดับชาติและพื้นที่อื่น อาทิ ด้าน หลักสูตร ตำรา สื่อการเรียนรู้ การทดสอบ การประเมินสถานศึกษา บุคลากร การเงิน รวมทั้งความสอดคล้อง ของการบริหารงานด้านต่างๆ

๔. ร่วมมือกับภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน และประชาสังคมในการจัดการศึกษา การ พัฒนา และการขยายผลนวัตกรรมการศึกษา

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธผู้วิจัยสรุปประเด็นในแต่ ละประเด็นดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ศึกษาแนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธพบว่า การพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ โดยถอดบทเรียนการจัดกิจกรรมนวัตกรรมการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

๑. นวัตกรรมการสื่อสารการเรียนรู้วิถีพุทธ ใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่มี ประสิทธิภาพ และเทคโนโลยีพัฒนา ระบบสื่อสาร ทำให้กระแสการบริหาร นำเทคโนโลยีเข้ามาสร้าง เครือข่ายแผ่กระจายครอบคลุมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของสถานศึกษา หรือของโลกอย่างรวดเร็ว ผลของ การเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดกระแสสำคัญ ๆ ที่เข้าสู่ความเป็นสากลรวมทั้งการจัดการศึกษา โดยยึด หลักการคือ มีความยุติธรรม มีความมุ่งมั่น ชยัน อดทน มีความรับผิดชอบสูง มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีภาวะผู้นำสูง และบูรณาการหลักพุทธธรรมสู่ปรัชญาของโรงเรียน วิสัยทัศน์ เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์สู่กระบวนการอยู่ให้รู้ ทำให้ดูเป็นตัวอย่างเพื่อค้นหาคำตอบในการพัฒนานวัตกรรมที่จะ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกช่วยให้ครูสามารถ ออกแบบกระบวนการพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเชิง พุทธ ผู้วิจัยจึงศึกษา ศึกษาสภาพปัญหา วิเคราะห์รายละเอียด และสาเหตุของปัญหาที่ต้องการแก้ไข หรือพัฒนาแล้ว ก็ตั้งเป้าหมายในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของรับสาร นั่นคือ กำหนดจุดประสงค์ของการสื่อสารที่ต้องการให้เกิดในตัวผู้เรียน

๒. สร้างกิจกรรมให้เกิดความต่อเนื่อง การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมของ เยาวชนนับตั้งแต่วัยเด็กต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างและบุคคลหลายฝ่ายในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วม แก้ปัญหา ร่วมกันสร้างองค์แห่ง ความรู้ความร่วมมือนำไปเพิ่มภูมิคุ้มกันให้เยาวชนไปสู่ความประพฤติที่ ดีงามและเป็นแบบอย่างของสังคม เพื่อจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาตนเองและอนาคตซึ่งการสร้าง กิจกรรมทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรม

๓. นวัตกรรมการสื่อสารการฝึกจิตภาวนาใช้หลักธรรมในการสร้างเกราะดำเนินชีวิต หลักธรรมนำการศึกษามาพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารให้เข้าไปด้วยกันกับ ด้านการเรียนการสอนคือ ต้องให้ผู้เรียนได้ความรู้ ไม่ใช่ให้ความรู้เฉพาะทางโลกอย่างเดียว เพราะให้ความรู้ทางโลกนี้มันก็ไปสุด ไปตันอยู่ แต่ความรู้ที่เราจะต้องให้เขาเสริมเข้าไปอีก ก็คือให้ความรู้ทางธรรม เป็นความรู้ ๒ อย่าง โดยความรู้ทางธรรมเอาหลักไตรสิกขาเข้ามาบูรณาการ ไตรสิกขา คือการเอาหลักไตรสิกขามาบูรณา การ ให้เด็กทำให้ดูอยู่ให้เห็นเด็กเขาก็ได้เรียนรู้โดยที่รักษาศีลไม่รู้ตัว เจริญภาวนาทุกวันจนชำนาญและ เชี่ยวชาญ ระดับจิตของเขาได้เท่าไรก็เท่านั้นเกิดปัญญาตามวัย บูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงวิถีพุทธ ก็คือวิถีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเนื้อเดียวกันเป็นตัวเดียวกัน ผลปรากฏแห่ง ธรรมที่พิสูจน์ไม่ต้องไปถามใครเลย ก็จะเกิดผลเร็วเมื่อเราเอาหลักธรรมหรือคำสอนของครู ที่เป็นบรม

มาครุมาใช้ ก็ไม่ต้องไปแก้ไขไม่ต้องไปปรับปรุงไม่ต้องไปทดลองใหม่ ตรงนี้จึงเป็นทำให้พัฒนาได้เร็ว เมื่อเราพัฒนาได้เร็วแล้วเรารู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมต้องการ

๔. การจัดสร้างเครือข่ายสถานศึกษาการสร้างเครือข่ายของสถานศึกษาเป็นการร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริมอาชีพให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ที่แท้จริงผ่านกระบวนการ M O U ระหว่างสถาบันกับบริษัททั้งในและต่างประเทศการการจรรับนักศึกษาที่จบการศึกษาเพื่อทำงานประกอบวิชาชีพ เมื่อขยายผลได้แล้วสิ่งที่เป็นวิถิปุทธ ได้ทำเป็นแบบอย่างแล้วก็ไปอบรม ป่มเพาะนำไปใช้เป็นเกณฑ์มีพระพุทธรูป มีการสวดมนต์ไหว้พระ มีการปฏิบัติธรรม มีความสะอาดที่อยู่สะอาด สะอาดกาย สะอาดใจ ต่อเนื่องออกไป สิ่งเหล่านี้ก็เลยกลายเป็นสัญลักษณ์เอกลักษณ์ของความ เป็นวิถิปุทธ ที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่าย ก็กลายเป็นเรื่องที่ทำแล้วเกิดความยั่งยืน เพราะเป็นภาพที่ใครๆ ก็ต้องการสังคมต้องการบอกว่าทำยาก จริงๆ แล้วความเป็นวิถิปุทธ เป็นเรื่องเบาๆ เป็นเรื่องของความ สุข

๕.๑.๒ วิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ พบว่า

องค์ประกอบที่ ๑ การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอน คือ ผู้สื่อสารทำการสื่อสารบนพื้นฐานของความเข้าใจและรับผิดชอบในการสื่อสารของตน เป็นการสื่อสารที่แต่ละบุคคลสามารถฝึกฝนได้ด้วยตนเอง โดยเริ่มที่จากการสื่อสารภายในตนเองก่อนเป็นลำดับแรก การสื่อสารที่ประกอบด้วยสติอยู่ กับปัจจุบัน รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงด้วยความเห็นที่ถูกต้อง ความคิดที่ถูกต้องและมีสมารถถูกต้อง ไม่ว่าผู้ทำการสื่อสารจะอยู่ในฐานะของผู้ส่งสารหรือผู้รับสาร และไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการ สื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญาโดยยึดหลักธรรมในการจัดการเรียนการสอนโดยสามารถแบ่งตัวชี้วัดได้ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ ๑) สื่อสารตามระดับสติปัญญาของบุคคลว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่าง

ตัวชี้วัดที่ ๒) การสื่อสารด้วยหลักกัลยาณมิตต

ตัวชี้วัดที่ ๓) สื่อสารความจริงและเว้นลักษณะมุสาวาท ๔ ประการ

ตัวชี้วัดที่ ๔) ผู้สื่อสารและผู้รับ

ตัวชี้วัดที่ ๕) ผู้สื่อสารและผู้รับสาร มีความประพฤติปฏิบัติชอบ

ตัวชี้วัดที่ ๖) ปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม ๗

องค์ประกอบที่ ๒. การสื่อสารในสังคมอย่างมีความสุข คือการเลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสม เมื่อมีการสนทนากันด้วยการพูดในเรื่องที่ควรพูด ที่ควรสนทนา เป็นคำพูดที่จริงเชื่อถือได้ ประสานสามัคคีของคนทั่วไปคือไม่ฟังจากข้างนี้แล้ว ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้ว ไปบอกข้างนี้เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกันหรือส่งเสริมยินดีในความสามัคคีเป็นที่ตั้งโดยแบ่งตัวชี้วัดได้ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ ๑) ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาเป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา มี

ตัวชี้วัดที่ ๒) ประพฤติสุจริตต่อกัน

ตัวชี้วัดที่ ๓ แบ่งปันประโยชน์แก่สาธารณชน

ตัวชี้วัดที่ ๔ การสื่อสารด้วยความจริงใจ

ตัวชี้วัดที่ ๕ สื่อสารเพื่อสร้างสัมพันธ์และสร้าง เป็นการสื่อสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและของแต่ละ

องค์ประกอบที่ ๓. สื่อสารเพื่อสร้างความ โดยแบ่งตัวชี้วัดได้ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ ๑ สื่อสารบนพื้นฐานแห่งความเชื่อมั่น เป็นการสื่อสารด้วยสติและปัญญา

ตัวชี้วัดที่ ๒ สื่อสารผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ สื่อสารผ่านการมองเห็น การได้ยิน

ตัวชี้วัดที่ ๓ ถ่ายทอดแก่ผู้อื่นเพื่อนำสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามทั้งกาย วาจา

ตัวชี้วัดที่ ๔ สื่อสารด้วยสติและปัญญา เป็นการสื่อสารเพื่อสันติ

ตัวชี้วัดที่ ๕ สื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจา มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบที่ ๔. การสื่อสารเพื่อรู้เท่าทันสื่อ แบ่งตัวชี้วัดได้ดังนี้

ตัวชี้วัดที่ ๑. ตระหนักรู้และเจตนาของสื่อคือ

ตัวชี้วัดที่ ๒. ตีความสื่อหลังจากเปิดรับสื่อ การเปิดรับสื่อ

ตัวชี้วัดที่ ๓. สร้างสมรรถนะการเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีสำนึกและสติ

ตัวชี้วัดที่ ๔. สร้างสมรรถนะการเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีสำนึกและสติ

ตัวชี้วัดที่ ๕. ภูมิคุ้มกันที่ติดสื่อ คือ การใช้สื่อให้เกิดประโยชน์

๕.๓ แนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ พบว่า

๕.๓.๑ เพิ่มพลังความคิด พลังความคิดเป็นปัจจัยการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ที่ผู้สอนให้ความสำคัญและกระตุ้นให้ผู้เรียนให้กระบวนการคิด (คิดพื้นฐาน) (คิดขั้นสูง) ในระหว่างที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆอย่างเป็นขั้นตอนและระบบ

๕.๓.๒ สนับสนุนบทบาทผู้สอนในการเสริมสร้างสมาธิของผู้เรียนสมาธิ (Concentration) หมายถึงการมีจิตใจจดจ่อตั้งมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นระยะเวลาอันมีความแน่วแน้อยู่กับสิ่งนั้น ไม่วอกแวก ไม่ส่อส่าย เช่น สมาธิในการอ่านหนังสือสมาธิในการเล่นกีฬาหรือสมาธิในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นต้น สมาธิเป็นพลังทางจิตที่ส่งเสริมให้การใช้พลังทางความคิดมีประสิทธิภาพสูง ยังมีสมาธิมากเท่าใดการคิดยิ่งมีประสิทธิภาพมากเท่านั้นสมาธิส่งผลช่วยเพิ่มพลังการเรียนรู้ ๓ ประการ

๕.๓.๓ สนับสนุนพุทธนวัตกรรมสื่อสารเพื่อการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normalNew Normal คือสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่แต่เดิมเป็นสิ่งที่ ไม่ปกติ ผู้คนไม่คุ้นเคย ไม่ใช่มาตรฐาน ต่อมาเมื่อเหตุหรือเกิดวิกฤติบางอย่างจึงมีการเปลี่ยนแปลงทำให้สถานการณ์หรือปรากฏการณ์นั้นกลายเป็นสิ่งที่ปกติ และเป็นมาตรฐาน การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normal เป็นการเรียนรู้สถานการณ์ ที่ไม่คุ้นเคย (ขณะที่เขียนหนังสือนี้อยู่ในช่วงการระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ หรือ COVID-๑๙) ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องมีการปรับตัวในการเรียนรู้โดยปรับเปลี่ยนจากวิธีการเรียนรู้แบบเดิมๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่คุ้นเคยไปสู่วิธีการใหม่ที่ไม่คุ้นเคยแต่ยังคง มีเป้าหมายเหมือนเดิมคือการเรียนรู้เชิงลึก รู้จริง รู้ชัด

๕.๓.๔ เพิ่มความรู้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมความรู้เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าจินตนาการหรือความคิดสร้างสรรค์ผู้สอนควรโค้ชผู้เรียนให้ตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ ฝึกผู้เรียนให้คิด

และทำ บนพื้นฐานของความรู้ที่เป็นปัจจุบันและถูกต้อง มีทักษะในการแสวงหาความรู้ ทักษะการถอดบทเรียน (Lesson-Learned) เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และทักษะในการสังเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากการลงมือปฏิบัติ ทักษะการต่อยอดองค์ความรู้และนวัตกรรมทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ใหม่ได้ด้วยตนเองซึ่งต้องอาศัย การมีความรู้เชิงลึกซึ่งความรู้เชิงลึก หรือ Deep Learning ในการเรียนรู้แบบ Active Learning สู่การสร้างสรรค์นวัตกรรมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ ๓ ระยะ ได้แก่ ความรู้ที่มีอยู่ก่อนการปฏิบัติ(สำคัญมาก) ความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติและ ความรู้ที่ได้รับหลังการปฏิบัติ ความรู้ทั้ง ๓ ระยะนี้หากนำมาสังเคราะห์เข้าด้วยกันจะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า**ความรู้ใหม่**

๕.๓.๕ การกระตุ้นให้ผู้เรียนสร้าง ๓ ความรู้ การกระตุ้นผู้เรียนให้มีทักษะการสังเคราะห์ความรู้ก่อนการปฏิบัติ ระหว่างการปฏิบัติและหลังการปฏิบัติ นั้น ผู้สอนสามารถดำเนินการโดย ออกแบบกิจกรรม การเรียนรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยก่อนที่ผู้เรียนจะเริ่มลงมือปฏิบัติกิจกรรมสร้างสรรค์นวัตกรรมให้ผู้เรียนสืบค้นและจดบันทึกแก่นของความรู้(Main concept) และระบุดึงการนำความรู้นั้นมาใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมนอกจากนี้ในระหว่างที่ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้หรือลงมือปฏิบัติกิจกรรมสร้างสรรค์นวัตกรรมผู้สอนควรให้ผู้เรียนจดบันทึกความรู้ที่เกิดขึ้น จากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาที่เกิดขึ้นโดยที่ผู้เรียนไม่ได้คาดคิดมาก่อน และผู้เรียนได้แก้ไขปัญหานั้นซึ่งไม่ว่าจะสำเร็จหรือไม่ก็ตามถือว่าเป็นองค์ความรู้ระหว่างปฏิบัติที่ผู้เรียนควรจดบันทึกไว้ และในกรณีที่ผู้เรียนยังขาดทักษะการจดบันทึกในส่วนนี้ผู้สอนควรจัดเตรียมเครื่องมือแบบบันทึกให้ผู้เรียนล่วงหน้าและสอนให้ผู้เรียนฝึกการจดบันทึก อย่าปล่อยให้ผู้เรียนจดบันทึกเองแบบไร้ทิศทาง

๕.๓.๖ การสร้างเครือข่ายสังคมการเรียนรู้พุทธวัตรกรรมการสื่อสารทุกภาคส่วนมีการระดมกันถึงปัญหาและมีความคิดรวมนั้นในการแก้ปัญหา มีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันอย่างเช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เน้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนจากหน่วยงานทั้งสามด้านคือ วัด บ้าน และหน่วยงานรัฐให้ความร่วมมือกันในด้านต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนวัตกรรม ภายใต้กิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาข้างต้นให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างจังหวัด สถานศึกษาและสถานประกอบการต่างๆ

๕.๓.๗ สร้างพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย พื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย เป็นศูนย์กลางถ่ายทอดกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยมีครู โรงเรียน และชุมชน ดังนั้น บริบทของพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษา จึงมีหลักสำคัญในการพัฒนาที่คล้ายคลึงกับการจัดการชุมชนเป็นหลักสำคัญในการสร้างชุมชนต้นแบบของการเรียนรู้ โดยการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา

๕.๓.๘ การนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมเพื่อเพิ่มพลังความคิดพลังความคิดเป็นปัจจัยการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ที่ผู้สอนให้ความสำคัญและกระตุ้นให้ผู้เรียนให้กระบวนการคิด

(คิดพื้นฐาน) (คิดขั้นสูง) ในระหว่างที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆอย่างเป็นขั้นตอนและระบบ

อาจกล่าวได้ว่า สร้างเครือข่ายสังคมการเรียนรู้พุทธวัตรกรรมการศึกษาทุกภาคส่วนมีการกระหนักรถึงปัญหาและมีความคิดร่วมกันในการแก้ปัญหา มีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันอย่างเช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เน้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนจากหน่วยงานทั้งสามด้านคือ วัด บ้าน และหน่วยงานรัฐให้ความร่วมมือกันในด้านต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนวัตกรรม ภายใต้กิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาข้างต้นให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างจังหวัด สถานศึกษาและสถานประกอบการต่างๆ

๕.๒ อภิปรายผล

จากผลการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธวิจัยอภิปรายผลในแต่ละประเด็นต่อไปนี้

ศึกษาแนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธพบว่า การพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ โดยถอดบทเรียนการจัดกิจกรรมนวัตกรรมการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ ออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้ พบว่า ใช้แนวคิดพลังของความรักและความเมตตาพัฒนาจิตใจ กระตุ้นเด็กนักเรียนและคุณครูอยู่ในโรงเรียน มีส่วนในการบริหารจัดการให้เกิดการเรียนรู้ด้วยกันให้เป็นเสมือนครอบครัวเดียวกัน ทุกคนดูแลช่วยเหลือกัน ภายใต้แนวคิดที่ “มุ่งสร้าง คนดี” ก่อนคนเก่งซึ่งเป็นแนวคิดที่ต้องการให้ทุกคน ร่วมกันพัฒนาโรงเรียนและมีแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งแนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นแนวทางการเรียนการสอนตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน ของกระทรวงศึกษาธิการ มีการบูรณาการคุณธรรมจริยธรรมตามแนววิถีพุทธ ที่เชื่อว่าความดีสำคัญกว่าความเก่ง เมื่อเป็นคนดีแล้วจะเก่งได้เอง “แต่การเป็นคนเก่งยากที่จะเป็นคนดี” และเมื่อผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรม หรือคุณค่าความเป็นมนุษย์สอดคล้องกับงานวิจัยของวราภรณ์ ชื่อประดิษฐ์กุล) ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ พบว่า ๑) ครอบครัวมีอิทธิพลต่อความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับปานกลาง ๒) โรงเรียนมีอิทธิพลต่อความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับน้อย ๓) สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับมาก ๔) เพื่อนมีอิทธิพลต่อความรู้ และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพุทธศาสนาในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกรศิริ กรองสุดยอด ศึกษางานวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาการสื่อสารเชิงคุณธรรมของผู้นำทางการศึกษา สังกัดสำนักงานศึกษาธิการภาค ๑๕ พบว่า ผู้นำควรให้ความสำคัญกับหลักการสื่อสาร การบูรณาการความรู้หลักการสื่อสารกับหลักธรรมสู่การปฏิบัติ

การมีเครือข่ายสังคมออนไลน์ในการบริหารจัดการ เพื่อนำองค์ประกอบด้านการสื่อสารในการนำองค์ความรู้หลักธรรม คุณธรรมของผู้นำด้านการศึกษา คือ การบริหารจัดการ การพัฒนาองค์ความรู้ การปรับใช้หลักธรรม การสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการพัฒนาการสื่อสารเชิงคุณธรรมของผู้นำทางการศึกษาโดยมีคู่มือ แนวคิดหลักการ สู่การต่อยอดการพัฒนาที่มีเป้าหมายผลลัพธ์คือความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมและสร้างคุณภาพให้สังคม

วิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยพื้นที่นวัตกรรมต้นแบบ พบว่าข้อมูลที่ได้เป็นไปตามเป้าหมายของพื้นที่นวัตกรรม การศึกษาการเรียนรู้วิถีพุทธ ซึ่งมุ่งเน้นด้านการเพิ่มผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของนักเรียน การลดความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพการศึกษา การพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธ มีองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์พื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาการเรียนรู้วิถีพุทธ เป็นการบูรณาการพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษากับวิถีพุทธเข้าการดำเนินการพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษาวิถีพุทธสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริระ ศรีโยธิน ศึกษางานวิจัยเรื่อง บทบาทการสื่อสารในองค์กรเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขันของศูนย์ปฏิบัติการภัตตาคารและโรงแรมในสถาบันการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของการสื่อสารภายในองค์กรที่ประกอบด้วยสององค์ประกอบ (การสื่อสารภายในระหว่างปฏิบัติงานจริง และฝึกอบรมในชั้นเรียนก่อนปฏิบัติงานจริง) สามารถช่วยให้นักศึกษาเป็นตัวแทนในการนำเสนอแบรนด์ของศูนย์ปฏิบัติการฯ ไปสู่ลูกค้าตามแนวคิดการสร้างแบรนด์ภายในองค์กรได้ นอกจากนี้ผลการศึกษาที่ยืนยันผลการวิจัยในอดีตในเรื่องความสำคัญของการสื่อสารในองค์กรที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างผลลัพธ์ให้เกิดกับพนักงานผู้ให้บริการ ทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรมตามแนวคิดการสร้างแบรนด์ภายในองค์กรสอดคล้องกับงานวิจัยของ Michael Bland วิธีการปัจจุบันที่ผู้จัดการจะได้ประสบความสำเร็จต่อปรากฏการณ์ด้านทัศนคติและบรรลุถึงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในองค์กร ซึ่งเป็นความท้าทายที่ทางธุรกิจเสนอข้อแนะนำต่างๆ แต่ก็อยู่ในระยะสั้น

การปรับใช้วิธีการเกี่ยวกับแนวทางของผู้จัดการ สามารถช่วยในเรื่องของความท้าทายและนำบุคลากรไปสู่การสื่อสารที่ตรงกัน วิธีการวิจัยคือ การเห็นความสำคัญสูงสุดของการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพว่าเป็นสิ่งที่เหนือกว่า เรียกว่าปรากฏการณ์ด้านทัศนคติตามธรรมชาติ ซึ่งต้องได้รับการยอมรับจากผู้จัดการในเรื่องของความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตนและของผู้อื่น การวิจัยพบว่าวิธีการทางปรากฏการณ์ด้านทัศนคติของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพช่วยในการสร้างความผูกพันและทำให้ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วมโดยสามารถเข้าใจอย่างสมบูรณ์ในเรื่องที่ว่าอะไรถูกสื่อสารไปและอะไรที่ถูกทำให้สำเร็จ “การเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธีกับหลักปฏิรูปการศึกษามีความสอดคล้องกันทั้ง ร.ร. เน้นการพัฒนาตนเองทั้งภายในและภายนอก สามารถเรียนรู้ที่จะจัดระบบคิด มีจิตสำนึกในความผิดชอบชั่วดี มีการจัดการอารมณ์ มีวัชชิน คุ้มกันตนเองไม่ให้ตกไปในทางเสื่อม และเรียนรู้ที่จะแสวงหาต้นทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีงาม และเป้าหมาย ส่วนรวมเน้นการเรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขการสร้างความมั่นคงขององค์กร การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และชุมชนเข้มแข็ง วิธีการสอนที่หลากหลาย ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างระหว่างบุคคล การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ เทคนิคการสอน มีความหลากหลายโดยคำนึงถึงวุฒิภาวะของผู้เรียน ส่วนใหญ่เน้นเทคนิคการสอนให้คิด และอาศัยหลักการทางจิตวิทยา การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้

เน้นการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัว มีอยู่ตามธรรมชาติและชีวิตประจำวัน สามารถให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ในทุกเวลาและทุกสถานที่ การประเมินผลการเรียนรู้ และผลที่เกิดขึ้น มีการประเมินผลการเรียนรู้ที่หลากหลายและเป็นไปตามสภาพจริง โดยผลที่เกิดขึ้นผู้เรียนมีความรู้และเข้าใจในสิ่งที่ได้เรียนรู้ สามารถเปลี่ยนแปลงทางความคิด และพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นครูของพระพุทธองค์ที่สามารถนำมาเป็นแบบอย่างแก่ผู้ที่ต้องการพัฒนาวิชาชีพครูให้เป็นที่ยอมรับศรัทธายิ่งขึ้นไป”

การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอนเชิงพุทธ ควรเป็นไปตามรูปแบบและกระบวนการการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อสร้างความปรองดอง ซึ่งองค์ประกอบการสื่อสารเชิงพุทธประกอบด้วย ๑) หลักการสื่อสารของ พระพุทธเจ้าตามระดับสติปัญญาของบุคคลว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่างกัน เป็น ๔ ระดับ ๒) การสื่อสารด้วยหลักกัลยาณมิตตธรรม ๗ ๓) สื่อสารความจริงและเว้นลักษณะมุสาวาท ๔ ประการ ๔) ผู้สื่อสารและผู้รับสารมีความเป็นบัณฑิต สื่อสารด้วยสติบน พื้นฐานของความเข้าใจและเคารพในตนเองและผู้อื่นบนหลักการของเหตุและผลตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ เกิดปัญหาสร้างสรรค์ เข้าใจความจริงตามกฎไตรลักษณ์ กฎ แห่งกรรม และนำไปสู่การแก้ปัญหา การกระทำที่ติงามทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ๕) ผู้ สื่อสารและรับสารมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ๖) ปฏิบัติตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ ๗) การสื่อสารภายในยึดหลักโยนิโสมนสิการ และการสื่อสารภายนอก ยึดหลักปร โทโมสสะ ๘) ยึดหลักกาลามสูตรก่อนเชื่อและตัดสินใจทำในเรื่องต่าง ๆ”

การนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธการสื่อสารถือว่าเป็น นวัตกรรมแห่งการเรียนรู้ว่าต้องปรับปรุงตนอย่างไรในช่วงของการเปลี่ยนยุคโลกาภิวัตน์ การขยายตัวรวดเร็วของเทคโนโลยี ทำให้สถานศึกษาต่างๆมีโอกาสมากขึ้นในการได้รับผลประโยชน์จากความรู้ และแนวคิดใหม่ๆซึ่งได้มีการถ่ายทอดข้ามพรมแดนจากสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งจะก่อให้เกิดความตื่นตัวในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมาเพื่อสอดแทรกองค์ความรู้และประสบการณ์จากผู้ส่งสารให้อีกฝ่ายได้รับและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ในปัจจุบัน

การเรียนรู้ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความผาสุกในอนาคต อนึ่งการเรียนรู้มีคุณค่าที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ ภารกิจและเงื่อนไขทางสังคมซึ่งจะนำไปสู่แนวทางแห่งการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารการสื่อสารเชิงพุทธ โดยเฉพาะการพูด เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ดังปรากฏในข้อธรรมมากมาย ซึ่งต้องใช้หลักการพูด การสนทนา การบรรยาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ สายน้ำผึ้ง รัตนงามทำการศึกษาเรื่อง พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อโทรทัศน์ในสังคมไทย พบว่า การใช้พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อเพื่อพัฒนาชีวิตของมนุษย์เป็นไปตาม กระบวนการของ Diamond Model ซึ่งมีขั้นตอนการรับรู้สื่อโทรทัศน์และเฟซบุ๊กในเชิงพุทธ โดยอาศัยสติสัมปชัญญะเป็นขั้น ปฏิบัติการในการระลึกรู้แบบไม่ปล่อยตามอำนาจกระแสตัณหา และมีความอดทนทางจิตใจต่อผลกระทบจากสื่อ ในขั้นคิดวิเคราะห์ใคร่ครวญอย่างรอบด้าน ใช้วิธีพิจารณาทางปัญญาตามหลักโยนิโสมนสิการ อิทัปปัจจยตา ไตรลักษณ์ และกาลามสูตร รวมทั้งการปฏิบัติตามรูปแบบพุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อซึ่งเป็นแนวทางพัฒนาชีวิตใน ๓ ด้าน คือ ด้านศีล การพัฒนามนุษย์ให้มีพฤติกรรมในการใช้สื่อเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งใช้สื่อเพื่อ ให้เกิดสุจริต ด้านสมาธิ คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพทางจิตที่พร้อมต่อการรับรู้สื่อแบบรู้เท่าทัน ด้านปัญญา คือ กระบวนการใช้ปัญญาคิด

ใคร่ครวญตามหลักธรรมเพื่อสร้างความเห็นถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำราญ สมพงษ์ศึกษา เรื่อง วิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารเพื่อสันติภาพในสื่อออนไลน์ ตามแนวทางพุทธสันติ พบว่า หลักการสื่อสารเพื่อสันติภาพตามแนวทางตามแนวทางพุทธสันติวิธี คือหลักการใช้ “วาจาสุภาสิต” มีองค์ประกอบ ๕ ประการคือ เหมาะกาล จริง ไพเราะ ประสานประโยชน์ และประกอบด้วยเมตตา เป็นองค์ธรรมพื้นฐานช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นต้นแบบการใช้วาจาสุภาสิตจะพิจารณาองค์ประกอบเหล่านี้ภายใต้เงื่อนไขสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต) คนมีศีลธรรม ได้แก่ มีมนุษยธรรม ซึ่งจัดเป็นอารยชน พึงตั้งอยู่ในคุณสมบัติ กล่าวคือ อย่างต่ำมีศีล ๕ ได้แก่ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้างต้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ผู้นั้นควรควบคุมตนให้ได้ในทางกาย และทางวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ๑๔๔ ด้วยการประพฤติตามหลักศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยาที่กล่าวแล้วนั้น ก็ยังจัดได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม ได้แก่ ละเว้นจากการฆ่า การสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย (เว้นปาณาติบาต) ละเว้นจากการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน (เว้นอทินนาทาน) ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน (เว้นกามเมสุมิจฉนจาร) ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุขเขาด้วยวาจา (เว้นมุสาวาท) และไม่เสพเครื่องทองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม (เว้นจากสุราเมรัย) ฉะนั้น ศีล จึงทำให้สังคมประสบกับความสงบสุข มีความเกื้อกูลกัน

ไพรัช สู่แสนสุข ได้ทำการวิจัยเรื่อง “หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธศาสตร์” พบว่า พุทธศาสตร์มีบทบาทเด่นชัดในการเรียนการสอนและการส่งเสริมกระบวนการในการสร้างเสริมและพัฒนาสัมมาทิฐิเป็นอย่างมาก พุทธศาสตร์มีคำอธิบายและแนวทางเสนอแนะต่อการพัฒนาการเรียนรู้และการพัฒนาชีวิตในทุกๆระดับ จนถึงระดับสูงสุดหรือระดับที่เอื้อให้เกิดประโยชน์สูงสุดที่มวลมนุษยชาติพึงได้ หรือแม้แต่การเสนอเครื่องมือที่ช่วยต่อกระบวนการเรียนรู้นั้น ๆ ได้ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)

กระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ สามารถจัดสรุปในองค์ธรรม “อริยสัจ ๔” ได้ไม่ว่าจะในส่วนของจุดมุ่งหมาย เนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน วิธีการปฏิบัติ และการตรวจสอบประเมินผล องค์ธรรมทั้ง ๔ ของอริยสัจ ประกอบด้วยเรื่องเกี่ยวกับ “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค” สรุปได้ดังนี้

๑. การเรียนการสอน เพื่อให้รู้ลักษณะหรือธรรมชาติของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร มีลำดับและสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ในแต่ละองค์ธรรม
๒. การเรียนการสอนการปฏิบัติตามกิจในอริยสัจ ๔ ของแต่ละองค์ธรรม ได้แก่
 - ๒.๑ การกำหนดรู้ทุกข์ การทำความเข้าใจในทุกข์หรือลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้น
 - ๒.๒ การรู้ชัดในสาเหตุของทุกข์หรือปัญหาว่า ควรละควรแก้ไขที่ตรงสาเหตุที่แท้จริง ซึ่งสาเหตุหลักของทุกข์ในชีวิตมนุษย์ คือ ตัณหา

๓. การรู้ชัดในเป้าหมาย หรือกำหนดเป้าหมาย และมีความซาบซึ้งพอใจในเป้าหมายที่จะพึงเกิดเมื่อแก้ปัญหาได้ และเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ที่ควรบรรลุ คือ การพ้นทุกข์

๔. การรู้ในวิธีการแก้ปัญหาว่า เมื่อกระทำตามวิธีการนั้นแล้วสามารถแก้ปัญหาได้ทำให้ลดทุกข์ หหมดทุกข์ได้ ในการพัฒนาชีวิตนั้นมรรคหรือวิธีการแก้ทุกข์ที่สมบูรณ์ ที่ควรทำให้มากคือ มรรคมืองค์ ๘ หรือการศึกษาและปฏิบัติในศีล สมาธิ และปัญญาสอดคล้องกับแนวคิดของ บรรจง วังหล้า ได้ศึกษาเปรียบเทียบโทษของการละเมิดศีลห้ากับการกระทำผิดกฎหมายอาญา พบว่า

ศีลห้าและกฎหมายอาญามีลักษณะสำคัญที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นข้อปฏิบัติที่บุคคลในสังคมไม่ควรละเมิด แนวคิดเรื่องโทษของศีลเอื้อประโยชน์ต่อการไม่ละเมิดกฎหมายอาญา เพราะคนที่รักษาศีล ย่อมไม่กล้าปฏิบัติผิดกฎหมายอาญา ส่วนโทษตามกฎหมายอาญาก็เอื้อต่อศีลห้าเพราะการกระทำผิดกฎหมายอาญาที่เกี่ยวข้องกับศีลห้า ย่อมต้องได้รับโทษตามกฎหมายและโทษตามกฎหมายแห่งกรรม ซึ่งจะสนองผู้กระทำทั้งในรูปปัจจุบันและอนาคต การใช้กฎหมายอาญา ถ้าผู้ชี้ยึดมั่นในศีลห้าก็จะทำให้สังคมมีความร่มเย็นและสงบสุขสอดคล้องกับงานวิจัยของอาจารย์ พุกกะมานและคนอื่น ๆ ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการสอนศีล เพื่อสร้างเสริมพุทธธรรม จริยธรรมในสังคมไทย พบว่า

ผู้มีศีล มีสมาธิ มีปัญญา มีวิมุตติ ด้วยการละชั่ว ประพฤติ ย่อมเป็นผลดี เป็นคุณค่าในสังคม ผู้มีศีลเท่านั้นที่จะเสริมสร้างพุทธธรรมจรรยาได้ในสังคมการเสริมสร้างพุทธธรรมจรรยาในสังคม จึงจำเป็นต้องมีการสอนศีล การศึกษาศีล การปฏิบัติศีล และการทรงผลของศีลในแต่ละคน หากพุทธบริษัททุกคนยอมรับศีล นำเอาศีลมาเป็นข้อวัตรปฏิบัติขัดเกลาพฤติกรรมของตนอย่างจริงจังเคร่งครัดจนเกิดผลของศีลทรงขึ้นในตนได้จริง ศีลเท่านั้นที่แก้ปัญหาส่วนบุคคลและส่วนสังคมไทยได้

นางเยาว์ หนูไชยะ ณ กาฬสินธุ์ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมัจฉาทิฎฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่มีความเชื่อที่เป็นมัจฉาทิฎฐิ กล่าวคือ คลาดเคลื่อนไปจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทในหลายประเด็น ได้แก่ กฎแห่งกรรมเรื่องโอปาติกะ เรื่องสังสารวัฏ ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาความตกต่ำทางด้านศีลธรรม วิถีชีวิตดำเนินไปโดยถอยห่างและไม่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม โดยมีค่านิยมที่เน้นในเรื่องวัตถุนิยมปิดกั้นหนทางในการพัฒนาการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาคอร์รัปชัน และปัญหาอื่น ๆ ตามมาหลักธรรมที่เป็นตัวทำลายมัจฉาทิฎฐิ ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ ๒ ประการ คือ พรโตโฆสะที่ดีและโยนิโสมนสิการ ทุกฝ่ายทั้งพุทธศาสนิกชนไทย สถาบันการศึกษา องค์กรสงฆ์ สื่อมวลชนทุกแขนงรวมทั้งรัฐบาล ต้องร่วมมือกันส่งเสริมการศึกษา โดยนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเป้าหมาย และหลักการควบคู่ไปกับวิทยาการด้านอื่น ๆ จึงจะสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความเห็น ความเชื่อของสังคม ให้เป็นสัมมาทิฎฐิได้สอดคล้องกับงานวิจัยของสมบุรณ์ สุขสำราญ จากการศึกษาเรื่อง “พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม” พบว่า

กรอบทฤษฎีตะวันตกนั้นได้รับอิทธิพลมาจากโลกทัศน์ของคนตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานสำคัญอยู่บนคติ ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคนไทย คติ ความเชื่อ และวัฒนธรรมตะวันตกนั้นส่วนมากมีรากเหง้าอยู่บนระบบความเชื่อส่วนที่เป็นคริสต์ศาสนา การมองข้ามความสำคัญของความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งอาจนำไปสู่ความไม่เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม และการเมือง ที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ อย่างแท้จริงได้ และประเด็นสำคัญดังกล่าวมีนัยสำคัญเท่ากับการละเลยการทำความเข้าใจวิถีชีวิต

ส่วนรวมของสังคม หรืออีกนัยหนึ่งวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งรากเหง้าสำคัญอย่างหนึ่งของวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของแต่ละสังคมนั้นก็คือศาสนา ศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองและสังคม ย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนา และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาก็จะมีผลกระทบทางการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนารูปแบบพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ เกิดจากความร่วมมือของ โรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารที่ดีระหว่างกันเป็นสิ่งสำคัญเพราะฉะนั้นควรมีการนำระบบเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่เข้ามาร่วมใช้ในกิจกรรมและควรทำความเข้าใจกับเครือข่ายอย่างเป็นระบบอย่างสม่ำเสมอ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการนำแนวทางมาพัฒนาการสื่อสารเชิงพุทธ
๒. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบพื้นที่นวัตกรรมบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมในการสื่อสารเชิงพุทธต่อไป

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ .มงคลตถปิณี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. การจัดการความรู้เบื้องต้น เรื่อง “การสื่อสารชุมชน”. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๑.

_____ . นิคม ชัยขุนพล. คู่มือสื่อใหม่ศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๑.กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์,
๒๕๕๕.

_____ . สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๕๔.

ขวัญชนก กมลศุภจินดา. พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์และการแสดงตัวตนของเจเนอเรชั่น:

กรณีศึกษาความแตกต่างระหว่างเจเนอเรชั่นเบบี้บูมเมอร์สและเจเนอเรชั่นวาย,

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๗.

จินตวีร์ เกษมสุข. การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข. ประสิทธิภาพของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมหลักสูตรการพัฒนาจิตให้

เกิดปัญญาและสันติสุข (ฉบับย่อ). พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์,

๒๕๔๗.

ทัศนีย์ ทองสว่าง, สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗.

บุญทัน ดอกไธสง, ศาสตราจารย์ ดร.. ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนา (อดีต-ปัจจุบัน).

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๗.

บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา. ฐานันดรที่สี่ จากระบบโลกถึงรัฐไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

พับลิค บุเคอร์รี่, ๒๕๕๒.

ประมะ สตะเวทิน. **หลักนิเทศศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

ปิยโสภณ. **สร้างชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **“สื่อมวลชนกับการสร้างสรรค์สังคม”**. มุมมองสองปราชญ์. กรุงเทพมหานคร : ลิเบอร์ตี
ตีเพรส, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม(ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ). **มหาชนบท ๑๖ แคว้นในชมพูทวีปสมัยพุทธกาล**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๓.

พุทธทาสภิกขุ. **กัตถุญญกตเวที เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

_____ . **ธรรมคือทุกสิ่งที่เป็นสำหรับมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๒.

_____ . **บรมธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. **แผนปฏิบัติการเกี่ยวกับการส่งเสริม
พระพุทธศาสนาและการพัฒนาจิตใจ**. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์,
๒๕๔๐.

ภาณุวัฒน์ กองราช. **การศึกษาพฤติกรรมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

รุ่ง แก้วแดง. **ธรรมสำหรับครู : พุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ม.ป.ป..

ศุภรศม์ ฐิติกุลเจริญ, **ทฤษฎีการสื่อสาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สนธิ เขมจารี ป.ธ.๙). **วิถีนักเทศน์**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **บาลีไวยากรณ์ วชิรวิภาค ภาคที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่
๔๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สำนักนายกรัฐมนตรี. พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.๒๕๔๖. ประกาศเมื่อ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖.

สุพัฒนา สุภาพ. รศ.. สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครัว : ศาสนา : ประเพณี.
พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

(๒)บทความ

กิติมา สุรสสนธิ. การรู้เท่าทันสื่อกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง.วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์,ปี
ที่ ๖ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ประจำปี ๒๕๕๕.

ดวงพร คำณวัฒน์. พรทิพย์ อุศุภรัตน์ และนิยะนันท์ สำเภากเงิน. สื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม
กรณี ปฏิบัติการลดความเสี่ยงต่อการเป็นโรคความดันโลหิตสูง หัวใจ และ
เบาหวาน ต.หันคา อ.หันคา จ.ชัยนาท, (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ
โครงการเมธีวิจัยอาวุโสปีที่ ๓/๒๕๕๒,มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๑๒
กรกฎาคม ๒๕๕๒).

นนทรัฐ ไม้เจริญ. การศึกษาการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network). กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยเนชั่น, ๒๕๕๗.

น้ำทิพย์ วิภาวิน. “เครือข่ายสังคมในสังคมเครือข่าย = Social network in a networked
society”. วารสารวิจัย สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, ๘(๒),๒๕๕๘.

ระวี แก้วสุกใส และชัยรัตน์ จุสาลอ. “เครือข่ายสังคมออนไลน์: กรณีเฟสบุ๊ก (Facebook) กับการ
พัฒนาผู้เรียน”. Princess of Naradhiwas University Journal, 5(4), 2556.

สายน้ำผึ้ง รัตนงาม พุทธิวิธการรู้เท่าทันสื่อโทรทัศน์ในสังคมไทยหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่
๙ ฉบับที่ ๑๘ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๗.

สิตา โพธิพิพิธ, พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความคาดหวังและความพึงพอใจต่อ
ปัจจัยด้านความได้เปรียบเชิงการแข่งขันที่มีต่อพฤติกรรมการตัดสินใจเลือกใช้บริการของ
ผู้ใช้บริการเฟสบุ๊กแฟนเพจธุรกิจรับปรึกษาและวางแผนจัดงานแต่งงานในเขตกรุงเทพมหานคร,
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ทัศนีย์ เจนวนิธิสุข. “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”.

สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ปณัชญา ลีลายุทธ. การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติเชิงพุทธบูรณาการ. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘.

พระมหาเดชศักดิ์ ธีรปัญญา (โพธิชัย). “จริยศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมแก่นักเรียนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.**

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พัทธพีร์ มะลิสวรรณ. “กระบวนการสื่อสารในการขัดเกลาทางสังคมของนักเรียนนายร้อยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า”. **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต.**

คณะนิเทศศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

วิโรจน์ ศรีหิรัญ. รายงานวิจัยเรื่อง **ความรู้เท่าทันหนังสือพิมพ์ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๑.

สำราญ สมพงษ์. “วิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารเพื่อสันติภาพในสื่อออนไลน์ตามแนวทางพุทธสันติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๙.

อรรถพร กงวิไล. รายงานวิจัยเรื่อง **ความรู้เท่าทันสื่อในการเปิดรับรายงานผลการสำรวจประชามติของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๕๕.

(๔) ภาษาอังกฤษ :

Anspaugh. D.J.; Dignan. M.B.; & Anspaugh. S.L.. **Developing Health Promotion Programs.** Boston. MA: McGraw-Hill, 2000.

A.P.Buddhadatta Mahàthera. **English-Pali Dictionary.** Willshire : Antony Rowe, 1992.

Blair ;&Jones. **Psychology of Adolescence for Teacher.**New York : Mc Millin Company, 1964.

Stacey Frank Kanihan Kathleen A. Hansen Sara Blair Marta Shore Jun Myers. (2013). **Communication managers in the dominant coalition Power attributes and**

communication practices. *Journal of Communication Management*, 1987 (2), 140-156.

Hall. **Psychology of adolescence**. New York : Holt, Rinehart and Winston , 1964.

Herlock. E.B.. **Adolescence Development**. New York : McGraw – Hill Kogakusha Company, 1973.

Parsons. Talcott. **Family Structure and the Socialization of Child in Family**.

Socialization and Interaction Process, edited by T. Parsons and

R.F. Bales New York: Free Press, 1955.

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

โครงการวิจัยย่อย ๑

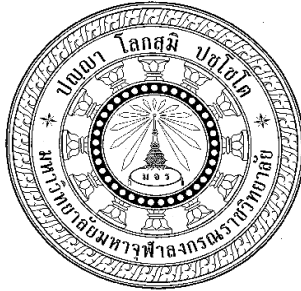
แนวทางการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ

The Guidelines development of communication
innovations in Buddhist

นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์ และคณะ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

- ๑.....ผู้ทรงคุณวุฒิ
- ๒.....ผู้ทรงคุณวุฒิ
- ๓.....ผู้ทรงคุณวุฒิ
- ๔.....ผู้ดำเนินรายการ
- ๕.....ผู้ดำเนินรายการ

ประเด็นสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ”

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ” โดยมีประเด็นข้อคำถามสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

๑. มีกิจกรรมอะไรบ้างที่เป็นแนวทางการสร้างนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
๒. การจะสร้างรูปแบบนวัตกรรมการสื่อสารเชิงควรมีลักษณะไหนอย่างไร
๓. กิจกรรมและองค์ความรู้นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ควรพัฒนาในรูปแบบใด จึงจะเหมาะสำหรับการสื่อสารยุคปัจจุบัน
๔. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ขอขอบคุณในความร่วมมือนี้อตอบแบบสัมภาษณ์มา ณ โอกาสนี้

นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์และคณะ

แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)
 เรื่อง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ
 The Guidelines development of communication innovations in
 Buddhist

โดย

นายอิสรพงษ์ ไกรสินธุ์
 พระครูสุเมธจันทสิริ,ดร.
 ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย,
 นางสาวบุญรัตน์ อุตส่าห์

แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

เรื่อง แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

คำชี้แจง

แบบบันทึกการสนทนากลุ่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึก “หาแนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับคู่มือการสนทนากลุ่ม

๑. วันจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) วัน.....เดือน
.....๒๕๖๕

๒. สถานที่ ห้องประชุม สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

๓. ผู้ดำเนินรายการ โดย.....

๔. ผู้ให้ข้อมูล

๑)

๒)

๓)

๔)

๕)

๖)

๗)

๘)

๙)

๕. เวลา ๐๙.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.

๖. วัสดุอุปกรณ์ ประกอบด้วย กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง กล้องวิดีโอ

สมุด ปากกา

ตอนที่ ๒ กระบวนการสนทนากลุ่ม

๑. การจัดห้องสนทนากลุ่ม ห้องประชุม โดยจัดเก้าอี้เป็นระดับ เว้นระยะห่าง (Social Distancing) ลดการแพร่กระจายเชื้อ COVID-๑๙ ผู้ดำเนินรายการอยู่หน้าห้อง ผู้บันทึกการสนทนากลุ่มอยู่ด้านหลัง และด้านข้างห้อง ๓ คน

๒. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

๒.๑ การกล่าวทักทาย แนะนำตัวเอง และขอให้ผู้ให้ข้อมูลสนทนากลุ่มแนะนำตนเองทุกคน

๒.๒ สนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปในการบริหารความหลากหลาย

๒.๓ อธิบายวัตถุประสงค์ กระบวนการในการซักถาม และขออนุญาตบันทึกเสียงโดยมีวัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาแนวทาง “การนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ”

๒. เพื่อถอดองค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

๓. เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอองค์ประกอบและตัวชี้วัดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีรางวัลรายบุคคลว่าใครเป็นคนพูด แต่จะนำเสนอความคิดเห็นเป็นภาพรวม

๓.๑ ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะจรรยาละเอียดในประเด็นต่าง ๆ ไม่ทัน และจะไม่นำไปเผยแพร่ที่ใด นอกจากผู้วิจัยจะนำผลมาเปิดฟัง เพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น

๓.๒ สนทนาซักถามเพื่อให้ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะตามประเด็น โดยพยายามเปิดโอกาส ให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น และควบคุมผู้ที่แสดงความคิดเห็นมากกว่าผู้อื่น เมื่อตั้งประเด็นในการซักถาม และผู้ให้ข้อมูลครบถ้วนแล้วจะยุติการซักถาม โดยมีข้อคำถามสำคัญ ดังนี้

๓.๓ ควรนำหลักพุทธธรรมใดบ้าง มาประยุกต์ใช้ในการสร้างรูปแบบเพื่อพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

๓.๔ เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ผู้ให้ข้อมูลได้เสนอความคิดเห็นที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อ “แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ

๓.๕ กล่าวขอบคุณ มอบของที่ระลึก

๓.๖ ปิดการประชุมสนทนากลุ่ม

ตอนที่ ๓ บันทึกการสนทนากลุ่ม

ประเด็นที่ ๑ แนวทางการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ ๒ รูปแบบการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธควรมีรูปแบบอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ ๓ หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธมีควมมีกี่หลักธรรม จึงจะเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ ๔ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค
กิจกรรมการลงพื้นที่

ภาพประกอบการลงพื้นที่สัมภาษณ์

ภาพประกอบ การประชุมกลุ่มย่อย

ภาพประกอบการลงพื้นที่สัมภาษณ์

ภาพประกอบการลงพื้นที่สัมภาษณ์